

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL EĞİTİM ANA BİLİM DALI
SINIF EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**HAYAT BİLGİSİ DERS KİTAPLARININ ZORBALIK KONUSUNA
YER VERİLMESİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULSAMET SÖNMEZ

BURSA

2021

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL EĞİTİM ANA BİLİM DALI
SINIF EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**HAYAT BİLGİSİ DERS KİTAPLARININ ZORBALIK KONUSUNA YER
VERİLMESİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulsamet SÖNMEZ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Asude BİLGİN

BURSA

2021

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim.

Abdulsamet SÖNMEZ

24.06.2021

EĞİTİM BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL EĞİTİM ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 24/06/2021

Tez Başlığı / Konusu: Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Zorbalık Konusuna Yer Verilmesi Bakımından İncelenmesi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 140 sayfalık kısmına ilişkin, 24/06/2021 tarihinde şahsım tarafından *TURNITIN* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
24/06/2021

Adı Soyadı: Abdulsamet SÖNMEZ
Öğrenci No: 801626025
Anabilim Dalı: Temel Eğitim
Programı: Sınıf Eğitimi
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Prof. Dr. Asude BİLGİN

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

“Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Zorbalık Konusuna Yer Verilmesi Bakımından İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Abdulsamet SÖNMEZ

Danışman
Prof. Dr. Asude BİLGİN

Temel Eğitim ABD Başkanı
Handan Asude BAŞAL

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Temel Eğitim Anabilim Dalı'nda 801626025 numara ile kayıtlı Abdulsamet SÖNMEZ'in hazırladığı "Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Zorbalık Konusuna Yer Verilmesi Bakımından İncelenmesi" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 26/07/2021 günü 13.00-14.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu

Başkanı)

Prof. Dr. Asude BİLGİN

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Hülya KARTAL

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Apak TEZCAN

Kocaeli Üniversitesi

Önsöz

Yüksek lisans eğitimim boyunca derin bilgisi ve engin tecrübeleriyle çalışmama katkı sunan, bilgilerini benimle paylaşan, çalışmamı yönlendiren, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum, Değerli Hocam, danışmanım, Prof. Dr. Asude BİLGİN'e,

Lisans ve yüksek lisans derslerimde fikirleri ve önerileriyle ufkumu açan, beni cesaretlendiren, gece-gündüz-saat-mekân ayırt etmeksizin tez çalışmama katkılar sunan, tüm içtenliği ve samimiyetiyle öğretmenliği yaşayan ve yaşatan, Doğan CÜCELOĞLU'nun deyiimiyle "Can'a Dokunan" Değerli Hocam Prof. Dr. Hülya KARTAL'a,

Bugüne kadar aldığım eğitimlerde emeği geçen tüm öğretmenlerime,

Maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiğim, beni yetiştiren, ilk öğretmenim olan anne ve babama,

Her zaman yanımda olan, desteğini esirgemeyen can kardeşime,

Kıymetli eşim ve oğluma, en içten duygularıyla teşekkür ederim.

İyi ki varsınız...

Abdulsamet Sönmez

Özet

Yazar	: Abdulsamet SÖNMEZ
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Ana Bilim Dalı	: Temel Eğitim Anabilim Dalı
Bilim Dalı	: Sınıf Eğitimi Bilim Dalı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: xiii+123
Mezuniyet Tarihi	: 31.08.2021
Tez	: Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Zorbalık Konusuna Yer Verilmesi Bakımından İncelenmesi
Danışmanı	: Prof. Dr. Asude BİLGİN

HAYAT BİLGİSİ DERS KİTAPLARININ ZORBALIK KONUSUNA YER VERİLMESİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Bu araştırmada 1. 2. ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinleri zorbalık, akran zorbalığı, zorbalık davranışlar, zorbalıkla mücadele yöntemleri açısından incelemek, zorbalık davranışlar ve zorbalıkla başa çıkma metinlerde nasıl ve hangi sıklıkta örneklendiğini tespit ederek ders kitaplarında erken farkındalık adına bu konuların daha işlevsel bir şekilde yer almasına katkı sunmak amaçlanmıştır. Araştırmanın temel veri kaynağı zorbalığa dair davranış çeşitlerinin, zorbalıkla mücadele yöntemlerinin incelendiği ilkökul Hayat Bilgisi ders kitapları olduğu için araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi deseniyle yürütülmüştür. Bu doğrultuda Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Bilişim Ağı İnternet sitesinde bulunan bir adet 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, iki adet 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı,

iki adet 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı olmak üzere beş adet ders kitabı içindeki metinler ve etkinlikler incelenmiştir. Araştırma verileri, zorbalık alan yazın taraması sonucunda araştırmacı tarafından geliştirilen kontrol listesi ile toplanmıştır. Araştırma bulgularına göre incelenen ilkökul Hayat Bilgisi ders kitaplarının tamamında zorbalıkla ilgili bilgilere yer verildiği görülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre zorba davranış örneklerinin en çok 2. Sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında yer aldığı tespit edilirken bunu sırasıyla 3. Sınıf Hayat Bilgisi ders kitapları ve 1. Sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı takip etmektedir. Tema olarak zorba davranış örneklerine yer verilme sıklığına bakıldığında Okulumuzda Hayat temasının ilk sırada yer aldığı daha sonra Güvenli Hayat ve Ülkemizde Hayat temalarının sıralandığı görülmektedir. Hayat Bilgisi ders kitaplarında en sık ele alınan zorbalık davranış örneklerinin sırasıyla kırıcı olma, istemediği bir şeyi yapmaya zorlanma, olumsuz/hatalı davranışlar, kaba-kırıcı-kötü-nezaketsiz sözler söyleme/konuşma, zarar verecek hareketler/davranışlar olduğu belirlenirken, ders kitaplarında zorbalığın öğrenci üzerindeki etkisinin en fazla incinme/kırılma ve üzülmeye davranışları olarak yansıdığı görülmektedir. Zorbalık davranışlara karşı verilen tepkilerde en çok anne-baba ve öğretmenden yardım alma davranışlarına yer verilmiştir. Sonuç olarak elde edilen bulgular ışığında Hayat Bilgisi ders kitaplarında toplumsal bir sorun olan ve okul iklimini doğrudan olumsuz olarak etkileyen zorbalık konusuna yönelik farkındalık oluşturulması ve sorunun çözümü için somut öneriler getirilecek şekilde ders kitaplarının düzenlenmesi yönünde katkılar sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Birinci, ikinci ve üçüncü sınıf, ders kitapları, hayat bilgisi, zorbalık

Abstract

Author	: Abdulsamet SÖNMEZ
University	: Bursa Uludag University
Field	:Department of Elementary
Branch	: Primary Education
DegreeAwarded	: Master Thesis
Page Number	: xiii+123
Degree Date	: 31.08.2021
Thesis	: Investigation of Life Science Textbooks About Containing the Bullying As a Topic
Supervisor	: Prof. Dr. Asude BİLGİN

INVESTIGATION OF LIFE SCIENCE TEXTBOOKS ABOUT CONTAINING THE BULLYING AS A TOPIC

In this research, it is aimed to examine the texts in the 1st, 2nd and 3rd grade Life Studies textbooks in terms of bullying, peer bullying, bullying behaviors and methods of combating bullying and to determine how and how often bullying behaviors and methods of coping with bullying are exemplified. It is aimed to contribute to the inclusion of these subjects in a more functional way in the name of early awareness in the textbooks. Since the main data source of the research is the primary school Life Studies textbooks in which the behavioral types of bullying and the methods of combating bullying are examined, the research was carried out with the document analysis pattern, one of the qualitative research methods. The research data were collected with the checklist developed by the researcher as a

result of the literature review of bullying. According to the research findings, it was seen that all of the primary school Life Studies textbooks included information about bullying. According to the results of the research, it was determined that the examples of bullying behavior were mostly found in the 2nd Grade Life Studies textbooks, followed by the 3rd Grade Life Studies textbooks and the 1st Grade Life Science textbooks, respectively. Considering the frequency of including examples of bullying behavior as a theme; It is seen that the theme of "Life in Our School" ranks first, followed by the themes of "Safe Life" and "Life in Our Country". It has been determined that the most frequently discussed examples of bullying behavior in the Life Science textbooks are being hurtful, being forced to do something one does not want, negative/wrong behaviors, rude-offensive-bad-nasty words/speaking, and harming actions/behaviors. On the other hand, it is seen in the textbooks that the effect of bullying on students is mostly reflected as the behavior of hurt/offended and upset. It has been observed that the most common response to bullying behaviors is getting help from parents and teachers. As a result; In the light of the findings, it is aimed to raise awareness about the issue of bullying, which is a social problem and directly affects the school climate negatively, and to contribute to the regulation of Life studies textbooks in a way that will bring concrete suggestions for the solution of the problem.

Keywords: First, second and third grade, textbooks, life science, bullying

İçindekiler

	Sayfa No
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
RESİMLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
1. BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1 Problem Durumu	1
1.2.Araştırmanın Amacı	3
1.3.Araştırma Soruları	3
1.4.Araştırmanın Önemi	4
1.5.Varsayımlar	4
1.6.Sınırlılıklar.....	4
1.7.Tanımlar.....	5
2. BÖLÜM: LİTERATÜR	6
2.1. Saldırganlık.....	6
2.2. Şiddet.....	8
2.3. Zorbalık	11
2.3.1. Zorbalığın nedenleri.....	12
2.3.2 Zorbalıkla mücadele.....	13
2.3.3. Zorbaların özellikleri	16
2.3.4. Kurbanların özellikleri.....	16
2.3.5. Seyircilerin özellikleri.....	17
2.4. Okul ve Hayat Bilgisi	17
3. BÖLÜM: YÖNTEM	21

3.1. Araştırmanın Modeli.....	21
3.2. Evren ve Örneklem.....	21
3.3. Veri Toplama Aracı.....	22
4. BÖLÜM: BULGULAR.....	24
5. BÖLÜM: TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	77
5.1.Tartışma.....	77
5.1.1. Sözel zorbalık davranışlara ait bulgular.....	81
5.1.2. Fiziksel zorbalık davranışlara ait bulgular.....	82
5.1.3. Duygusal-ilişkisel zorbalık davranışlara ait bulgular.....	83
5.1.4 Zorbalık davranışların etkilerine yönelik bulgular.....	85
5.1.5. Zorbalık davranışlara karşı verilen tepkilere yönelik bulgular.....	87
5.1.6. Zorbalık davranışları önlemeye yönelik ifadelere ait bulgular.....	90
5.1.7. Zorbalık davranışların ünitelere göre dağılımına ait bulgular.....	97
5.2.Öneriler.....	103
KAYNAKÇA.....	106
EKLER.....	121
Ek:1 Kontrol Listesi.....	121
ÖZ GEÇMİŞ.....	123

Tablolar Listesi

Tablo

Sayfa

1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bulunan Sözel Zorbalık Davranışların Dağılımı.....24
2. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bulunan Fiziksel Zorbalık Davranışların Dağılımı....30
3. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bulunan Duygusal-İlişkisel Zorbalık Davranışların Dağılımı.....35
4. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Zorbalık Davranışın Etkileri Dağılımı.....44
5. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Zorbalık Davranışlara Karşı Verilen Tepkilerin Dağılımı.....51
6. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Zorbalık Davranışlara Karşı Verilen Tepkiler.....58
7. Zorbalık Davranışlarla İlgili İfadelerin Ünitelere Göre Dağılımı.....75

Resimler Listesi

<i>Resim</i>	<i>Sayfa</i>
Resim 1: Nezaketsiz ifadeler.....	27
Resim 2: Alay etme.....	28
Resim 3: Hakaret.....	28
Resim 4: Dedikodu.....	29
Resim 5: Sözlü tehdit.....	30
Resim 6: Kaba davranma.....	33
Resim 7: İzinsiz eşya alımı.....	34
Resim 8: İzinsiz eşya alımı.....	34
Resim 9: Zorla yiyeceğin alınması.....	35
Resim 10: Olumsuz hatalı davranışlar.....	40
Resim 11: Olumsuz hatalı davranışlar.....	41
Resim 12: İstemediği bir şeyi yapmaya zorlanma.....	42
Resim 13: Mızıkçılık.....	43
Resim 14: Küçümseme.....	43
Resim 15: Üzülme.....	48
Resim 16: Kırıcı olma.....	49
Resim 17: Baskı yapılması.....	50
Resim 18: Güvenlik.....	56
Resim 19: Uyarma.....	57
Resim 20: Üzme.....	66
Resim 21: Arkadaşlara karşı davranışlar.....	66
Resim 22: İstemediği bir şeyi yapmaya zorlanma.....	67
Resim 23: İstemediği bir şeyi yapmaya zorlanma.....	68
Resim 24: Zarar verecek hareketler.....	69
Resim 25: Alay etme.....	70
Resim 26: Kaba-kırıcı-kötü-nezaketsiz sözler.....	71
Resim 27: Dinleme.....	72
Resim 28: Rahatsız edici davranma.....	73
Resim 29: Ayrımcılık.....	75

Kısaltmalar Listesi

EBA : Eğitim Bilişim Ağı

KKTC : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

1. Bölüm

Giriş

1.1 Problem Durumu

Okul ortamında öğrenciler arasında çeşitli anlaşmazlıklara, uyumsuzluklara, istenmeyen öğrenci davranışlarına ve hatta şiddet olaylarına, şahit olmaktayız. Hemen hemen eğitimin her kademesinde karşılaşılabilen bu tür durumlar öğrencileri, öğretmenleri, velileri ve okul yönetimini dahi etkilemektedir. Zorbalık olarak adlandırılan, zarar verme amaçlı olumsuz davranışlar günümüzde araştırma konusu olarak dikkat çekmektedir. Görmezden gelinmesi ya da fark edilememesi durumunda hem zorba hem kurban (mağdur) hem de izleyen (seyirci- şahit olan) açısından telafisi çok zor etkileri olan zorbalık şiddeti özellikle okullarda adı net olarak konulmamış bir eğitim sorunu haline gelmiştir (İnan, 2005). Yurt içinde ve yurt dışında yapılan çeşitli araştırmalarda zorbalığın öğrencileri etkileyen yaygın bir sorun olduğu ve zorbalık olaylarıyla ilgili önleyici, düzeltici, iyileştirici çalışmalar, planlamalar yapılması gerektiği vurgulanmıştır (Gökler, 2009; Özkan & Çifci, 2010; Kartal & Bilgin, 2012; Yaman & Çuha, 2014; Juvonen & Graham, 2014).

Akran zorbalığı şiddet çeşitleri arasında yer alan günümüzde okul içinde sıklıkla karşılaştığımız ya da öğretmen, öğrenci, veli tarafından şikâyet olarak duyduğumuz bir durumdur. Öğrencilerin eğitim başarısından (Şener, Başar, Şen, & Göncü, 2015) okulun iklimine, öğretmenin ders motivasyonundan sınıf içi etkileşime etki eden, okulun bulunduğu çevreden aile düzenine kadar birçok faktörden etkilenen ve o faktörleri etkileyen akran zorbalığının özenle üzerinde durulması gerekir (Gürhan, 2017). Okullarda öğrenciler arasında yaşanan şiddet olayları, öğrencilerin birbirlerine saldırganca davranışları akran zorbalığı olarak nitelendirilmektedir. Tüm dünyada ve ülkemizde yapılan araştırmalar akran zorbalığının ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Aileden sonra toplumsal yaşama dair ilk adımların atıldığı okul ortamı bir birey için hayati öneme sahiptir. Okul ortamının güven içinde olması Maslow'un ikinci sırada belirttiği karşılanması gereken ihtiyaçlarımızdan güven ihtiyacı adına çok önemlidir. Güvenli olmayan bir ortamda sağlık, başarı ve istedik yöndeki hedeflerden söz etmek kolay değildir. İçinde zorba, kurban (mağdur) ve seyircileri barındıran bu şiddet çeşidi topluluk halinde yaşanan okullarda görmezden gelinemeyecek derecede büyük bir sorundur. Sadece akademik başarının öne çıkmadığı çağdaş eğitim sisteminde, öğrencilerin olumlu kişilik gelişimlerinin ve sosyal becerilerinin de gelişimi önemszenmektedir. Akran zorbalığının bu alanlara olumsuz etkileri alanyazında çeşitli bilimsel çalışmalarla ortaya konulmuştur (Gürhan, 2017; Çınkır & Kepenekçi, 2003).

Çocuğun toplumsal hayata yönelik ilk etkinliği okula başlama adımıdır denilebilir. Akademik başarıyla beraber sosyalleşmesi, kimlik oluşumu, bir gruba ait olma, dünyayı ve çevresini algılama, anlamlandırma çabaları, okul yaşamıyla ve okulda kurduğu arkadaşlıklarıyla şekillenecektir. Okul hayatındaki önemli ilişkileri öğrenciye akademik başarıdan mutlu birey olmaya kadar birçok alanda fayda sağlarken aksi yaşantılar sağlık sorunlarına ve hatta telafisi mümkün olmayan hatalara kapı aralayacaktır. Zorbalık da bu aksi yaşantılardan bir tanesidir. Bu yüzden okullarda hatta yaşamda minimize edilmelidir. Akran zorbalığının zorba için, zorbalığa maruz kalan için, zorbalığa şahit olan seyirciler için olumsuz sonuçları vardır (Wu, Luu, & Luh, 2016; Balak, 2017).

Hayat bilgisi dersi Kabapınar'a göre (akt. Z. Nurdan Baysal, 2017) çocuğun doğumundan okula başladığı döneme kadar geçen zaman diliminde dünyayı nasıl anlamlandırıdığına ilişkin deneyimleri merkeze alarak, gelecekteki yaşamına ilişkin bilgi, beceri ve değerleri kazandırmaya, çevresini sosyal ve fiziki boyutta anlamasına katkıda bulunmaya çalışan bir ders olarak tanımlanabilir. Öğrenci bu ders ile bir yandan doğayı ve çevreyi incelerken bir yanda da kendini tanımayı, çevresinde meydana gelen olayları

anlamayı, sosyal yönden gelişmeyi, yaşadığı topluma uyum sağlamayı, sağlıklı ilişkiler kurmayı, problem çözme becerilerini, toplumsal yaşamın gerektirdiği davranışları kazanmayı öğrenir (Şahin M. , 2009; Aykaç, 2011). Hayat Bilgisi dersi aynı zamanda bir toplumsal sorun olan, okullarda da görülen olumsuz davranışları özellikle saldırganlık, şiddet ve zorbalıklara yönelik tutum ve davranışları olumlu yönde değiştirmede önemli görevlere sahiptir ve bunun için bir araç olarak görülebilir. Bu bağlamda mevcut araştırma ile Hayat Bilgisi ders kitaplarının zorbalık konusuna yer verilmesi bakımından incelenmesi amaçlanmaktadır.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada 1. 2. ve 3. Sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinleri zorbalık, akran zorbalığı, zorbalık davranışlar, zorbalıkla mücadele yöntemleri açısından incelemek, zorbalık davranışlar ve zorbalıkla başa çıkma metinlerinde nasıl ve hangi sıklıkta örneklediğini tespit ederek ders kitaplarında erken farkındalık adına bu konuların daha işlevsel bir şekilde yer almasına katkı sunmak amaçlanmıştır.

1.3.Araştırma Soruları

- 1) Hayat Bilgisi ders kitaplarında zorbalık konusuna yer verilmekte midir?
- 2) Hayat Bilgisi ders kitaplarında zorbalık konusu işlenmişse hangi tema başlığı altında işlenmektedir?
- 3) Hayat Bilgisi ders kitaplarında zorbalık türleri işlenmiş midir?
- 4) Hayat Bilgisi ders kitaplarında zorbalık davranışlarla başa çıkma yöntemleri var mıdır?
- 5) Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinler ve etkinlikler aracılığıyla zorbalık konusunda farkındalık oluşturulması amaçlanmakta mıdır?
- 6) Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinler ve etkinlikler aracılığıyla zorbalığın önlenmesi amaçlanmakta mıdır?

1.4.Araştırmanın Önemi

Öğretmenler, öğrenciler, veliler ve okul yönetimleri tarafından zorbaca davranışlar şikâyet olarak gündeme gelmektedir. Akran zorbalığı, zorbaca davranışlar, zorbalık gibi ifadelerle adlandırılan bu şiddet türüne karşı çeşitli eylem planları, önleme programları, araştırmalar yapılmıştır (Çinkır& Kepenekçi, 2003; Çalık, Özbay, Özer, Kurt, & Kandemir, 2009; Dölek, 2002; Gürhan, 2017; İnan, 2005; Kartal & Bilgin, 2009; Özkan &Çifci, 2010; Şener, Başar, Şen, & Göncü, 2015; Tanhan& Şentürk, 2011; Yeşilyaprak&Balanuye, 2012). Yazında genellikle üç ölçüm türünün yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bunlar akran bildirim, öğretmen bildirim ve kendini bildirim türleridir (Kutlu & Aydın, 2010). Bu çalışmada anket ya da ölçeklerden elde edilen bulgulardan hareket etmek, tartışmak, öneride bulunmak yerine Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinlerin içeriğinde zorbalık konusunun işlenerek zorbalıkla ilgili öğrencilerde erken farkındalık oluşmasını sağlamak önemsenmiştir.

1.5.Varsayımlar

Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Bilişim Ağı İnternet sitesinde bulunan bir adet 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, iki adet 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, iki adet 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı olmak üzere beş adet ders kitabının MEB tarafından ilkökul düzeyinde Hayat Bilgisi ders kitabı olarak okutulduğu var sayılmıştır.

1.6.Sınırlılıklar

Bu araştırma 2019-2020 eğitim öğretim yılında EBA'da yayınlanan beş adet Hayat Bilgisi ders kitabında yer alan metinler ve metinlere ait etkinliklerden elde edilen veriler ile sınırlı olarak başlamıştır. Ancak araştırma sırasında Covid-19 salgının ülkemizde de görülmesi nedeniyle eğitim-öğretim faaliyetlerine verilen ara sonunda 2020-2021 eğitim öğretim yılı başlamıştır. Yapılan incelemede 2020-2021 eğitim öğretim yılında da 2019-2020 eğitim öğretim yılına ait aynı kitapların kullanıldığı tespit edilmiştir.

1.7.Tanımlar

Zorbalık: Zorbalık, gücü elinde bulunduran bireylerin, kendi kazanç ve çıkarları için, karşı koyacak gücü olmayanlara karşı fiziksel, psikolojik, sosyal veya sözel düzlemde cereyan eden, mağdura stres ve acı veren ve tekrarlanma özelliği gösteren saldırılardır (Besag, 1989). Zorbalık, zorbaca davranışta bulunanları (zorba), bu tür davranışlara hedef olanları (kurban) ve bu tür davranışları izleyenleri (izleyiciler/seyirciler) uzun süreli olumsuz etkiler (Arslan & Savaşer, 2009).

Akran zorbalığı: Kendini savunmakta güçlük yaşayan birine karşı bir veya daha fazla akranı tarafından yapılan kasıtlı, tekrarlayıcı, rahatsız edici, zarar verici olumsuz davranışlardır (Gürhan, 2017; Akyol & Bilbay, 2018).

Zorbalık davranışlar: Zorbalık davranışlar fiziksel (vurma, tekme atma, dövme, itme, parasını-eşyasını alma), sözel (alay etme, kızdırma, korkutma, kötü isim veya isimler takma, küfür etme, küçük düşürücü sözler söyleme, hakaret etme) ve ilişkisel (dışlama, yok sayma, yapmak istemediği bir şeye zorlama, kişinin başkalarıyla ilişkilerini bozma, yalnız bırakma) zorbalık şeklinde gerçekleşen eylemlerdir (Boulton, Trueman, & Flemington, 2002; Dake, Price, & Telljohann, 2003).

2. Bölüm

Literatür

2.1. Saldırganlık

Akran zorbalığı ile ilgili düşünceler açıklanırken kullanılan terimler içinde zorbalık, şiddet ve saldırganlık ifadeleri kullanılmaktadır. Bu ifadeler kimi zaman birbirlerinin yerine kullanılsalar bile kendilerine özgü yönleri ile birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu kavramlar saldırganlık şemsiyesi altında toplanmıştır. Saldırganlık insan psikolojisinde kabul edilen en temel dürtülerden biridir (Gökler, 2009). İnsandaki bu dürtü olumsuz davranış biçimlerini de beraberinde getirmektedir. Gerek bireysel ilişkilerde gerek toplumsal yaşantılarda istenmeyen davranışlar olan zorbalık ve şiddet bir saldırganlık türüdür. Zorbalık ve şiddet saldırganlık özelliği taşısa da birbirlerinden farklı yönleri vardır.

Bu konuyu daha iyi açıklamak için saldırganlık ve şiddet kavramlarını tanımlamak gerekecektir. Davranış bilimlerinde saldırganlık, kasıtlı olarak zarar verme veya acıtma amacıyla gerçekleştirilen davranışların ortaya çıkardığı durum olarak tanımlanmıştır. Kişinin sahip olduğu eşyalara zarar verme gibi her türlü yıkıcı davranış da saldırganlık olarak sınıflanır. Saldırganlık açık ya da örtülü, şiddetli ya da hafif, özel ya da genel, tepkisel ya da planlı, görünür bir nedene bağlı ya da açık bir nedene bağlı olmadan, sözel veya fiziksel olabilir. Hangi biçimde olursa olsun, eğer davranış zarar verme niyetiyle yapılmışsa karşısındakini incitmemiş veya acı vermemiş bile olsa saldırganlık olarak nitelenir. Öte yandan kazara karşısındakini inciten veya acı veren davranış saldırganlık değildir (Opatow, 2006).

İnsanın saldırganlık davranışını birbirine zıt bakış açılarıyla açıklayan değişik kuramlar vardır. Biyolojik veya içgüdü temelli yaklaşımlar, engellenme-saldırganlık modeli, öğrenme kuramı, bilişsel yaklaşımlar gibi... Birinci yaklaşıma örnek verebileceğimiz psikoanalitik kuramda insanın saldırganlığının doğuştan geldiğini savunulur. İnsanın doğduğu

andan itibaren denetiminde olduğu ve kişiliğin fizyolojik yanı olarak tanımlanan id iki enerji biçimi içerir: Libido ve destrado (Thanatos). Libido yaşam enerjisidir ve yaşamı sürdürmemizi sağlayacak tüm davranışlar için gerekli enerjiyi sağlar. Öte yandan destrado ölüm enerjisidir. Ölüm yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdır; bu nedenle de bizi ölüme doğru yönlendiren bir enerjini varlığı şaşırtıcı olmamalıdır. Destrado zaman zaman kişinin kendisinden çevreye doğru yönelir. İşte bu durumda saldırganlık adını alır ve çok yıkıcı olabilir.

Farklı bir yaklaşımla Fromm insanda saldırganlığın biyolojik olarak iyi huylu ve savunmacı olduğunu öne sürer. Hayvanlarda olana büyük benzerlik gösteren nörofizyolojik donanım bu saldırganlığa yön vermektedir. Canlıların çoğu gibi insan da sadece temel ihtiyaçlarını gidermek ve kendisine yönelik bir tehdit ortaya çıktığında kendini savunmak için saldırganlık gösterir. Ancak doğal yaşamından giderek uzaklaşan insan artık kötü huylu saldırganlık göstermeye başlamıştır, kişisel ya da uluslararası boyutta kasıtlı ve planlı olarak doğrudan veya dolaylı saldırgan davranışlar sergilemektedir.

Saldırganlığı içgüdü olarak kabul eden bir diğer görüş de Lorenz'e aittir. O'na göre insanlar ve hayvanlar türün devamını sağlamak için temel bir savaşıma içgüdüüne sahiptirler. Bu güdü bazen türün diğer üyelerine de yönelebilir (Dennen, 2005).

Miller (1941) engellenme – saldırganlık kuramında, herhangi bir saldırganlık davranışının altında engellenme aramak gerektiğinden söz etmiş ve bu ilişkinin içsel ya da öğrenilmiş olabileceğini dile getirmiştir. Sears (1954) ve Feshbach (1964) engellenme ve öfke arasındaki içsel bitişikliğe dikkat çekmiştir. Berkowitz (1978) de engellenmenin saldırgan eylemlere hazırlık oluşturduğunu ileri sürmüştür. Burada vurgulanan çok önemli bir nokta, bireyin daha önce edindiği saldırgan alışkanlıkların, saldırgan davranışlara hazır oluşu arttırdığı gerçeğidir (akt. Bilgin, 2008).

Bandura ise pek çok şey gibi saldırgan davranışların da gözlem ve taklit yoluyla kazanıldığını öne sürmektedir. Bireyler çocukluklarından itibaren çevrelerinde kendilerine model seçtikleri kişileri gözleyerek ödül alan davranışları taklit ederler (akt. Bilgin, 2008).

Sosyal Bilgi İşleme Kuramlarının bir temsilcisi olan Dodge (1986)'a göre, çocuk saldırganlığın ortaya çıkmasına neden olan durumu gözler, elde ettiği veriyi belleğine yerleştirir, bu durumu yorumlar, verilen potansiyel tepkileri geneller, sonuçları değerlendirir, davranış repertuarına yerleştirir ve sonuçta benzer bir ortamda kaydedilen davranışı tekrarlar (akt. Delveaux ve Daniels, 2000).

Görüldüğü gibi ne Bandura'nın gözlem yoluyla öğrenme kuramında ne Dodge'un Sosyal bilgi işleme kuramında ve hatta ne de Berkowitz'in ipucu kuramında saldırgan davranışın ortaya çıkması için öfke gerekli değildir. Çevreden öğrenilenler ve önceki deneyimler, uygun bir ortamda benzer tepkilerin verilmesine neden olarak saldırgan davranışları ortaya çıkarabilir.

Şu halde çocuğa ya da diğerlerine saldırgan davranan anne-babadan başlayarak, şiddetin film ya da haber olarak baş tacı edildiği medyaya dek her türlü etken topluma bir biçimde yansiyacak ve bulaşıcı hastalık gibi nesilden nesile yayılacaktır.

Zorbalık saldırganlık sınıfında yer alan bir davranış türüdür. Zorbalık, çatışmadan farklıdır. Çatışma etkileşimin doğal sonucudur. Çatışma yapıcı yollarla çözülebileceği gibi yıkıcı yollarla da ortadan kaldırılmaya çalışılır. Dolayısıyla saldırganlık her yaşta çatışma çözme amacıyla kullanılır. Ancak bu durum çatışma tarafları arasında mutlaka bir zorba-kurban ilişkisi olacağı anlamına gelmez. Zorbalıkta güçler arasında dengesizlik vardır ve taraflardan birisi kendini korumada güçlük çeker (Olweus, 1997).

2.2. Şiddet

Şiddet ise herhangi bir saldırganlık davranışdır. Kişiyi veya kişileri incitmeye veya acı vermeye, ya da eşyalarına zarar vermeye neden olur; bazen de suç olarak nitelenebilecek

davranışlarla son bulur. Şiddet rastgele veya planlı olarak gerçekleştirilir. Rastgele yaşanan şiddet birden ortaya çıkan bir duruma verilen tepkisel bir davranıştır ve savunucu saldırganlık olarak değerlendirilir. Planlı şiddet için ise savaş iyi bir örnektir. Haftalar, aylar öncesinden hazırlıklar yapılır, nerelere, nasıl saldırılacağı ayrıntılarıyla belirlenir.

Diğerine doğrudan zarar vermek amacını taşıyan bu şiddet biçimi kökünü genellikle düşmanca ve içtepisel saldırganlıktan almaktadır. Diğer taraftan, şiddet davranışı diğerine zarar verme niyeti olmadan, belirli bir amaca (kimi olanak veya kaynaklara ulaşma bir statüyü koruma veya elde etme gibi) ulaşmak için yapıldığında araçsal saldırganlık söz konusudur. Düşmanlık ise saldırganlığın tutumsal yanına karşılık gelmektedir (akt. Olweus, 1999).

Çocuklarımızın şiddete yönelmesi şaşırtıcı değildir. Onlar içine doğduğu aileden başlayarak yaşamın her alanında şiddet içeren davranışlarla her gün karşılaşır. Sözel şiddet bunların en yaygınlarından. Anne ve baba birbirine bağırır, çocuğa bağırır, baba arabada diğer şoförlere bağırır, devlet dairelerinde memurlarla bekleyen insanlar birbirine bağırır, öğretmen öğrencilere bağırır. Elbette bağırma sırasında argo ve küfür niteliğinde sözcüklerde de kullanılmaktadır. Sözel şiddet sadece bağılmaktan ibaret değildir. Alay etme, isim takma, fiziksel görünüş, etnik grup, cinsel tercihle ilgili aşağılayıcı sözel ifadeler de şiddet kapsamındadır (Bilgin, 2008).

Çocuğun yaşantısına giren şiddet bununla sınırlı değildir. Çocuk fiziksel şiddeti en başta kendisine yönelmiş olarak algılayacak ve daha sonra çevrede izlemeye devam edecektir. Fiziksel şiddet ikiye ayrılır:

Temas ederek uygulanan fiziksel şiddet ve temas olmadan uygulanan fiziksel şiddet. Temas ederek uygulanan fiziksel şiddet vurma, itme, tokatlama, tekmeleme, çimdikleme gibi yollarla gerçekleştirilir.

Temas etmeden uygulanan fiziksel şiddet ise kişisel eşyalara zarar vermek, jest ve mimiklerle korkutmak, telefon, mesaj veya elektronik posta aracılığıyla tehdit etmek gibi davranışları kapsar ve insanları duygusal olarak gerçek fiziksel şiddetten daha fazla etkiler.

Üçüncü şiddet türü belki de en ürkütücü olanıdır. O kadar ürkütücüdür ki üzerinde konuşmak istemeyiz, konuşmayınca da çok seyrek yaşandığına veya bizim çevremizde olmadığına inanırız. Cinsel şiddet tecavüzü, cinsel tacizi, istenmeyen dokunuşları, laf atmayı, cinsel imaları ve şakaları içerir ve itiraf etmek istemeyeceğimiz kadar yaygındır ve kuşkusuz çocuklar da bundan payını almaktadır.

Şiddet doğrudan başına gelmese bile çocuk çevresinde izlediği davranışları model alma yoluyla öğrenecek, benzer durumlarda benzer tepkiler verecek ve giderek bu davranışları içreleştirecektir. Bir başka ifadeyle karşısındakiyle herhangi bir nedenle çatıştığında çıkış yolu olarak aklına şiddet uygulamaktan başka bir çare gelmeyecektir (Stein, ve diğerleri, 2003).

Şiddette kişinin başka bir kişiye uyguladığı saldırı söz konusudur. Bu saldırı çeşitleri de fiziksel olabildiği gibi sözle, duygusal yönle ve cinsel içerikli olabilir (Beikin, 1980; akt. Bilgin, 2008). Şiddetin de bir saldırganlık türü olmasına ve zorbalıkla benzerlik göstermesine rağmen aralarında farklılıklar vardır. Şiddette fiziksel gücün kullanımı ön plandadır. Örneğin tokat atma, vurma, dövme, omuz atmada fiziksel bir şiddetten bahsedebiliriz ve bu davranışlar zorbalıkta da vardır. Ancak zorbalık sadece fiziksel şiddet ile ortaya çıkmaz. Lakap takma, dedikodu yapma, dışlama, küfretme, sinirlendirmede de saldırganlık vardır. Bu tür davranışlar da zorba davranışlar arasında sayılabilir ama şiddet değildirler (Olweus, 1999). Okullarda istenmeyen davranışlarla, zorbalıklarla, saldırganlıklarla mücadele edilmezse bu tür davranışlar nesilden nesile aktarılır gibi devam edecektir. Öyle ki günümüzde öğrenciler arasındaki akran zorbalığı ‘normal, doğal’ sayılabilecek hale gelmiştir (Gökler, 2009).

Şiddetin evde, okulda, görsel ve işitsel medyada normalleşmesi şiddete maruz kalan çocuğun bunu hak ettiğini düşünmesine, kendini suçlu görmesine, yardım dahi istemesine gerek olmadığına inanmasına, eğer hak eden başka biriye ona da şiddet uygulamaktan çekinmeyeceğini düşünmesine neden olmaktadır (Bayram, 2017). Şiddetin yetişkinler tarafından sorun çözme, cezalandırma, yıldırma aracı olarak görülmesi okul ortamında da bu tarz davranışların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

2.3. Zorbalık

Zorbalığın tanımıyla ilgili farklı tanımlamalar yapılsa da ortak olan bazı ifadeler ön plana çıkmaktadır. Bunlar kasıtlı zarar verme ve rahatsız etme amacı olan saldırgan davranışlar, bu davranışların zorba tarafından bir kez değil birçok kez hatta sürekli olarak tekrarlanması ve zorba kurban arasındaki güç dengesizliği (Nansel, ve diğerleri, 2001). Akran zorbalığı bazı Kuzey Avrupa ülkelerinde meydana gelen öğrenci intiharları ile bilimsel çalışmalara konu olmaya başlamıştır. Zorbalıkla ilgili ilk tanım bu konuyu bilimsel anlamda araştırmaya öncelik eden Olweus (1994) tarafından bir öğrencinin diğer öğrenci ya da öğrenciler tarafından tekrarlı ve sürekli bir şekilde olumsuz davranışlara maruz bırakılması şeklinde yapılmıştır. İlk zamanlar okul zorbalığını bir grup şiddeti olarak tanımlarken ilerleyen yıllarda bireysel şiddetin de tanımlara girmesini sağlamıştır. Bir eylemin zorbalık olması için üç temel ölçüt gerekir. Bunlar kasıtlı olarak zarar vermek-rahatsız etmek, kasıtlı zarar verme ve rahatsız etmenin sürekli olması ve zorba ile kurban arasındaki güç dengesizliğinin olmasıdır. Burada zorbalığın fiziksel yönüyle doğrudan, psikolojik yönüyle de dolaylı olarak gerçekleştiğine dikkat çekilmektedir. Kurban çaresizlik içinde ve savunma yapamayacak, karşı koyamayacak durumdadır.

Zorbalık türleri çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Fiziksel zorbalık vurma, tekme atma, itme, eşyaya zarar verme gibi doğrudan gözlenebilir. Sözel zorbalık alay etme, dalga geçme, hakaret, tehdit, kızdırma yoluyla sözcüklerle incitme davranışlarını içerir. İlişkisel

zorbalık dışlama, küçümseme, istemediği bir şeyi yapmaya zorlama şeklinde ortaya çıkmaktadır. Fiziksel ve sözel zorbalık doğrudan gözlemlenirken, ilişkisel zorbalığın belirlenmesi daha güçtür (Beale & Scott, 2001; Boulton, Trueman, & Flemington, 2002; Mynard & Joseph, 2000).

Saldırganlık geçmişten şimdiye kadar olan süreçte her toplumda görülse de günümüzde daha fazla yaygınlaştığı görülmektedir. Şiddetle ilgili son zamanlarda gördüğümüz kadına yönelik, çocuğa yönelik, doktora-öğretmene yönelik ve benzeri durumlara ait şiddet hayatımızın bir parçası olmuş ve artık normal hale gelmiştir. Öğrenciler arasındaki zorbaca davranışlar rastlantısal da öğrenilmiş olabilir. Zorbaca davranışların en çok görüldüğü yerlerde (tuvalet, kantin, koridor, merdiven, alkol, okul bahçesi vb.) öğrencinin herhangi bir sorunun çözümünde şiddetin o anda fayda getirdiğini görmüş olması ve bu tarz davranışları öğrenmiş olması ihtimali az da olsa vardır.

2.3.1. Zorbalığın nedenleri.

Zorbalıkta zorbanın neden zorbalık yaptığı, zorbaca davranışların temelinde ne olduğu, mağdur ve seyircinin neden rahatsız olduğu doğru tespit edilmelidir. Davranışın sebebi nevrofik, aile içi kayıpların etkisi, istismar, çevre değişikliği, gelişimsel bir sorun, sosyal bir öğrenme olabilir. Tedbirler bu yönde alınmalıdır (Kuzgun, 2008). Sorunun neden kaynaklandığı, hangi ortamlarda ne sıklıkla ortaya çıktığı hakkında doğru bilgi alınamazsa sorun için çözümler yetersiz kalabilir.

Okullarda tespit edilebilen akran zorbalığının çok çeşitli sebeplerle öğretmenlerin ya da okul idarecilerinin önüne geldiği görülmektedir. Olweus (1995), zorbalığı sınıf ya da okul büyüklüğünün, not ve başarı için ortaya çıkan rekabetin ve görünüm farklılıklarının sonucu ortaya çıktığı sonucuna varmıştır. Akran zorbalığı öğrencinin bireysel özellikleri, yetişme şartları, ailesi, sosyal çevresi, sağlık durumu gibi pek çok nedenle ilişkilidir. Öğrencinin yaşı, cinsiyeti, beslenme ve uyuma alışkanlığı, aile bireylerinin hayatta olmaması, aşırı uzun-kısa-

kilolu-zayıf olması, özel gereksinim ya da hastalık durumu, konuşma problemi gibi fiziksel özellikleri yanında okulda yeni olma, iletişim kurmada zorluk yaşama, ailesinin eğitim-hastalık-engel-ekonomik durumu da zorbalığa uğrama ya da zorbalık yapma nedenleri arasında tespit edilmiştir (Kartal & Bilgin, 2012; Coşkun, 2018). Oyuncak-eşya paylaşımı, arkadaşlarını-öğretmenini kıskanma, oyun kurallarına uymama, oyunda lider olma mücadelesi gibi özellikle ilkokul ve okul öncesi yaş gurubundaki öğrencilerde rastlanan zorbalık durumları da görülmektedir (Akduman, 2012).

Çocuğun ailesinden sevgisizlik, şiddet görmesi ya da aile üyeleri arasında şiddete şahit olması zorbalık nedenleri arasındadır (Baldry, 2003). Zorbalığı görmezden gelen okul idaresi ve öğretmen tutumları, zorbalık yapan öğrencilerin çok olduğu bir okul-sınıf ortamı da akran zorbalığının artmasına sebep olur (Espelage & Rue, 2012). Medyanın şiddeti özendirilmesi, kaba kuvvetin güç gösterisi olarak sunulması, hak arama adı altında sorun çözme aracı olarak şiddetin bir sosyal öğrenme haline dönüşmesi çocukları olumsuz etkilemektedir. Yalnızlık, dışlanmışlık, bir gruba ait olma isteği ya da olamama durumları da akran zorbalığı nedenleri arasında gözlenmektedir. Pellegrini ve Long (2002) genç ergenler üzerinde yaptıkları araştırmada erkeklerde zorbalık hareketlerin daha fazla görüldüğünü ve bunun yeni sosyal gruplara geçerken akranlar üzerinde statü elde etme, baskınlık kurma için bir yol olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir.

2.3.2 Zorbalıkla mücadele.

Zorbalık ortaya çıkmadan önleyici çalışmaların yapılması zorbalıkla mücadelede en önemli adımdır (Bilgin, 2007). Geçinilmesi kolay olmayan, davranışlarıyla sorun çıkararak, hal ve hareketleriyle etrafına rahatsızlık veren insanlarla yaşam boyunca karşılaşılması mümkündür. Bu tür insanlarla bir arada olmak, onlarla çalışmak, ilişki kurabilmek çeşitli zorlukları da beraberinde getirebilir. En büyük zorluk da böyle insanlarla kırılmadan, incinmeden gerginlik yaşamadan geçinebilmektir. Çünkü bu tarz insanların davranışlarıyla

baş edebilmek için gayret sarf etmek gerekir. Verilecek tepki sorunu çözebileceği gibi daha büyük sorunlara da sebep olabilir. Sağduyulu olabilmek, zorbadan gelen tepkiyi yönetebilmek önemlidir (Markham, 2010).

Smith & Myron-Wilson (1998) zorbalıkla mücadelede kullanılan müdahale programlarının, çocukların zorbalık düzeylerinde azalmaya neden olabileceğini fakat bunun okul ortamından tamamen yok edilemeyeceğini gösterdiğini ifade etmişlerdir. Çünkü zorbalık davranışların kökeninin sadece okulda olmadığını ebeveynlikte de olduğunu ve ailelerin davranışlarının, çocuk yetiştirme yöntemlerinin, disiplin anlayışlarının zorbaca davranış sergilemede etkisinin var olduğunu ortaya koymuşlardır.

Akran zorbalığının öğrencilerde fiziksel, ruhsal yönlerden sağlık sorunlarına, daha ileri de ölüme kadar gidebilen olumsuz durumlara neden olduğu bilindiği için okullardaki tüm çalışanların zorbalığa neden olan davranışları anlamaları, bu tür davranışları önlemek ve durdurmak için çaba sarf etmesi gereklidir (Fekkes, Pijpers, & Verloove-Vanhorick, 2005). Fakat zorbalıkta gücün sistematik bir şekilde kullanımı söz konusu olduğundan, zorbalığın önlenmesi konusunda; ailelere, topluma ve görsel-işitsel medyaya da görevler düşmektedir (Özdiñer & Savaşer, 2008).

Zorbalığın ortaya çıkmasında bireysel, çevresel, psikolojik pek çok etken varken çözümünün sadece okul yönetiminden veya öğretmenden beklenmesi doğru değildir. Bu konuda okul hemşireleri ve doktorların da aktif rol alması gerektiği Sidelinger ve arkadaşları (2005) tarafından dile getirilmiştir. Karmaşık bir durum olan zorbalık sorununun; okul yöneticileri, rehberlik servisi, öğretmenler, okuldaki sağlık personelinin de dâhil olduğu bir ekip tarafından yapılacak çalışmalarla çözüme kavuşturulabileceğini dile getirmişlerdir.

Healy ve Sanders (2014), akran zorbalığına uğrayan mağdur çocuklar için kolaylaştırıcı ebeveynlik ile sosyal ve duygusal beceri eğitimini birleştiren bir müdahale programı geliştirmişlerdir. Kolaylaştırıcı ebeveynliği çocukların akran ilişkileri becerilerinin

gelişimini destekleyen ebeveynlik olarak tanımlamışlardır. Bu uygulama sonunda kolaylaştırıcı ebeveynliğin zorbalık mağduriyetini ve mağdurun yaşadığı stresi azaltabileceğini, okulda zorbalığa karşı alınacak önlemleri güçlendirebileceği belirtilmiştir.

Zorbalıktaki güçler arasındaki eşitsizlik mücadelede önemli bir hareket noktasıdır. Özellikle akranlarına göre zayıf ya da güçlü olan öğrenciler zorba, kurban ya da zorba-kurban olma ihtimalinde ilk akla gelen profile sahiptirler. Bu öngörüyü Kartal ve Bilgin'in (2012) çalışması da desteklemektedir. Kuşkusuz öğrenci grupları içinde zorba olan, mağdur olan, hem zorba hem mağdur olan, seyirci olan öğrenciler bulunmaktadır. Öğrenciler okulun en doğal parçalarıdır. Zorbalığın neden olduğunu da hangi sıklık ve türde olduğunu da kendi düşünceleriyle, hisleriyle açıklayacak olan da bizzat olayların şahidi öğrencilerdir (Kartal & Bilgin, 2012). Akran zorbalığı ile ilgili mücadelede öğrencilerin, ailelerin, okul idarelerinin, öğretmenlerin, toplumun, işitsel ve görsel medyanın eğitilmesi büyük önem taşımaktadır. Aksi takdirde sadece öğrenci, okul temelli önleyici, iyileştirici programlar faydayı geçici olarak sağlayacaktır. Her ne kadar okul ortamında akran zorbalığına yönelik tedbirler, iyileştirici önlemler alınsa da ailede, yakın çevrede son dönemde medyada şiddet içerikli popüler görüntülerin varlığının olması beklenen faydayı sağlayamayacaktır. (Kutlu & Aydın, 2010).

Çocuğun yaşamında yer alan, onunla doğrudan ya da dolaylı olarak etkileşimde bulunarak hem gelişimini hem de davranışlarını etkileyen birçok faktör vardır. Bu faktörler arasında aile, oturduğu ev, komşular, okul, öğretmenler, okul idarecileri, mahalle, yaşadığı şehir sayılabilir. Guy-Evans (2020), Bronfenbrenner'in çocuk gelişimini, yakın çevrenin çeşitli düzeylerinden etkilenen, aile ve okul ortamlarından geniş kültürel değerlere, kanunlara ve geleneklere kadar karmaşık ilişkiler sistemi olarak gördüğünü aktarmıştır. Bronfenbrenner, çocuğun gelişimini incelemek için sadece yakın çevrenin değil daha geniş çevrenin de etkileşimine bakılmasını tavsiye etmiştir. Bu tavsiyesini de 'Ekolojik Sistemler

Teorisi’’adı altında işlemiştir. Çocuğun gelişiminde anne-babası, kardeşleri, öğretmenleri, okul akranları ve bunların arasındaki ilişkiler, mahallesi, ebeveynin mesleği-arkadaşları-işyeri, kitle iletişim araçları, sosyoekonomik durumları, zenginlik-fakirlik ve etnik köken gibi unsurların etkili olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında okul hayatına başlama, ebeveynlerin boşanması veya yeni bir eve taşınma gibi durumların çocuğun gelişiminde etkisi olabileceğini savunmuştur. Çocuğun gelişimi ve davranışları çevresinden bu kadar etkileniyorken akran zorbalığının nedenlerin ile çevrenin etkisi arasındaki bağlantının kurulması zorbaca davranışların hem tespitinde hem de engellenmesinde yol gösterici olabilir.

2.3.3. Zorbaların özellikleri

Zorbalara ait ortak özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilir. Zorbalar akranlarına yönelik saldırganca davranışlar sergilerler, genellikle bunu farkında olmadan yaparlar. Otokontrolleri düşüktür. Baskı kurmayı severler. Empatileri yok denecek kadar azdır. Kaygı duymazlar. Çabuk öfkelenirler. Güç ile isteklerini elde etmeye çalışırlar. Utangaç değildirler, dışa dönüktürler. Hoşgörülerini düşüktür, müsamaha göstermezler. Kendi İhtiyaçlarını karşılamakla ilgilenirler. İnsanları incitir, kendini haklı, güçlü ve önemli görür. Eleştirici ve suçlamayı sever. Yapıcı değil yakıcı olmaktan hoşlanır. Çevresine olumsuz etkiler oluşturur. Yalnızlığı sever böylece özel ya da farklı olduklarını düşünürler. Okul başarıları düşüktür, arkadaş çevreleri de zorbadır (Gökler, 2009; Markham, 2010).

2.3.4. Kurbanların özellikleri.

Zorbalar tarafından saldırgan davranışlara maruz kalanlar kurbanlar başka bir ifadeyle mağdurlardır. Genellikle kaygılıdırlar, güvensizdirler, boyun eğri, itaatkârdırlar, özgüvenleri zayıftır, aşağılık duygusu taşırlar, duygularını saklarlar, kendini suçlar Sessiz ve hassastırlar, yalnızdırlar, İletişim kurmada zayıftırlar, Alınganlık gösterirler, Depresyon yaşarlar, Kendilerini utangaç, başarısız görürler, Ön plana çıkmakta ve kendilerini göstermekte güçlük yaşarlar (Gökler, 2009).

2.3.5. Seyircilerin özellikleri.

Zorbalığa uğramayan, zorbalık da yapmayan ancak zorbalığa şahit olurken zorbayı ve kurbanı izleyen kişilerdir. Bu kişiler zorbaların ve kurbanların karşılaştığı olumsuz sonuçlara tanıklırlar ve bu olumsuz sonuçlardan özellikle sağlık sorunları olmak üzere kendileri de etkilenebilirler (Rivers, Poterat, Noret, & Ashurst, 2009). Fakat zorbalık yapılan ortamda seyircilerin tepki vermesi veya vermemesi hem zorba hem de kurban açısından kilit bir rol oynamaktadır (Öztürk H. , 2019; Salmivalli, Voeten, & Poskiparta, Bystanders matter: Associations between reinforcing, defending, and the frequency of bullying behavior in classrooms, 2011). Zorbalığa destek verebilirler ya da kurbanı savunabilirler. Böylelikle zorbalığın pekişmesine veya zorbalığın azalmasına neden olabilirler (Gökler, 2007).

2.4. Okul ve Hayat Bilgisi

“Eğitim ailede başlar.” sözü yıllardır ülkemizde söylenegelmiştir. Birey iyiyi, güzeli çirkin olanı, doğru ve yanlış olanı toplumsal kuralları ailede öğrenmeye başlar. Ailede başlayan eğitim okullarda devam eder. Okul ise formal eğitimin başladığı hayat boyu bilgi, tecrübe, davranış, tutum ve becerilerin kazanılmasında önemli rol oynayan bir kurumdur. Okulun ilk yıllarındaki deneyimler, bilgiler bu noktada çok önemlidir. Eğitim bireylerin bilgi, beceri kazanmasını sağlayıp içinde buldukları topluma ve kültüre hazırlanmalarına yardımcı olurken toplumun beklentilerine uygun davranış geliştirmeyi de amaç edinmiştir (Kuzgun, 2008). Fakat günümüzde iletişim ve teknolojiye hızlı gelişmeler ve değişimler toplumsal değişimleri de beraberinde getirdiği için eğitim; akademik açıdan bilgili, hızla değişen topluma ayak uydurabilen, ortaya çıkan yeni sorunlarla baş edebilen, çevresine uyum sağlayabilen, problem çözme becerisine sahip bireyler yetiştirmeye de önem vermiştir.

Öğrenciye iyi yaşayış, iyi tutum ve davranışlar kazandırmaya çalışan Hayat Bilgisi dersi, eğitimin genel amacı öğrencinin çevresine başarılı ve etkin bir biçimde uyum sağlamasına katkı sağlayan ilk derstir (Binbaşoğlu, 2003).

Günümüz sorunlarından şiddet, saldırganlık ve özellikle okullardaki akran zorbalığı çözülmesi gereken toplumsal sorunların başında gelmektedir. Eğitim ile bu sorunların çözülmesi belki uzun sürse de en doğru yol olacaktır. Bu noktada iyi eğitilmiş bireyler sağlıklı, güvenli ve huzurlu toplumların oluşmasında teminat olacaklardır. Öğrenmede kritik dönem olan erken yaşlarda öğrencilere evrensel değerler, bu yöndeki tutumlar ve alışkanlıklar kazandırılmalıdır. Her öğrenci eğitim gördüğü okuldan en iyi şekilde yararlanabilmelidir. Bunu engelleyecek her türlü unsur eğitim paydaşları tarafından yok edilmelidir. Akran zorbalığı ve zorbalığın sonucunda ortaya çıkan etkiler de öğrencinin kaliteli, güven ve huzur içinde eğitim almasını hatta bazen de eğitimini tamamlamasını engellemektedir.

Okulla birlikte toplumsal yaşama başlayan çocuk için Hayat Bilgisi dersi toplumsal sorunların çözümünü öğrenmesinde de önemli rol oynamaktadır. Ulusal ya da global boyutta yaşanan toplumsal sorunların giderilmesinde, azaltılmasında, düzeltilmesinde eğitim önemli bir rol üstlenmektedir. Gerek bilgi, beceri kazandırmak gerek değerler eğitimi, ahlaki kurallar, birlikte yaşama kuralları öğretimi öğretim programları ile formal olarak okullarımızda kazandırılmaya çalışılmaktadır. Erken yaşlarda gerçekleştirilmeye çalışılan bu kazanımların kalıcı hale gelmesi de eğitimle olacaktır ki bunu sağlayabilecek kurumlar da okullardır. Bu nedenle ilkokulda özellikle öğrenciyi hayata hazırlayan Hayat bilgisi dersinin misyonu bilişsel, duygusal ve psikomotor alanları kapsayacak şekilde programlanmalıdır. Akran zorbalığı, şiddet, saldırganlık olaylarına karşı da erken farkındalık oluşturmada Hayat Bilgisi dersinin bu yönde bir çabasının olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Hayat bilgisi dersi toplumsal yaşama dair bazı kuralların öğretilmesinde, bu kuralların nesilden nesile aktarılmasında, çocukların içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamasında çok etkilidir. Bu ders öğrencinin, sağlıklı yaşam becerileri, güvenli hayat, toplumsal değerler, kuralları bilme ve kurallara uyma, doğayı, çevreyi, ülkesini tanıma gibi konularda bilgi elde etmesini, beceri ve değerler kazanmasını önemser (Güven & Püsküllü, 2017). Toplumsal yaşama ait kurallar,

kanunlar metinler ve görseller aracılığıyla öğrencilere aktarılır. Öğrencilerin hayata somut etkinliklerle, pasif değil etkin bir şekilde uyum sağlamasına katkıda bulunur. Sosyal bilimler ve doğa bilimleri ile çocukların gelişim özelliklerine uygun şekilde günlük hayata ait bilgiler içeren Hayat Bilgisi dersi, öğrencinin kendisiyle ve çevresiyle barışık, kendini koruyan, geliştiren, günlük hayatta gerekli yaşam becerilerine sahip bireyler yetiştirmeyi hedefler (Candan & Ergen, 2014). Hayat Bilgisi dersi öğrencilerin sosyal, zihinsel ve duygusal yönden gelişimlerini sağlarken bu yönlerde ufuklarını da geliştirmeye yönelmelidir. İçinde yaşadığımız toplumun, kültürün bir parçası olduğumuzu düşündüğümüzde doğumdan ölüme kadar gelişimsel süreçlerimizi tamamlarken o toplumdaki etkilenir ve yaptıklarımızla o toplumu etkileriz. Sağlıklı, güvenli, huzurlu, yardımlaşmayı seven, şefkat gösteren, merhametli bir toplumu oluşturabilmek için de sergilediğimiz davranışlar çok önemli rol oynamaktadır. Her bir birey davranışına göre karşısındaki bireyden hatta yaşadığı toplumdaki karşılık görecektir. Nezaketi, saygıyı, empatiyi benimsemiş bir birey çevresinden de bunu bekleyecektir. Bu niteliklere sahip bir birey de kendi çocuklarına bu nitelikleri en başta model olma yoluyla yansıtacaktır.

Okullarımızda hayatın tamamına yönelik olarak hangi davranışların doğru hangilerinin yanlış olduğu, hayatın hangi değerlere göre yaşanması gerektiği doğrudan öğretilmemektedir. Böyle bir programın, müfredatın yapılması da mümkün değildir (akt. Yaşaroğlu, 2013). Öğretmenlerin, öğrencilerin hatta okulun bulunduğu çevre, kültür, toplum yapısı birbirinden farklı olabileceği için böyle bir öğretimin yapılabilmesi güçtür. Bazı davranışlar planlı, programlı olarak oluşturulan içeriklerle, etkinliklerle öğrencilere kazandırılırken bazı davranışlar gizil öğrenmeyle ya da örtük programlarla gerçekleştirilmektedir.

Hayat bilgisi dersi aile, okul, toplum arasında bir köprü gibi vazife görür. Günümüzde artan şiddet olaylarına karşı mücadelede ailede öğrenilen davranışlar, değerler dersler vasıtasıyla topluma, toplumsal yaşam becerilerinin ise dersler vasıtasıyla aileye aktarımı

Hayat Bilgisi dersi ile mümkün olabilir. Aileden alınamayan bazı davranışlar, Hayat Bilgisi dersi kazanımlarıyla öğrenilebildiği gibi sadece derslerden, akademik çalışmalardan alınamayan bazı davranışlar, ilkeler, beceriler de aileden öğrenilmektedir (Bayram, 2017).

Ülkemizde YÖK Ulusal Tez Merkezi ve YÖKAKADEMİ veri tabanında erişime açık olan Hayat Bilgisi ders kitapları ile ilgili yapılan araştırmalarda Hayat Bilgisi ders kitaplarının değerler, anahtar yetkinlikler, çevre kazanımları, toplumsal cinsiyet, doğal afetler, görsellerin içeriği, eleştirel düşünme becerisi, dil ve anlatım, öğretmen görüşleri, pedagoji, Milli Eğitim politikaları, tarih konuları, resim-metin ilişkisi, sosyoekonomik farklılıkların temsili, örnek olaylar ve işlevleri, okulda demokrasi uygulamaları, temalar, Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında belirtilen becerilere uygunluk, bireyselleşme ve toplumsallaşma ifadeleri açısından incelemeleri yapıldığı görülmüştür. Bu araştırmanın Hayat Bilgi ders kitaplarının zorbalık davranışlar ve akran zorbalığı ile ilişkisinin incelenmesi ile alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Bölüm

Yöntem

Bu bölüm araştırmanın modeli, araştırmanın örnekleme, veri toplama aracı, verilerin toplama süreci ve verilerin analiz teknikleri hakkında bilgiler içermektedir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Mevcut araştırma, ilkökul Hayat Bilgisi ders kitaplarının akran zorbalığına yer verilmesi bakımından incelenmesi amacıyla nitel araştırma deseninde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yapılacaktır. Araştırma yapılan alanla ilgili pek çok bilgi görüşme ve gözlem yapmaya gerek kalmaksızın belge inceleme yoluyla elde edilebilir. Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelemesi denilmektedir (Karataş, 2017). Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Kitaplar, dergiler, broşürler, raporlar, defterler vb. araştırmalarda kullanılmak için araştırmacılara veri sağlarlar (Labuschagne, 2003). Ders kitaplarındaki metinler ve etkinlikler doküman olarak belirlenmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2019-2020 eğitim öğretim yılında ilkökulun ilk üç yılında okutulan ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini 2019-2020 eğitim öğretim yılında Hayat Bilgisi Ders Kitabı olarak okutulan tüm kitaplar oluşturmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Bilişim Ağı (EBA) İnternet sitesinde bulunan bir adet 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Ardıç Yayınları, 2019), iki adet 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Beşgen Yayınları, 2018 ve MEB Yayınları, 2019), iki adet 3. sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Evren Yayınları, 2019 ve MEB Yayınları, 2019) olmak

üzere toplam beş adet ders kitabı incelenmiştir (Ulusoy, 2018; Alemdar, 2019; Dokumacı, Gök, & Dokumacı, 2019; Karabıyık, 2019; Çelikbaş, Gürel, & Özcan, 2019).

3.3. Veri Toplama Aracı

Alan yazındaki anket-ölçek (Dölek, 2002; Pişkin, 2002; Pişkin & Ayas, 2011; Şener, Başar, Şen, & Göncü, 2015), araştırma (Balak, 2017; Bilgin, 2007; Çankaya 2011; Çarkıt & Bacanlı 2020; Çınkır & Kepenekçi, 2003; Hakan 2011; Hamurcu, 2020; Kapıcı, 2004; Kartal, 2008; Kartal & Bilgin, 2009; Özer, Bozkurt, & Tuncay, 2014; Şad, 2007; Tezcan, 2020; Uğur,2020; Yöş, 2020) ve tanımlardan (Olweus, Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program, 1994; Sullivan, Cleary, & Sullivan, 2004) yararlanılarak ve uzman görüşü alınarak kontrol listesi oluşturulmuştur. Kontrol listesi zorbaca davranışları, zorbaca davranışların etkilerini, zorbaca davranışlara karşı verilen tepkileri ve zorbaca davranışları engelleyici ifadeleri içermektedir. 1., 2. ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinler incelendikçe bu liste şekillendirilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Doküman analizi ile verilerin incelendiği bu araştırmada Hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan metinler, metinlere ait görseller ve etkinlikler kontrol listesi doğrultusunda analiz edilmiştir. Kontrol listesi nitel araştırma ve akran zorbalığı konusunda deneyimli iki uzman tarafından incelenmiş ve belirlenen davranışlar uzmaların görüşleri alınarak sözel, fiziksel ve duygusal-ilişkisel zorbalık davranış örnekleri başlıkları altında toplanmıştır. Ders kitapları ise aşağıdaki şekilde kategorize edilmiştir.

1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Ardıç Yayınları, 2019) =1.Sınıf Ders Kitabı
2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Beşgen Yayınları, 2018) =2.Sınıf Ders Kitabı(A)
2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları, 2019) =2.Sınıf Ders Kitabı(B)
3. sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (Evren Yayınları, 2019) =3.Sınıf Ders Kitabı(A)
3. sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı (MEB Yayınları, 2019) =3.Sınıf Ders Kitabı(B)

Kontrol listesiyle "Alay etme, Oyuna almama, Eşyasına zarar verme, Lakap Takma, Vurma, Elle ya da sözle rahatsız edici şakalar yapma, İsteddiğini yaptırmak için baskı kurma, Arkadaşına küfretme gibi zorbaca davranış örnekleri ile zorbaca davranışlara maruz kalma durumunda arkadaşlarından yardım alma ya da bunu büyüklerine haber verme, zorbalığı durdurmak için engel olma, kendini korumayı öğrenme gibi zorbalıkla başetme yöntemlerinden oluşan maddelerle metinler incelenmiştir. Örnek olarak, alay etme davranışı 2. Sınıf Ders Kitabı(A) sayfa 47'de, "Çok kilolusun, bankta bana yer kalmadı!" (Ulusoy, 2018) şeklinde geçtiği için sözel zorbalık davranışlar başlığı altında; zorla paranın, yiyeceğin alınması davranışı, 3. Sınıf Ders Kitabı(B) sayfa 108'de "Birileri kantinden aldığım tostun benden zorla almak istedi." (Çelikbaş, Gürel, & Özcan, 2019) şeklinde geçtiği için fiziksel zorbalık davranışlar başlığı altında; istemediği bir şeyi yapmaya zorlanma davranışı 3.Sınıf Ders Kitabı(A) sayfa 111'de "Eray, hava çok sıcak. Göle girip biraz yüzelim. Yüzmezsen seninle küserim." (Karabıyık, 2019) şeklinde geçtiği için duygusal-ilişkisel zorbalık davranışlar başlığı altında yer almıştır.

Hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan metinler, metinlere ait görseller ve etkinliklerden bazıları sayfa numaraları belirtilerek doğrudan alıntılarla bulgularda yer almıştır. Kontrol listesi ile Hayat Bilgisi ders kitaplarında tespit edilen maddeler tablolara dönüştürülerek bulgular kısmında verilmiştir.

4. Bölüm

Bulgular

Bu bölümde kontrol listesine göre incelenen Hayat Bilgisi ders kitaplarından elde edilen verilerin analizine ait bulgular yer almaktadır.

Tablo 1

Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bulunan Sözel Zorbalık Davranışlarının Dağılımı

Sözel Zorbalık Davranış Örneği	Ders Kitapları	Göstergeleri	F
İsim ve lakap takma	1.Sınıf Ders Kitabı	-	0
	2.Sınıf Ders Kitabı A	-	
	2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı B	-	
Sözünü Kesme	1.Sınıf Ders Kitabı	-	1
	2.Sınıf Ders Kitabı A	-	
	2.Sınıf Ders Kitabı B	“Siz konuşurken arkadaşınız sözünüzü kesti. Neler hissedersiniz? Söyleyiniz.” (46.s)	
	3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı B	-	
Alay etme	1.Sınıf Ders Kitabı	-	1
	2.Sınıf Ders Kitabı A	“Çok kilolusun, bankta bana yer kalmadı!” (47.s)	
	2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı B	-	

Kaba-kırıcı-kötü- nezaketsiz sözler söyleme/konuşma		2
	1.Sınıf Ders Kitabı	-
	2.Sınıf Ders Kitabı A	“Oyunumuza katılmak istediğini söyledi. Bunu kibarca söylememiştii ama biz yine de onu oyunumuza aldık.” (50.s) “Onun bu davranışları ve nezaketsiz ifadeleri karşısında hepimiz şaşırđık, sessiz kaldık.” (50.s)
	2.Sınıf Ders Kitabı B	-
	3.Sınıf Ders Kitabı A	-
	3.Sınıf Ders Kitabı B	-
Hakaret		1
	1.Sınıf Ders Kitabı	-
	2.Sınıf Ders Kitabı A	“Hep yanlış oynuyorsun. Çok beceriksizsin!” (47.s)
	2.Sınıf Ders Kitabı B	-
	3.Sınıf Ders Kitabı A	-
	3.Sınıf Ders Kitabı B	-
Tehdit		1
	1.Sınıf Ders Kitabı	-
	2. Sınıf Ders Kitabı A	“Şimdi ben de seni düşüreyim de gör gününü!” (47.s)
	2.Sınıf Ders Kitabı B	-
	3.Sınıf Ders Kitabı A	-
	3.Sınıf Ders Kitabı B	-
Bağırıp çağırma		2
	1.Sınıf Ders Kitabı	-
	2.Sınıf Ders Kitabı A	“Takımı oyunu kaybedince

	öfkelenildi, takım arkadaşlarına bağırıp çağırarak yanımızdan ayrıldı.” (50.s)	
2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
3.Sınıf Ders Kitabı B	“Sırayla içeri girmeleri gerekiyordu. Birbirini itenler ve bağırışanlar vardı.” (130.s)	
Emir verici cümleler kullanma		0
1.Sınıf Ders Kitabı	-	
2.Sınıf Ders Kitabı A	-	
2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
3.Sınıf Ders Kitabı B	-	
Dedikodu yapma		1
1.Sınıf Ders Kitabı	-	
2.Sınıf Ders Kitabı A	-	
2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
3.Sınıf Ders Kitabı A	“Bahar, arkadaşı Mert’e bir sırrını söyleyeceğini ama bunu başkalarının duymasını istemediğini söyledi. Mert, Bahar’a sırrını kendisine söyleyebileceğini belirtti. Bahar da Mert’e güvendi ve sırrını söyledi. Fakat Mert, söz verdiği hâlde Bahar’ın sırrını diğer arkadaşlarına anlattı.” (16.s)	
3.Sınıf Ders Kitabı B	-	

Tablo 1’de Hayat Bilgisi ders kitaplarında tespit edilen sözel zorbalık davranış örneklerinin analizi yapılmıştır. Sözel zorbalık davranış örneklerinden frekansı en yüksek olan davranışın kaba-kırıcı-kötü-nezaketsiz sözler söyleme/konuşma ve bağırıp çağırma olduğu görülmektedir. Bu davranışı sırasıyla dedikodu, tehdit, hakaret, alay etme, sözünü kesme davranışları takip etmektedir. Emir verici cümleler kullanma, isim ve lakap takma davranışları tespit edilmemiştir.

Kaba-kırıcı-kötü-nezaketsiz sözler söyleme/konuşma, 2. Sınıf Ders Kitabı A’da okul bahçesinden bir görselle yansıtılmıştır.

Hava güzel olduğu için teneffüste bahçeye çıktık. Birkaç sınıf arkadaşı, iki takıma ayrılıp yakan top oynamaya başladık. Bu sırada başka sınıftan bir çocuk yanımıza geldi. Oyunumuza katılmak istediğini söyledi. Bunu kibarca söylememiştii ama biz yine de onu oyunumuza aldık.

Bu çocuk bize teşekkür bile etmeden oyuna girdi. Üstelik oyun sırasında sürekli mızıkçılık yaptı. Oyunun kurallarını istediği gibi değiştirmeye çalıştı. Kaba davranışlar sergiledi. Karşı takımın oyuncularına zarar verecek hareketler yapmaktan çekinmedi. Takımı oyunu kaybedince öfkeleni, takım arkadaşlarına bağırıp çağırarak yanımızdan ayrıldı. Onun bu davranışları ve nezaketsiz ifadeleri karşısında hepimiz şaşırдық, sessiz kaldık.

Resim 1: Nezaketsiz ifadeler

Alay etme, 2.Sınıf Ders Kitabı A' bireysel farklılıkların anlatıldığı bölümde arkadaşının kilosunu ile alay eden bir öğrenci görselle ifade edilmiştir.

Resim 2: Alay etme

Sözünü kesme, 2.Sınıf Ders Kitabı B'de 'Siz konuşurken arkadaşınız sözünüzü kesti. Neler hissedersiniz? Söyleyiniz.' hazırlık çalışmasıyla konuşanın sözünü kesme davranışına dikkat çekilmiştir.

Hakaret, 2.Sınıf Ders Kitabı A'da bir görselle örneklendirilmiştir.

Resim 3: Hakaret

Dedikodu yapma davranışı, 3.Sınıf Ders Kitabı A'da 'Arkadaşlarıma Karşı Davranışlarım' konusunu pekiştirmek amacıyla verilmiş örnek bir olayda Bahar ve Mert isimli iki arkadaş üzerinden örneklendirilmiştir. Daha sonra aşağıdaki sorularla öğrencilerin bu davranışa karşı düşüncelerini ortaya koymaları istenmiştir.

Bahar, arkadaşı Mert'e bir sırrını söyleyeceğini ama bunu başkalarının duymasını istemediğini söyledi. Mert, Bahar'a sırrını kendisine söyleyebileceğini belirtti. Bahar da Mert'e güvendi ve sırrını söyledi. Fakat Mert, söz verdiği hâlde Bahar'ın sırrını diğer arkadaşlarına anlattı.

- Mert'in bu davranışı karşısında Bahar ne hissetmiş olabilir? Yazınız.

.....

.....

- Sizce, Mert'in davranışı Bahar ile arkadaşlık ilişkilerini nasıl etkilemiştir? Yazınız.

.....

.....

- Bahar'ın yerinde siz olsaydınız Mert'e nasıl davranırdınız? Yazınız.

.....

.....

Resim 4: Dedikodu

Bağırıp çağırma davranışı 3.Sınıf Ders Kitabı B'de çevrede toplu kullanım alanlarının işlendiği metinde babası ile hafta sonu maç izlemeye giden Tuna'nın gözünden aktarılmış.

''Babası, stadyuma otobüs ile gideceklerini söyledi. Tuna, daha önce okul servisi dışında toplu taşıma aracına binmemişti. Önce otobüs durağına geldiler ve orada beklemeye başladılar. Durakta başka insanlar da vardı. Otobüste babası yaşlı bir amcaya yerini verdi. Babasının bu davranışı Tuna'nın hoşuna gitmişti. Nihayet stadyuma geldiler. Sırayla içeri girmeleri gerekiyordu. Birbirini itenler ve bağırışanlar vardı.''

Tehdit davranışı 2.Sınıf Ders Kitabı A'da, gözlük kullanan bir öğrencinin başka bir öğrenci tarafından düşürülmesi sonucu ortaya çıkıyor. Görseldeki kız öğrenci arkadaşını düşüren öğrenciyi tehdit ederek sözel zorbalık davranış örneği oluşturuyor.

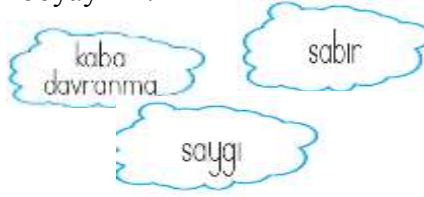
Resim 5: Sözlü tehdit

Tablo 1’de Hayat Bilgisi ders kitapları sözel zorbalık davranış örneği içermesi bakımından incelendiğinde toplam 9 davranış örneği olduğu tespit edilmiştir. Sözel davranış örneği frekansı en yüksek olan ders kitabı 6 örnekle 2.Sınıf Ders Kitabı A’dır. Bunu sırasıyla 1’er örnekle 2.Sınıf Ders Kitabı B, 3.Sınıf Ders Kitabı B ve 3.Sınıf Ders Kitabı A izlemektedir. 1.Sınıf Ders Kitabı’nda sözel zorbalık davranış örneği tespit edilmemiştir.

Tablo 2

Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bulunan Fiziksel Zorbalık Davranışlarının Dağılımı

Fiziksel Zorbalık Davranış Örneği	Ders Kitapları	Göstergeleri	F
Eşyalara özensiz davranma	1.Sınıf Ders Kitabı 2.Sınıf Ders Kitabı A 2.Sınıf Ders Kitabı B 3.Sınıf Ders Kitabı A 3.Sınıf Ders Kitabı B	- - - - ‘‘İçeri girdiklerinde koltukların kırılmış, duvarların karalanmış olduğunu görünce futbol izleme zevinci azaldı.’’ (130.s)	1

1.Sınıf Ders Kitabı	-	
2.Sınıf Ders Kitabı A	“Kalemimi izinsiz aldı. Kızarım tabii ki!” (47.s)	
2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
3.Sınıf Ders Kitabı A	“Defterinizi sizden izin istemedi.” (19.s)	
3.Sınıf Ders Kitabı B	-	
<hr/>		
Zarar verecek hareketler/davranış lar		1
1.Sınıf Ders Kitabı		
2.Sınıf Ders Kitabı A	“Karşı takımın oyuncularına zarar verecek hareketler yapmaktan çekinmedi.” (50.s)	
2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
3.Sınıf Ders Kitabı B	-	
<hr/>		
Kaba davranma		2
1.Sınıf Ders Kitabı	-	
2.Sınıf Ders Kitabı A	“Kaba davranışlar sergiledi. Karşı takımın oyuncularına zarar verecek hareketler yapmaktan çekinmedi.” (50.s)	
2.Sınıf Ders Kitabı B	“Aşağıdaki ifadelerden grup çalışmalarında gerekli olanları boyayınız.”	
		
	(39.s)	
3.Sınıf Ders Kitabı A	-	

	3.Sınıf Ders Kitabı B	-	
Zorla paranın, yiyeceğin alınması			1
	1.Sınıf Ders Kitabı	-	
	2.Sınıf Ders Kitabı A	-	
	2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı B	-	
		“Birileri kantinden aldığım tostu benden zorla almak istedi.” (108.s)	
İtme			1
	1.Sınıf Ders Kitabı	-	
	2.Sınıf Ders Kitabı A	-	
	2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı B	-	
		“Nihayet stadyuma geldiler. Sırayla içeri girmeleri gerekliyordu. Birbirini itenler ve bağırışanlar vardı.” (130.s)	
Tehdit			0
	1.Sınıf Ders Kitabı	-	
	2.Sınıf Ders Kitabı A	-	
	2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı B	-	

Tablo 2 Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki fiziksel zorbalık davranış örneklerinin analizini göstermektedir. Kitaplarda fiziksel zorbalık davranış örnekleri incelendiğinde en yüksek frekansa sahip olan davranışlar 2’şer örnekle izinsiz eşya alımı ve kaba davranmadır. Bu davranışı 1’er örnekle sırasıyla eşyalara özensiz davranma, zarar verecek

hareketler/davranışlar, zorla paranın/yiyeceğin alınması ve itme takip etmektedir. Tehdit davranışı tespit edilmemiştir.

Kaba davranma 2.Sınıf Ders Kitabı B’de ‘*BİRLİKTE KUVVET DOĞAR*’ isimli bölümde kaba davranmanın arkadaşlar arasındaki dostluk ilişkisini bozabileceği, bu durumun da grup çalışmalarında ve işbirliği gerektiren etkinliklerde başarısızlığa neden olabileceği şeklinde vurgulanmıştır. Bu davranışın istenmeyen bir davranış olduğu öğrencilere boyama etkinliği ile gösterilmek istenmiştir.

Resim 6: Kaba davranma

Birisine ait olan bir şeyi onun izni olmadan alma, 2.Sınıf Ders Kitabı A’da okulda iletişim kurarken dikkat edilmesi gereken davranışları içeren bir metnin sonundaki etkinlikte örneklendirilmiştir. Etkinlikte öğrencilere görselin yanındaki cümleyi inceleyip oradaki duygu ve düşünceleri nezaket kurallarına uyarak nasıl anlatabileceği istenmektedir. Görseldeki öğrenci kızgınlığını beden dili ile de ifade etmektedir. İzinsiz eşya alma, kalemi alınan öğrenci açısından kızgınlık oluşturabilecek bir davranıştır. Kalemi alan öğrenci ise istenmeyen bir davranışı gerçekleştirmiştir.

Kalemimi izinsiz aldı. Kızarıyorum tabii ki!

Resim 7: İzinsiz eşya alımı

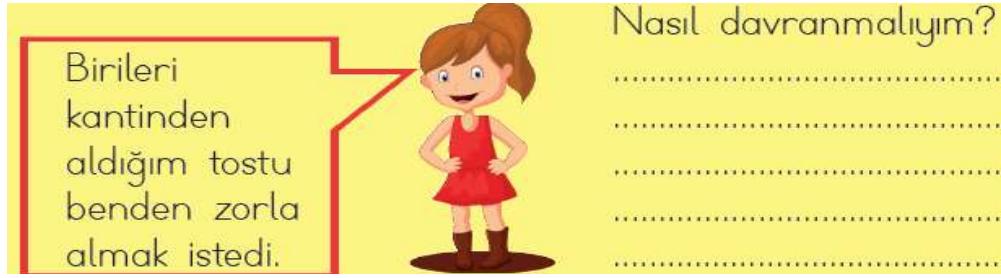
İzinsiz eşya alımı, 3.Sınıf Ders Kitabı B'de "Arkadaşlarımdan Etkilenirim" başlıklı metinde arkadaşlarımızın olumlu davranışları sonucunda mutlu olurken olumsuz davranışları sonucunda üzülme davranışını örneklendirmiştir. 3.Sınıf Ders Kitabı A'da ise izinsiz eşya alımı sonucunda öğrencilerin hissedecekleri duyguyu üzgün sembolü ile göstermelerini beklenmektedir.

Resim 8: İzinsiz eşya alımı

Zarar verecek hareketler/davranışlar, oyun oynarken bir öğrencinin yaptığı hareketler başka bir öğrenci tarafından "Karşı takımın oyuncularına zarar verecek hareketler yapmaktan çekinmedi." cümlesi ile ifade edilmiştir.

Zorla paranın/yiyeceğin alınması, 3.Sınıf Ders Kitabı B'de "Güvende Olmak İstiyorum" metninin etkinlik bölümünde okulda kantin sırasında karşılaşılabilecek bir fiziksel zorbalık davranış örneği mevcuttur. Etkinlikte bazı görseller verilmiştir. Görsellerde verilen tehlikeli durumların incelenmesi, bu tehlikeli durumların ortaya çıkış sebepleri ve bu durumlarda yaşanabilecek olumsuzlukların yazılması istenmiştir.

Resim 9: Zorla yiyeceğin alınması

İtme davranışı ve eşyalara özensiz davranma, 3.Sınıf Ders Kitabı B’de ‘‘Ortak Kullanıyoruz’’ isimli metinde babası ile hafta sonu maça giden Tuna’nın stadyuma geldiklerinde gözlemlendiği bazı davranışların anlatılması şeklinde ifade edilmiştir. Stadyuma girdiklerinde birbirini iten ve bağrıışan insanların olması, koltukların kırılmış, duvarların karalanmış olması Tuna ve babasının maç izleme sevinçlerinin azalmasına neden olmuştur.

Tablo 2’de Hayat Bilgisi ders kitapları fiziksel zorbalık davranış örneği içermesi bakımından incelendiğinde toplam 8 davranış örneği olduğu tespit edilmiştir. Fiziksel davranış örneği frekansı en yüksek olan ders kitapları 3’er örnekle 3.Sınıf Ders Kitabı B ve 2.Sınıf Ders Kitabı A’dır. Bu kitapları 1’er örnekle 2.Sınıf Ders Kitabı B ve 3.Sınıf Ders Kitabı A takip etmektedir. 1.Sınıf Ders Kitabı’nda fiziksel zorbalık davranış örneği tespit edilmemiştir.

Tablo 3

Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bulunan Duygusal-İlişkisel Zorbalık Davranışlarının Dağılımı

Duygusal-İlişkisel Zorbalık Davranış Örneği	Ders Kitapları	Göstergeleri	F
Haksızlık yapma- Haksızlığa uğrama			0
	1.Sınıf Ders Kitabı	-	
	2.Sınıf Ders Kitabı A	-	
	2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı A	-	

3.Sınıf Ders Kitabı B

-

İstemediği bir şeyi
yapmaya zorlanma

3

1.Sınıf Ders Kitabı

-

2.Sınıf Ders Kitabı A

-

2.Sınıf Ders Kitabı B

-

3.Sınıf Ders Kitabı A

“...Eray, arkadaşı Ömer’in
teklifini kabul etmeli midir?
Neden?” (111.s)

3.Sınıf Ders Kitabı B

“Berkay ile Gökhan aynı
sınıfta, iyi anlaşan iki
arkadaştır. Berkay, okul çıkışı
parkta oyun oynamayı ona
teklif eder. Gökhan,
annesinden izinsiz parka
gidemeyeceğini söyler. Berkay
teklifinde ısrar eder.

Arkadaşının kırılacağını
düşünen Gökhan onunla parka
giderek oyun oynar.” (17.s)

“Aşağıdaki görsellerde verilen
tehlikeli durumları inceleyiniz.
Bu tehlikeli durumların ortaya
çıkış sebeplerini ve bu
durumlarda yaşanabilecek
olumsuzlukları ilgili
boşluklara yazınız.” (108.s)

Küçümseme

1

1.Sınıf Ders Kitabı	-
2.Sınıf Ders Kitabı A	“Hep yanlış oynuyorsun. Çok beceriksizsin!” (47.s)
2.Sınıf Ders Kitabı B	-
3.Sınıf Ders Kitabı A	-
3.Sınıf Ders Kitabı B	-

Ayrımcılık yapma

3

1.Sınıf Ders Kitabı	-
2.Sınıf Ders Kitabı A	-
2.Sınıf Ders Kitabı B	“Aşağıdaki ifadeleri okuyunuz. Doğru olanların başındaki çiçeği sarı renge, yanlış olanların başındaki
	çiçeği mor renge boyayınız.”
	(40.s)
	“Teneffüste arkadaşın seni
	oyuna çağırmadı.” (44.s)
3.Sınıf Ders Kitabı A	-
3.Sınıf Ders Kitabı B	“...sınıf başkanımızın taraflı davranması beni üzer.” (16.s)

Mızıkçılık

1

1.Sınıf Ders Kitabı	-
---------------------	---

2.Sınıf Ders Kitabı A	“Bu çocuk bize teşekkür bile etmeden oyuna girdi. Üstelik oyun sırasında sürekli mızıkçılık yaptı. Oyunun kurallarını istediği gibi değiştirmeye çalıştı. Kaba davranışlar sergiledi.” (50.s)	
2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
3.Sınıf Ders Kitabı B	-	
<hr/>		
Kırıcı olma/üzme		0
1.Sınıf Ders Kitabı	-	
2.Sınıf Ders Kitabı A	-	
2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
3.Sınıf Ders Kitabı B	-	
<hr/>		
Olumsuz/hatalı davranışlar		7
1.Sınıf Ders Kitabı	-	
2.Sınıf Ders Kitabı A	“Üstelik konuşurken dinlenmiyor olmak hiç kimsenin hoşuna gitmez.” (49.s)	
2.Sınıf Ders Kitabı B	 <p>“Arkadaşım hatalı davrandığında “Lütfen yapma.” derim.” (42.s)</p> <p>“Aşağıdaki ifadeleri okuyunuz. Doğru olanların başındaki balığı turuncu renge,</p>	

yanlış olanların başındaki
balığı mavi renge boyayınız.”
(48.s)

3.Sınıf Ders Kitabı A

“Arkadaşların birbirlerine
karşı olumlu ve olumsuz
davranışları, arkadaşlık
ilişkilerini etkiler.” (15.s)
“Günlük yaşamımızda
arkadaşlarımızla oyunlar
oynar, birlikte vakit geçiririz.
Bu nedenle arkadaşlarımızın
davranışları bizi etkiler.
Olumlu davranışları bizi mutlu
eder, sevindirir.
Arkadaşlarımızın olumsuz
davranışları bizi üzer.” (18.s)
“Arkadaşlarımıza olumsuz
davranışlarda bulunmamız,
onları üzer.” (43.s)
“Arkadaşlık sürecinde
aşağıdaki değerlerden hangisi
önemlidir?” (47.s)

3.Sınıf Ders Kitabı B

-

Rahatsız edici
davranma

0

1.Sınıf Ders Kitabı

-

2.Sınıf Ders Kitabı A

-

2.Sınıf Ders Kitabı B

-

3.Sınıf Ders Kitabı A

-

3.Sınıf Ders Kitabı B

-

Tablo 3 Hayat Bilgisi ders kitaplarında bulunan duygusal-ilişkisel zorbalık davranış örneklerinin incelemesini göstermektedir. Duygusal-ilişkisel zorbalık davranış örnekleri incelendiğinde en yüksek frekansa sahip olan davranışın 7 örnekle olumsuz/hatalı davranışlar olduğu tespit edilmiştir. Bu davranışı sırasıyla 3'er örnekle ayrımcılık yapma ve istemediği bir şeyi yapmaya zorlanma, küçümseme, mızıkçılık davranışları izlemektedir. Haksızlık yapma-haksızlığa uğrama, kırıncı olma/üzme ve rahatsız edici davranışlar tespit edilmemiştir.

Olumsuz/hatalı davranışlar, 2.Sınıf Ders Kitabı A'da okulda iletişim konusu işlenirken dinlemenin önemi ve dinleme kuralları içinde, konuşan bir kişinin dinlenmemesinin hoş gitmeyen bir davranış olarak nitelendirilmesi ile ilişkilendirilmiştir. Bu durum görsel ile ifade edilmiştir. Görselde, üzüldüğü bir olayı arkadaşlarıyla paylaşan bir öğrencinin karşısında onun anlattıklarına pek de önem vermeyen ve bunu tavırlarıyla ortaya koyan arkadaşları yansıtılmıştır.

Resim 10: Olumsuz hatalı davranışlar

2.Sınıf Ders Kitabı B' de iletişim konusunda bir öğrenci arkadaşının hatalı davranması sonucunda 'Lütfen yapma!' diyerek onu uyaracağını belirtmiştir. Boşluk doldurma etkinliğinde ise öğrenci kendisi hatalı davranırsa arkadaşından özür dilemesi gerektiğini belirtmiştir. Konuşan kişinin dikkatini dağıtacak hareketler yapılması da olumsuz/hatalı

davranışlara örnektir. 3.Sınıf Ders Kitabı A, ‘‘Arkadaşlarıma Karşı Davranışlarım’’ metninde arkadaşların birbirlerine karşı olumlu ve olumsuz davranışlarının, arkadaşlık ilişkilerini etkileyeceği belirtilmiştir. ‘‘Arkadaşlarımla Davranışları’’ başlıklı bölümde günlük hayatta arkadaşlarla oyunlar oynandığı, birlikte vakit geçirildiği belirtildikten sonra arkadaşların olumlu davranışlarının bizi mutlu edeceği, olumsuz davranışlarının ise bizi üzeceği vurgusu yapılmıştır. ‘‘Arkadaşlarınızın hangi davranışları sizi mutlu eder, hangileri üzülmeye neden olur? Örnek veriniz.’’ sorusu ile davranışlar üzerinde düşünülmesi sağlanmıştır. Ünite Değerlendirmesindeki ‘‘Aşağıda verilenlerden doğru olanların başındaki kutucuğa ‘‘X’’ işareti koyunuz.’’ etkinliği olumsuz davranışlara farkındalık adına önemlidir.

Arkadaşlarımıza olumsuz davranışlarda bulunmamız, onları üzer.

Resim 11: Olumsuz hatalı davranışlar

İstemediği bir şeyi yapmaya zorlanma davranışı, 3.Sınıf Ders Kitabı A sayfa 111’de, Ömer isimli öğrencinin arkadaşı Eray’a yaptığı yüzme teklifi ile onu istemediği bir şeyi yapmaya zorlaması ile örneklendirilmiştir. 3.Sınıf Ders Kitabı B’de ‘‘Arkadaşlarımdan Etkilenirim’’ metninin etkinlik bölümünde Berkay ile Gökhan arasındaki okul çıkışında parkta oynama örnek olayı, istemediği bir şeyi yapmaya zorlanma davranışına örnektir. Gökhan annesinden izinsiz olarak parka gitmek istemese de arkadaşı Berkay’ın kırılacağını düşündüğü için onunla parka giderek oynamıştır. Çünkü Berkay ısrar etmiştir. Gökhan, Berkay ile olan arkadaşlık ilişkisinin bozulmaması için istemese de bu davranışı gerçekleştirmiştir. İstenmeyen bir şeyi yapmaya zorlanması teklifi ile ilgili öğrencilere sorular sorularak öğrencilerin bu konuda düşünmelerinin sağlanması bu zorbalık davranış örneği için farkındalık oluşturmaktadır.

1. Gökhan, bu olay sonrasında ne hissetmiştir?

.....

.....

2. Sizce Gökhan Berkay'ın oyun teklifi karşısında nasıl davranmalıydı?

.....

.....

3. Arkadaşlarınızın olumlu davranışları sizi nasıl etkiler? Örnekler vererek açıklayınız.

.....

.....

4. Arkadaşlarınızın olumsuz davranışları sizi nasıl etkiler? Örnekler vererek açıklayınız.

.....

.....

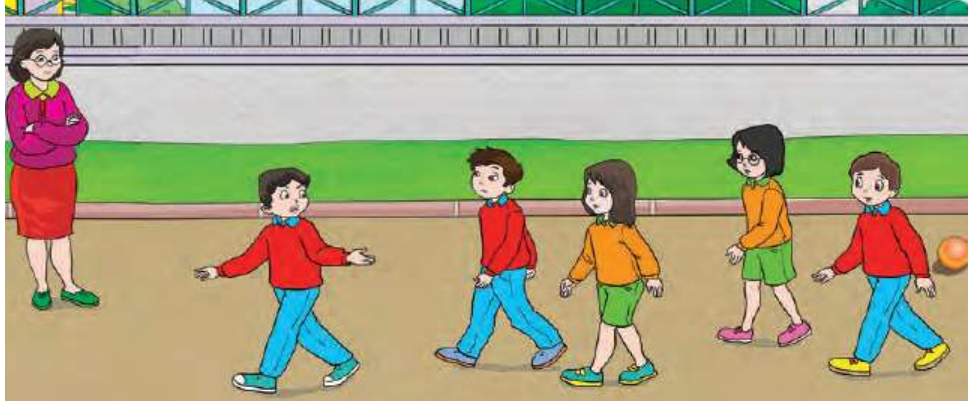
Resim 12: İstemediği bir şeyi yapmaya zorlanma

3. Sınıf Ders Kitabı sayfa 108'de etkinlik bölümünde de bir grup tehlikeli olabilecek davranış örneği verilmiş ve öğrencilerin bu durumlarda neler yapması gerektiği sorulmuştur. Sorulardan biri de ‘*Arkadaşım, bana diğer arkadaşlarımla oynamamam konusunda baskı yaptı.*’ sorusudur.

Ayrımcılık yapma davranışı, 2.Sınıf Ders Kitabı B’de öğrencilere ‘*Teneffüste arkadaşın seni oyuna çağırmadı.*’ cümlesi verilerek böyle bir durumda duygu ve düşüncelerini nasıl ifade edeceği sorularak ortaya çıkmaktadır. ‘*BİRLİKTEN KUVVET DOĞAR*’ başlıklı metinde yardımlaşmanın, grupta çalışmanın önemine değinilmiştir. Bu metnin boyama etkinliğindeki ‘*Bir sorun yaşadığımızda haklı olanı değil, yakın arkadaşımızı desteklemeliyiz.*’ ifadesi ayrımcılık yapma davranışına örnektir. 3.Sınıf Ders Kitabı B’de, ‘*Arkadaşlarımdan Etkilenirim*’ metninde sınıf başkanının öğrenciler arasında taraflı davranması durumunun öğrenciyi üzeceği cümlesi ayrımcılık davranışını örneklendirmektedir.

Mızıkçılık yapma davranışı, 2.Sınıf Ders Kitabı A’da, ‘*OYUN OYNARKEN*’ isimli metinde oyun oynayan bir grup öğrencinin yanına başka bir sınıftan gelen öğrencinin onların

oyunlarına katılarak oyunda yaptıkları bir öğrencinin “ *Bu çocuk bize teşekkür bile etmeden oyuna girdi. Üstelik oyun sırasında sürekli mızıkçılık yaptı. Oyunun kurallarını istediği gibi değiştirmeye çalıştı. Kaba davranışlar sergiledi.*” cümleleri ile ifade edilmektedir. Bu olaya ait görselde durumu örneklendirmektedir.

Resim 13: Mızıkçılık

Küçümseme davranışı, 2.Sınıf Ders Kitabı A’da görseldeki cümleleri okuyarak buradaki duygu ve düşünceleri ifade ederken nezaket kurallarına göre nasıl ifade edilmesi gerektiği üzerine öğrencilerin düşüncelerinin sorulması etkinliğinde örneklendirilmiştir. Arkadaşının oynama şeklini beğenmeyen bir öğrencinin arkadaşına bunu hem hakaret hem de küçümseyici bir ifadeyle iletmesi gösterilmektedir.

Resim 14: Küçümseme

Tablo 3’e Hayat Bilgisi ders kitaplarının duygusal-ilişkisel zorbalık davranış örneklerini içermesi bakımından bakıldığında toplam 15 davranış örneğinin olduğu tespit edilmiştir. Duygusal-ilişkisel zorbalık davranış örneği frekansı en yüksek olan ders kitabı 5

örnekle 3.Sınıf Ders Kitabı A'dır. Bunu sırasıyla 4 örnekle, 2.Sınıf Ders Kitabı B, 3'er örnekle 2.Sınıf Ders Kitabı A ve 3.Sınıf Ders Kitabı B takip etmektedir. 1.Sınıf Ders Kitabı'nda duygusal-ilişkisel zorbalık davranış örneği tespit edilmemiştir.

Tablo 4

Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Zorbalık Davranışın Etkileri Dağılımı

Zorbalık Davranışın Etkileri	Ders Kitabı	Göstergeleri	F
Rahatsız olma			1
	1.Sınıf Ders Kitabı	-	
	2.Sınıf Ders Kitabı A	“İnsanların farklılıklarıyla alay etmemeliyiz. Onları bakışlarımızla bile rahatsız etmekten kaçınmalıyız.” (24.s)	
	2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
	3.Sınıf Ders Kitabı B	-	
İncinme/Kırılma			5
	1.Sınıf Ders Kitabı	-	
	2.Sınıf Ders Kitabı A	“Duygularınızı, düşüncelerinizi ifade ederken çevrenizdeki kişileri incitmemeye de özen göstermelisiniz.” (46.s) “Özellikle olumsuz duygularınızı ve düşüncelerinizi ifade ederken dikkatli olmalısınız. Kaba ve kırıcı sözler kullanmaktan kaçınmalısınız.” (46.s)	
	2.Sınıf Ders Kitabı B	“Sorun yaşadığımız konularda kırıcı olmadan “Ben sana katılmıyorum.” demeliyiz.” (27.s) “Karşımızdaki kişinin kalbini	

kırmadan konuşmalıyız.” (27.s)

3.Sınıf Ders Kitabı A “Aşağıda verilenlerden doğru olanların başındaki kutucuğa “X” işaretini koyunuz.” (43.s)
 Arkadaşlarımıza karşı davranışlarımızda kırıcı olmalıyız.

3.Sınıf Ders Kitabı B -

Şaşırma/Sessiz

2

Kalma

1.Sınıf Ders Kitabı -

2.Sınıf Ders Kitabı A “Onun bu davranışları ve nezaketsiz ifadeleri karşısında hepimiz şaşırдық, sessiz kaldık.” (50.s)

2.Sınıf Ders Kitabı B -

3.Sınıf Ders Kitabı A -

3.Sınıf Ders Kitabı B “Nihayet stadyuma geldiler. Sırayla içeri girmeleri gerekiyordu. Birbirini itenler ve bağırışanlar vardı. Tuna, gördükleri karşısında şaşkındı.” (130.s)

Üzülme

6

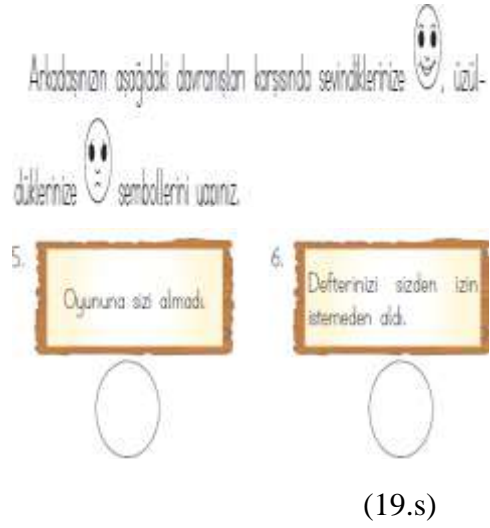
1.Sınıf Ders Kitabı -

2.Sınıf Ders Kitabı A -

2.Sınıf Ders Kitabı B -

3.Sınıf Ders Kitabı A

“Arkadaşlarımızın olumsuz davranışları bizi üzer.” (18.s)

“Arkadaşlarımıza olumsuz davranışlarda bulunmamız, onları üzer.” (43.s)

3.Sınıf Ders Kitabı B

“Arkadaşlarımızla alay etmek, onlara lakap takmak arkadaşlarımızı üzebilir.” (14.s)

“Davranışlarıyla beni mutlu eden arkadaşlarım olduğu gibi üzen arkadaşlarım da olabilir.” (16.s)

“İçeri girdiklerinde koltukların kırılmış, duvarların karalanmış olduğunu görünce futbol izleme zevinci azaldı.” (130.s)

Zarar görme

1

1.Sınıf Ders Kitabı	-
2.Sınıf Ders Kitabı A	-
2.Sınıf Ders Kitabı B	-
3.Sınıf Ders Kitabı A	-
3.Sınıf Ders Kitabı B	“...Ayrıca olumsuz davranışlar bize ve arkadaşlarımıza zarar verebilir. Örneğin merdivenlerden

inerken önümüzdeki arkadaşımızı
itmek, onun düşerek
yaralanmasına sebep olabilir.”
(14.s)

Güven sarsılması		1
1.Sınıf Ders Kitabı	-	
2.Sınıf Ders Kitabı A	-	
2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
3.Sınıf Ders Kitabı B	“Arkadaşımın izin almadan kalemimi kullanması, sınıf başkanımızın taraflı davranması beni üzer. Bu davranışları karşısında arkadaşlarıma olan güvenim sarsılır.” (16.s)	
Baskı		1
1.Sınıf Ders Kitabı	-	
2.Sınıf Ders Kitabı A	-	
2.Sınıf Ders Kitabı B	-	
3.Sınıf Ders Kitabı A	-	
3.Sınıf Ders Kitabı B	“Arkadaşım, bana diğer arkadaşlarımla oynamam konusunda baskı yaptı.” (108.s)	

Tablo 4’de Hayat Bilgisi ders kitaplarında tespit edilen zorbalık davranış etkilerinin analizi yapılmıştır. Zorbalık davranışların etkilerinde frekansı en yüksek etki 6 örnekle üzülmüştür. Bunu sırasıyla 5 örnekle incinme/kırılma, 2 örnekle şaşırma/sessiz kalma, 1’er örnekle rahatsız olma, zarar görme, güven sarsılması ve baskı takip etmektedir.

Üzülmü, 3.Sınıf Ders Kitabı A’da, “*Arkadaşlarımızın Davranışları*” metninde, arkadaşlarımızın sergilediği hangi davranışların bizi mutlu edeceği, hangi davranışların bizi üzeceği üzerinde düşünülmesini gerektiren örnekler olaylarla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

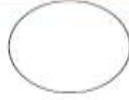
Arkadaşlarımızın olumsuz davranışlarının bizi üzeceği, bizim de arkadaşlarımıza karşı sergilediğimiz olumsuz davranışların onları üzeceği vurgulanmıştır. Zorbalık davranışa maruz kalanların hissettiklerinden biri olan üzülmeye duygusu konuyu pekiştirme etkinliklerinde öğrencilere, sevindiğimiz ve üzüldüğümüz davranışların ayrımını yapmalarını sağlayacak örnek durumlar verilerek işlenmiştir.

Konuyu Pekiştirelim

Arkadaşınızın aşağıdaki davranışları karşısında sevindiklerinize 😊, üzüldüklerinize ☹️ sembollerini yapınız.

1.

Kıyafetinizin size çok yakıştığını söyledi.

2.

Oyunda başarılı olduğunuz için sizi tebrik etti.

3.

Doğum gününüze çağırdığınız hâlde gelmedi.

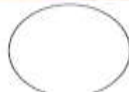
4.

Doğum gününüzde, çok beğendiğiniz boya kalemlerini size hediye etti.

5.

Oyununa sizi almadı.

6.

Defterinizi sizden izin istemeden aldı.

Resim 15: Üzülmeye

İncinme/Kırılma, 2.Sınıf Ders Kitabı A'da okulda iletişim kurarken dikkat edilmesi gereken davranışlar içinde geçmektedir. Duygu ve düşünceler ifade edilirken çevredekileri incitmemeye özen gösterilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle olumsuz duygu ve düşüncelerin ifade edilmesinde kaba, kırıcı olmayan sözlerin tercih edilmesine dikkat çekilmektedir. Bu tarz davranışların karşı tarafta kırgınlığa neden belirtilmektedir. 2.Sınıf Ders Kitabı B, ‘GÖRÜŞLERİM DEĞERLİDİR’ metninde, sınıf içinde yapılan etkinliklerde

örneğin; görev paylaşımı, karar alma, grup çalışmaları gibi durumlarda sorun yaşanması halinde kırıcı olmadan “Ben sana katılmıyorum.” denilmesi önerilmektedir. 3.Sınıf Ders Kitabı A, ünite değerlendirme etkinliklerinde bir grup cümle verilmiş, verilen cümlelerden doğru olanların başındaki kutucuğa “X” işareti konması istenmiştir. Arkadaşlarımıza karşı davranışlarımızın kırıcı boyutta olmasının yanlışlığı bu etkinlikte öğrenciye buldurulmaktadır.

Arkadaşlarımıza karşı davranışlarımızda kırıcı olmalıyız.

Resim 16: Kırıcı olma

Şaşırma/ Sessiz Kalma 2.Sınıf Ders Kitabı A’da okul bahçesinde oyun oynayan öğrencilerin arasına katılan bir öğrencinin yaptığı davranışlar sonrasında öğrencilerin durumu öğretmenlerine anlatmaları sırasında kullandıkları cümlede geçmektedir. *“Hava güzel olduğu için teneffüste bahçeye çıktık. Birkaç sınıf arkadaşı, iki takıma ayrılıp yakan top oynamaya başladık. Bu sırada başka sınıftan bir çocuk yanımıza geldi. Oyunumuza katılmak istediğini söyledi. Bunu kibarca söylememiştii ama biz yine de onu oyunumuza aldık. Bu çocuk bize teşekkür bile etmeden oyuna girdi. Üstelik oyun sırasında sürekli mızıkçılık yaptı. Oyunun kurallarını istediği gibi değiştirmeye çalıştı. Kaba davranışlar sergiledi. Karşı takımın oyuncularına zarar verecek hareketler yapmaktan çekinmedi. Takımı oyunu kaybedince öfkeleni, takım arkadaşlarına bağırıp çağırarak yanımızdan ayrıldı. Onun bu davranışları ve nezaketsiz ifadeleri karşısında hepimiz şaşırdık, sessiz kaldık.”* Metnin ilerleyen kısımlarında öğrenciler bahçede yaşadıklarını sınıftaki arkadaşlarıyla paylaşırlar. Olanları dinleyen sınıf arkadaşları tüm bu yaşananlara sessiz kalmalarına kendilerinin de şaşırdıkları belirtirler. 3.Sınıf Ders Kitabı B’de babasıyla maç izlemek için stadyuma giden Tuna sırayla içeri girmesi gereken insanların birbirlerini iterek ve bağırarak içeriye girdiklerini, koltuklara zarar verdiklerini, duvarları karaladıklarını görmüştür. Tuna bu zorbalık davranış örneklerine seyirci olarak şaşkınlık gösterdiğini belirtmiştir.

Baskı, 3.Sınıf Ders Kitabı B, ‘‘Güvende Olmak İstiyorum’’ metninin etkinlikler kısmında geçmektedir. Etkinlikte tehlikeli durumları içeren görseller verilmiştir. Bu durumların ortaya çıkış sebeplerini ve bu durumların ortaya çıkmasında yaşanabilecek olumsuz durumların öğrenciler tarafında boşluklara yazmaları istenmiştir. Görseldeki çocuğa arkadaşının hangi davranışlarla baskı yaptığı açıkça belirtilmese de yapmak istemediği bir davranış karşısında hissettiği baskıyı ifade etmektedir.

Resim 17: Baskı yapılması

Güven sarsılması, 3.Sınıf Ders Kitabı B, ‘‘Arkadaşlarımdan Etkilenirim’’ metninde ‘‘Arkadaşımın izin almadan kalemimi kullanması, sınıf başkanımızın taraflı davranması beni üzer. Bu davranışları karşısında arkadaşlarıma olan güvenim sarsılır.’’ cümleleri ile dile getirilmiştir. Öğrenci sınıfta arkadaşlarıyla yaşadığı, kaleminin izinsiz alınması, sınıf başkanının taraflı davranması gibi bu tür zorbalık davranış örnekleri sonucunda güven sarsılması yaşadığını söylemiştir.

Rahatsız olma, 2.Sınıf Ders Kitabı A, ‘‘BİREYSEL FARKLILIKLARIMIZ’’ metninde ‘‘İnsanların farklılıklarıyla alay etmemeliyiz. Onları bakışlarımızla bile rahatsız etmekten kaçınmalıyız.’’ cümlelerinde geçmektedir. İnsanlarla alay etmenin yanlışlığı belirtilirken, bakış tarzı, jest ve mimikler ile de insanlarda rahatsızlık oluşturulabileceğine dikkat çekilmektedir.

Zarar görme, 3.Sınıf Ders Kitabı B ‘‘Davranışlarımız Hepimizi Etkiler’’ metninde olumsuz davranışların hem kendimize hem de arkadaşlarımıza zarar verebileceği

belirtilmiştir. Merdivenlerden inerken önümüzdeki arkadaşımızı itmenin, onun düşerek yaralanmasına sebep olabileceği ifade edilerek itme zorbalık davranışına dikkat çekilmiştir. Bu davranış sonucunda da karşı tarafın zarar göreceği vurgulanmıştır.

Tablo 4, Hayat Bilgisi ders kitaplarının zorbalık davranış etkilerini örneklendirmesi bakımından incelendiğinde toplam 17 davranış örneğinin olduğu tespit edilmiştir. Zorbalık davranış etkileri örneğini içermesi bakımından frekansı en yüksek olan ders kitabı 7 örnekle 3.Sınıf Ders Kitabı B'dir. Bunu sırasıyla 4'er örnekle 2.Sınıf Ders Kitabı A ve 3.Sınıf Ders Kitabı A, 2 örnekle 2.Sınıf Ders Kitabı B izlemektedir. 1.Sınıf Ders Kitabı'nda ise herhangi bir zorbalık davranış etkisi tespit edilememiştir.

Tablo 5

Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Zorbalık Davranışlara Karşı Verilen Tepkilerin Dağılımı

Zorbalık Davranışa Karşı Verilen Tepkiler	Ders Kitabı	Göstergeleri	F
Yardım alma/isteme	1.Sınıf Ders Kitabı	“Öğretmenim, tanımadıklarımızla telefon numara adresimiz gibi özel bilgilerimizi paylaşmamalıyız. Çağırıldıkları zaman onlarla gitmemeliyiz. Verdikleri hiçbir şeyi kabul etmemeliyiz. Israr ederlerse yüksek sesle yardım istemeliyiz.” (124.s) “Arkadaşlar, haksızlığa uğradığımızı düşündüğümüzde, istemediğimiz bir şeyi	10

yapmaya zorlandığımızda,
kesin bir şekilde karşı çıkmalı
ve durumu, güvendiğimiz
yetişkinlere söylemeliyiz.”
(125.s)

2.Sınıf Ders Kitabı A

“Bazı acil durumlarda
okuldaysak
öğretmenlerimizden veya okul
yöneticilerinden yardım isteriz.
Evdeyse aile büyüklerimizden
yardım alırız.” (137.s)

2.Sınıf Ders Kitabı B

“Yardıma ihtiyacımız
olduğunda büyüklerimize
haber vermeliyiz. Evdeyse
anne ve babamızdan,
okuldaysak
öğretmenlerimizden yardım
istemeliyiz.” (154.s)

3.Sınıf Ders Kitabı A

“Tek başımıza çözmekte
zorlandığımız sorunlar,
yardımlaşma ve dayanışma ile
daha çabuk çözülür.” (30.s)

“Gerekirse bağırarak veya
yüksek sesle yardım
istemeliyiz.”(108.s)

“Zor durumlarda bağırarak
yardım isteyin.” (109.s)

“Yapmak istemediğimiz, hayır

demekte zorlandığımız durumlarda annemizden, babamızdan, öğretmenlerimizden ya da güvenlik görevlilerinden yardım alabiliriz.” (111.s)
 “Tehlikeli olabileceğini düşündüğümüz durumlarda bağırarak çevredekilerin dikkatini çekmeliyiz. Polisten yardım istemeliyiz.” (112.s)

3.Sınıf Ders Kitabı B “Güvenliğimizi tehdit eden kişi, grup veya durumlar karşısında çok dikkatli olmalıyız. Bu tür durumlarda okulda öğretmenimizden, ailemizden, çevrede tanıdıklarımızdan ve güvenlik görevlilerinden yardım istemeliyiz.” (106.s)

Ortamdan
uzaklaşma

2

1.Sınıf Ders Kitabı -
 2.Sınıf Ders Kitabı A -
 2.Sınıf Ders Kitabı B -
 3.Sınıf Ders Kitabı A “Tehlikeli olduğunu düşündüğümüz kişilerin yanından hemen uzaklaşmalıyız.” (108.s)
 3.Sınıf Ders Kitabı B “Gerekirse yüksek sesle bağırmalı veya oradan hemen uzaklaşmalıyız.” (106.s)

1.Sınıf Ders Kitabı	-
2.Sınıf Ders Kitabı A	“Öğretmenimiz, konuyla ilgili olarak şunları söyledi: “Arkadaşlarıyla oyun oynamayı kim sevmez? Ancak oyun oynamanın da kuralları vardır. Sanırım o çocuk, oyun oynamanın kurallarını bilmiyor. Sizler çok sabırlı davrandınız ancak hatalı davranışları için onu uyarmanız gerekirdi.” (51.s)
2.Sınıf Ders Kitabı B	-
3.Sınıf Ders Kitabı A	-
3.Sınıf Ders Kitabı B	-

Tablo 5’de Hayat Bilgisi ders kitaplarında tespit edilen zorbalık davranışlara karşı verilen tepkiler analiz edilmiştir. Zorbalık davranışlara karşı verilen tepkilerde frekansı en yüksek olan tepki 10 örnekle yardım alma/istemedir. Bu tepkiyi sırasıyla ortamdan uzaklaşma ve uyarma takip etmektedir.

Yardım alma/isteme, 1.Sınıf Ders Kitabı, ‘‘GÜVENLİ İLETİŞİM’’ metninde öğrencilerine güvenli iletişim konusunu anlatan öğretmenin ‘‘Tanıdıklarımızla nasıl iletişim kurarız? Tanımadığımız insanlara karşı nasıl davranmalıyız?’’ soruları üzerine öğrencilerin verdiği cevap içinde geçmektedir. Öğrencilerden biri, tanımadığımız kişilere telefon numarası, adres gibi özel bilgilerin verilmemesini, çağırdıklarında onlarla gidilmemesini, verdikleri hiçbir şeyin kabul edilmemesini söylemiştir. Eğer ısrar ederlerse yüksek sesle yardım istenmesini önermiştir. Bir başka öğrenci ise haksızlığa uğradığımızda, istemediğimiz bir şeyi yapmaya zorlandığımızda, kesin bir şekilde karşı çıkmamızı, güvendiğimiz

yetişkinlere böyle durumları söylenmemiz gerektiğini belirtmiştir. Öğrencilerin cevapları, haksızlığa uğrama, istemediği bir şeyi yapmaya zorlanma, kabul edilemez önerilerde ısrar gibi zorbalık davranışlara maruz kalınması durumunda yapılması gerekenlere yardım alma/isteme tepkisiyle örnek oluşturmaktadır. 2.Sınıf Ders Kitabı A, “*ACİL DURUMLARDA*” metninde, “*Hangi acil durumlarda, hangi kişi veya kurumlardan yardım istersiniz?*” sorusuna verilen cevapta yaşanan bazı acil durumlarda okulda öğretmenlerden, okul yöneticilerinden, evde ise aile büyüklerinden yardım alınması önerilmiştir. 2.Sınıf Ders Kitabı B, “*ACİL DURUM NUMARALARIMIZ*” başlıklı bölümde de yardıma ihtiyaç duyulması halinde büyüklere haber verilmesi gerektiği söylenmiş, evde anne, babadan, okulda ise öğretmenlerden yardım istenmesi önerilmiştir. 3.Sınıf Ders Kitabı A, “*Sosyal Yardımlaşmalara Katılıyorum*” metninde tek başımıza çözmekte zorlandığımız sorunların yardımlaşma ve dayanışma ile daha çabuk bir şekilde çözüleceği ifade edilirken, “*Arkadaşlarımızın iyi ve kötü günlerinde yanlarında olmalıyız. Onlara yardım etmeliyiz. Yardımlaşma ve dayanışma, dostluk duygularımızı geliştirir, bireylerin mutlu olmalarını sağlar.*” denilmiştir. Bu cümleler zorbalık davranışların etkisinde kalma halinde, bu durumu ortadan kaldırmak için arkadaşların yardımını almanın ve onlarla dayanışma içinde olmanın hissettirilmesi açısından öğrencilere kılavuzluk edebilir. Aynı ders kitabında bağırarak, yüksek sesle yardım istemeye örnek olarak “*Eyyvah! Tehlikedeyim*” metninde örnek verilmiştir. “*Gerekirse bağırarak veya yüksek sesle yardım istemeliyiz. Çevremizde güvenlik personeli varsa ona başvurmalıyız. Bu durumu ailemize bildirmeliyiz.*” cümleleri tehlikeli, acil durumlarda yön gösterici anlamlar taşımaktadır. Ayrıca cümlelerde yardım istenecek kişi olarak güvenlik personeli ayrıntısı da bulunmaktadır. Metnin devamında T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın okul çağındaki çocuklar için belirlediği 10 altın kurala da yer verilmiştir. Bu kurallar zorbalık davranışlarla karşı karşıya gelme ya da şahit olma durumunda konumumuza göre yardım istenecek kişi ve kurumlar açısından yol göstericidir.

10 Altın Kural

1. İssiz sokaklara, inşaat alanlarına ve terk edilmiş yerlere gitmeyin.
2. Tanıdığınız bir kişiyle bile olsa hiçbir yere annenizin ya da babanızın onayı olmadan gitmeyin.
3. İnternet ve sosyal medya ortamında tanımadığınız kişilerle fotoğraf, adres, okul ve şahsi bilgilerinizi paylaşmayın.
4. Zor durumlarda bağırarak yardım isteyin.
5. Adınızı, soyadınızı, aile bireylerinizin adını, soyadını ve adresinizi öğrenin. Kimlik bilgilerinizi yanınızda taşıyın.
6. Evde yalnız kaldığınızda tanımadığınız kimseye kapıyı açmayın.
7. Dışarıda oyun oynarken ailenizin pencereden bakınca sizi görebileceği yerde olun.
8. Güvenlik görevlileri, polis, jandarma gibi güvенеbileceğiniz kişileri ve okul, hastane, karakol, cami gibi yardım isteyebileceğiniz yerleri öğrenin.
9. Kaybolduğunuzu fark ettiğinizde olduğunuz yerden uzaklaşmayın.
10. Arkadaşlarınızın ve ailelerinin adlarını, telefon numaralarını ve adreslerini ailenize verin.

Resim 18: Güvenlik

“*Güvenliğim Tehlikede mi?*” metni de yapmak istemediğimiz, hayır demekte zorlandığımız durumlarda annemizden, babamızdan, öğretmenlerimizden ya da güvenlik görevlilerinden yardım alabileceğimizi vurgulamaktadır. Ayrıca “*Tehlikeli olabileceğini düşündüğümüz durumlarda bağırarak çevredekilerin dikkatini çekmeliyiz. Polisten yardım istemeliyiz.*” ifadesinde polisten yardım istenmesi önerilmiştir. (112.s)3.Sınıf Ders Kitabı B, “*Güvende Olmak İstiyorum*” konusu tehlike ya da güvenliğimizi tehdit eden bir durum karşısında yardım almada, okulda öğretmeni, okul dışında aile bireylerini ya da güvenlik görevlilerini işaret etmektedir.

Ortamdan uzaklaşma, 3.Sınıf Ders Kitabı A, “*Eyvah! Tehlikedeyim*” metninde okulda ya da okul yolunda “*Tehlikeli olduğunu düşündüğümüz kişilerin yanından hemen uzaklaşmalıyız.*” cümlesi ile güven vermeyen, tehlikeli olabileceğini düşündüğümüz insanlardan uzaklaşmayı önermektedir. Zorbalık davranışlarla karşılaşma ihtimaline karşı buradaki cümle önemsenmelidir. 3.Sınıf Ders Kitabı B’de güvenliğimizi tehdit eden kişi, grup veya durumlar karşısında uzaklaşılması gerektiği uyarısı yapılmıştır.

Uyarma, 2.Sınıf Ders Kitabı A’da, öğretmenin zorbalık davranışlarda bulunan bir öğrenciye karşı sınıftaki öğrencilerini uyarısı ile ortaya çıkmaktadır. Öğretmen, “*Arkadaşlarıyla oyun oynamayı kim sevmez? Ancak oyun oynamanın da kuralları vardır. Sanırım o çocuk, oyun oynamanın kurallarını bilmiyor. Sizler çok sabırlı davrandınız ancak hatalı davranışları için onu uyarmanız gerekirdi.*” sözleriyle zorbalık davranışlarda bulunanlara karşı sessiz kalınmamasını, uyarılması gerektiğini belirtmektedir. Metnin sonunda öğrencilere bu uyarının nasıl yapılması gerektiği ile ilgili bir soru da bulunmaktadır.

Sizce Eda ve arkadaşları, o çocuğu nasıl uyarabilirlerdi?

Resim 19: Uyarma

Sorulan soru, öğrencilerin vereceği cevaplar üzerinden zorbalık davranışlara karşı verilebilecek tepkilere farkındalık oluşturması açısından da önemlidir.

Tablo 5, Hayat Bilgisi ders kitaplarının zorbalık davranışlara karşı verilen tepkileri örneklendirmesi bakımından incelendiğinde toplam 13 tepki örneğinin olduğu tespit edilmiştir. Zorbalık davranışlara karşı verilen tepkiler örneğini içermesi bakımından frekansı en yüksek olan ders kitabı 6 örnekle 3.Sınıf Ders Kitabı A’dır. Bunu 2’şer örnekle 1.Sınıf Ders Kitabı, 2.Sınıf Ders Kitabı A ve 3.Sınıf Ders Kitabı B, 1 örnekle 2.Sınıf Ders Kitabı B izlemektedir.

Tablo 6

Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Zorbalığı Önlemeye Yönelik İfadelerin Dağılımı

Zorbalık Davranışlar	Ders Kitapları	Göstergeleri	F
İsim ve lakap takma	1.Sınıf Ders Kitabı	“İşitme cihazı gibi araçlar kullanan arkadaşlarımıza karşı dikkatli davranmalıyız. Farklı özellikleri olan arkadaşlarımıza isim ve lakap takmamalıyız.” (15.s)	2
		“Arkadaşlarımızla ... onlara lakap takmak arkadaşlarımızı üzebilir.” (14.s)	
Sözünü Kesme	1.Sınıf Ders Kitabı	“En önemlisi, söz alarak konuşmalıyız. Arkadaşlarımızın sözünü kesmemeliyiz.” (35.s)	2
	2.Sınıf Ders Kitabı B	“Dinlerken; konuşanın yüzüne bakmalıyız, sözünü kesmemeliyiz.” (47.s)	
Alay etme	2.Sınıf Ders Kitabı A	“Başkalarını da oldukları gibi kabul etmeliyiz. İnsanların farklılıklarıyla alay etmemeliyiz.”(24.s)	3
		“Okulda arkadaşlarımızla oynarken arkadaşlarımızla alay etmekten kaçınmalıyız.” (53.s)	
	3.Sınıf Ders Kitabı B	“Arkadaşlarımızla alay etmek, ... arkadaşlarımızı üzebilir.” (14.s)	
Kaba-kırıcı-kötü- nezaketsiz sözler söyleme/konuşma	2.Sınıf Ders Kitabı A	“Özellikle olumsuz duygularınızı ve	3

		düşüncelerinizi ifade ederken dikkatli olmalısınız. Kaba ve kırıcı sözler kullanmaktan kaçınmalısınız.” (46.s)	
		“Arkadaşlarımızla nezaket ifadeleri kullanarak konuşmalıyız. Kaba konuşmalardan, davranışlardan uzak durmalıyız.” (52.s)	
	2.Sınıf Ders Kitabı B	“Oyun sonunda kaba, kırıcı ve kötü söz söylememeliyiz.” (52.s)	
Emir verici cümleler kullanma			1
	2.Sınıf Ders Kitabı B	“İhtiyaç ve isteklerimizi söylerken emir verici cümleler yerine rica edici cümleler kullanmalıyız.” (43.s)	
Eşyalara özensiz davranma			1
	1.Sınıf Ders Kitabı	“Bence, birbirimizin eşyalarına da özen göstermeliyiz.” (35.s)	
İzinsiz eşya alımı			1
	3.Sınıf Ders Kitabı B	“Arkadaşımın izin almadan kalemimi kullanması... beni üzer.” (16.s)	
Zarar verecek hareketler/ davranışlar			4
	1.Sınıf Ders Kitabı	“Birbirimize nazik davranmayı unutmamalıyız. Birbirimize zarar vermemeliyiz.” (35.s)	
	2.Sınıf Ders Kitabı A	“Arkadaşlarımıza zarar verebilecek davranışlardan kaçınmalıyız.” (52.s)	

		“Okulda arkadaşlarımızla oynarken arkadaşlarımıza zarar verebilecek davranışlardan kaçınmalıyız.” (53.s)	
	2.Sınıf Ders Kitabı B	“Oyunda öfkemizi kontrol etmeliyiz. Arkadaşlarımıza zarar verecek davranışlar yapmamalıyız.” (50.s)	
Kaba davranma			1
	2.Sınıf Ders Kitabı B	“İletişim kurarken kaba ve kırıcı davranışlardan kaçınmalıyız.” (43.s)	
Zorla paranın, yiyeceğin alınması			2
	3.Sınıf Ders Kitabı A	“Mahallede bizden büyük çocuklar zorla paramızı almak isteyebilir.” (111.s)	
	3.Sınıf Ders Kitabı B	“Harçlığımızı zorla almak isteyen kişi veya gruplarla da karşılaşabiliriz.” (106.s)	
İtme			2
	3.Sınıf Ders Kitabı A	“Salıncakta, hızlı ve ayakta sallanmamalıyız. Arkadaşlarımızı itmemeliyiz.” (115.s)	
	3.Sınıf Ders Kitabı B	“Ayrıca olumsuz davranışlar bize ve arkadaşlarımıza zarar verebilir. Örneğin merdivenlerden inerken önümüzdeki arkadaşımızı itmek, onun düşerek yaralanmasına sebep olabilir.” (14.s)	
Tehdit			2
	3.Sınıf Ders Kitabı B	“Günlük yaşantımızda bizi doğru	

olmayan davranışlara yönelten kişiler veya güvenliğimizi tehdit eden durumlar ortaya çıkabilir.” (106.s)

“Güvenliğimizi tehdit eden kişi, grup veya durumlar karşısında çok dikkatli olmalıyız.” (106.s)

Haksızlık yapma-
Haksızlığa uğrama

2

1.Sınıf Ders Kitabı

“Oyun oynarken birbirimize karşı nazik olmalı, haksızlık yapmamalıyız.” (44.s)

“Arkadaşlar, haksızlığa uğradığımızı düşündüğümüzde ... kesin bir şekilde karşı çıkmalı...” (125.s)

İstemediği bir şeyi
yapmaya zorlanma

5

1.Sınıf Ders Kitabı

“Arkadaşlar... istemediğimiz bir şeyi yapmaya zorlandığımızda... kesin bir şekilde karşı çıkmalı...” (125.s)

2.Sınıf Ders Kitabı B

Aşağıdaki durumlarda duygu ve düşüncelerinizi nasıl ifade edersiniz? Yazınız.

“Teneffüsteyken arkadaşın okul dışına çıkmayı teklif etti.” (45.s)

3.Sınıf Ders Kitabı A

“Arkadaşımız okul çıkışında parka, sinemaya ya da bir arkadaşımızın evine gitmek için ısrar edebilir.”

(111.s)

“Kabul edilemez bir öneriyle karşılaşınca, hayır demek için aşağıdaki soruları hatırlamalıyız. Doğru davranışın ne olacağını düşünüp uygulamalıyız.

1. Sorun nedir?

Yanlış davranışın ne olduğunu düşünüp adlandırınız. Örneğin "Bu tehlikelidir.", "Bu bir hırsızlıktır." ya da "Bu bir kötü alışkanlıktır." gibi.

2. Sonunda neler olabilir?

a. Bu davranış, başkasına zarar verecek mi? Nasıl?

b. Bu davranış, sizi sıkıntıya sokacak mı? Ne tür sıkıntılar olabilir?

c. Bu öneriyi kabul etmek yerine ne yapılabilir?” (111.s)

3.Sınıf Ders Kitabı B

“Bazen arkadaşlarımız bazen de tanımadığımız kişi veya gruplardan çeşitli teklifler gelebilir. Örneğin okul çıkışı arkadaşımızın ailemizden izinsiz oyun salonuna gitme teklifi, bilmediğimiz farklı yollardan eve gitme önerisi olabilir. Hatta bu teklifinde ısrar edebilir.” (106.s)

davranmalıyız. Kız erkek ayrımı yapmamalı, bireysel farklılıklara saygılı olmalıyız.” (52.s)

Mızıkçılık

1

2.Sınıf Ders Kitabı A

“Eda’nın açıklamasındaki noktalı yere yazılabilecek ifadelerin başındaki kutucuğu işaretleyiniz.” (53.s)

Kırıcı olma/üzme

10

1.Sınıf Ders Kitabı

-

2.Sınıf Ders Kitabı A

“Duyularınızı, düşüncelerinizi ifade ederken çevrenizdeki kişileri incitmemeye de özen göstermelisiniz.” (46.s)

2.Sınıf Ders Kitabı B

“Sorun yaşadığımız konularda kırıcı olmadan “Ben sana katılmıyorum.” demeliyiz.” (27.s)

“Karşımızdaki kişinin kalbini kırmadan konuşmalıyız.” (27.s)

“Arkadaşımı üzdüysem ondan özür dilerim.” (42.s)

“İletişim kurarken kaba ve kırıcı davranışlardan kaçınmalıyız.” (43.s)

“Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere uygun nezaket

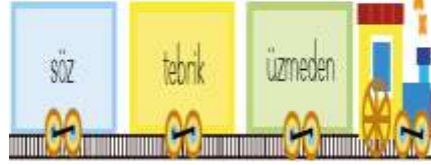
ifadelerini yazınız.”

Düşüncelerimi çekinmeden ve

..... olmadan söylerim. (44.s)

“Aşağıdaki cümleleri uygun

ifadelerle tamamlayınız.”(52.s)

6. Oyunu kazandığımızda karşı tarafı
sevincimizi paylaşmalıyız.

3.Sınıf Ders Kitabı A

“Arkadaşlarınızla ilişkilerinizde

onları üzecek davranışlarda

bulunuyor musunuz? Kendinizi

değerlendiriniz.” (16.s)

“Aşağıda verilenlerden doğru

olanların başındaki kutucuğa “X”

işaretini koyunuz.” (43.s)

Arkadaşlarımıza karşı
davranışlarımızda kırıncı olmalıyız.

3.Sınıf Ders Kitabı B

“Davranışlarıyla beni mutlu eden

arkadaşlarım olduğu gibi üzen

arkadaşlarım da olabilir.” (16.s)

Rahatsız edici
davranma

2

2.Sınıf Ders Kitabı A

“İnsanların farklılıklarıyla alay
etmemeliyiz. Onları bakışlarımızla
bile rahatsız etmekten
kaçınmalıyız.” (24.s)

“Ders sırasında başkalarını rahatsız
edecek davranışlardan
kaçınmalıyız.” (29.s)

Tablo 6, Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki zorbalığı önlemeye yönelik ifadelerin analizini göstermektedir. Ders kitaplarındaki zorbalığı önlemeye yönelik ifadelerin dağılımı incelendiğinde en yüksek frekansa sahip olan önleyici davranışların 10 örnekle kırıcı olma/üzme davranışına ait olduğu görülmektedir. Bu davranışı sırasıyla 5 örnekle istemediği bir şeyi yapmaya zorlanma, 4 örnekle zarar verecek hareketler/davranışlar, 3'er örnekle alay etme ve kaba-kırıcı-kötü-nezaketsiz sözler söyleme/konuşma, 2'şer örnekle isim ve lakap takma, sözünü kesme, zorla paranın/yiyeceğin alınması, itme, tehdit, haksızlık yapma/haksızlığa uğrama, rahatsız edici davranma, 1'er örnekle emir verici cümleler kullanma, eşyalara özensiz davranma, izinsiz eşya alımı, kaba davranma, ayrımcılık yapma, mızıkçılık takip etmektedir.

Kırıcı olma/üzme davranışı 2.Sınıf Ders Kitabı A'da okulda iletişim konusu ile ilgili bir metin içinde geçmektedir. Metinde duygu ve düşünceler ifade edilirken, özellikle olumsuz duygu ve düşünceler ifade edilirken dikkatli olunması konusunda uyarı yapıldıktan sonra kaba ve kırıcı konuşmaktan kaçınılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca söz ve davranışlarda tutarlı olunması gerektiği, anlaşılır bir şekilde duyguların ifade edilmesi istenmiştir. Sayfaya ait görsel, zorbalık davranışa uğrayan öğrenciler için duygularını açık ve anlaşılır bir şekilde ifade etmeleri, bu durumu gizlememe ya da korkularını saklamamaları açısından yol gösterici olabilir. 2.Sınıf Ders Kitabı B'de "GÖRÜŞLERİM DEĞERLİDİR" metninde arkadaşlarla birlikte sınıfla ilgili kararlar alınırken nezaket ifadelerinin kullanılmasının önemi belirtilmiştir. Sorun yaşanan durumlarda kırıcı olmadan "Ben sana katılmıyorum." şeklinde bir ifade önerilmiştir. Aynı kitapta iletişime önem verme konusunda arkadaşlar arasında duygu, düşünce, istek ve ihtiyaçların iletilmesinde empati vurgusu yapılmış, kaba ve kırıcı olunmaması söylenmiştir. Oyun oynama sırasında oyun kurallarına uyulmasının önemi ve gerekliliği açıklandıktan sonra kazanılan oyun sonucunda karşı tarafı üzmeden sevinmenin

uygun olduğu vurgulanmıştır. Görseldeki öğrenci ifadeleri zorbalık davranışların engellenmesi adına, istenmeyen davranışların ortaya çıkması durumunda ise verilebilecek tepkiler adına önemlidir. 3.Sınıf Ders Kitabı A, “Arkadaşlarıma Karşı Davranışlarım” başlıklı metnin konuyu pekiştirme etkinliklerindeki sorulardan birinde öğrencilerin arkadaşlarına karşı davranışları üzerinde düşünmesi istenmiştir.

Resim 20: Üzme

Arkadaşlarınızla ilişkilerinizde onları üzecek davranışlarda bulunuyor musunuz? Kendinizi değerlendiriniz.

Resim 21: Arkadaşlara karşı davranışlar

İstemediği bir şeyi yapmaya zorlanma davranışı 1.Sınıf Ders Kitabı ‘*GÜVENLİ İLETİŞİM*’ metninde, okul yolunda, telefonda, genel ağda tanıdıklarımızla ve yabancılarla

aynı şekilde iletişim kurulamayacağı vurgusu yapıldıktan sonra bir öğrenci tarafından ifade edilmiştir. Öğrenci, istemediğimiz bir şeyi yapmaya zorlandığımızda, kesin bir şekilde karşı çıkılması gerektiğini ve durumun yetişkinlere haber verilmesi gerektiğini belirtmiştir. 3.Sınıf Ders Kitabı A ‘‘Güvenliğim Tehlikede mi?’’ başlıklı metin ‘‘Arkadaşınız, size istemediğiniz bir öneride bulunduğunda ne yaparsınız?’’ sorusu ile başlamaktadır. Daha sonra Ömer isimli öğrencinin arkadaşı Eray’a yaptığı yüzme teklifi ile onu istemediği bir şeyi yapmaya zorlaması örneklendirilmiş, okul çıkışında parka, sinemaya ya da bir arkadaşın evine gitmek için ısrar edilmesi gibi durumlarda nasıl davranılması gerektiği hakkında düşündürücü sorular sorulmuştur. 2 numaralı sorunun b şikkında geçen ‘‘Bu davranış, sizi sıkıntıya sokacak mı? Ne tür sıkıntılar olabilir?’’ ifadesi zorbalık davranışların, bu tarz davranışlara maruz ya da seyirci kalan bireylerde sıkıntı hissini oluşturabileceğini ortaya çıkarmaktadır. İstemediği bir şeyi yapmak zorunda kalan öğrenci açısından oluşabilecek sıkıntının hem kendisi hem de çevresi açısından değerlendirilmesi bakımından da buradaki soru önemlidir. Öğrencinin yapmak zorunda kaldığı o davranışın sorumluluğunu alma, olabilecekleri düşünme, sorgulama becerisini ön plana çıkarabilecek bir sorudur.

Kabul edilemez bir öneriyle karşılaşınca, hayır demek için aşağıdaki soruları hatırlamalıyız. Doğru davranışın ne olacağını düşünüp uygulamalıyız.

1. Sorun nedir?

Yanlış davranışın ne olduğunu düşünüp adlandırınız. Örneğin ‘‘Bu tehlikelidir.’’, ‘‘Bu bir hırsızlıktır.’’ ya da ‘‘Bu bir kötü alışkanlıktır.’’ gibi.

2. Sonunda neler olabilir?

a. Bu davranış, başkasına zarar verecek mi? Nasıl?

b. Bu davranış, sizi sıkıntıya sokacak mı? Ne tür sıkıntılar olabilir?

c. Bu öneriyi kabul etmek yerine ne yapılabilir?

Resim 22: İstemediği bir şeyi yapmaya zorlanma

3.Sınıf Ders Kitabı B, ‘‘Güvende Olmak İstiyorum’’ metninde öğrencilere daha önceden güvenliklerini tehdit eden bir olay ya da durum yaşayıp yaşamadıkları sorulduktan

sonra istenmeyen bir şeyi yapmaya zorlanma ile ilişkilendirilebilecek bir görsel paylaşılmıştır. Görselde doğru olmayan bir davranışı yine arkadaşlık ilişkisini kullanarak, bu ilişkiyi bozmakla tehdit ederek gerçekleştirilmeye çalışan Mehmet ile onun bu teklifine hayır diyebilen Ali bulunmaktadır. Arkadaşlarımız ya da tanımadığımız kişi ya da gruplardan gelebilecek ısrarlı, tehdit içeren istemediğimiz bir şeyi yapmaya zorlayan tekliflere karşı net bir duruş sergilenmesi ve durumun yetişkinlerle paylaşılması gerektiği belirtilmiştir.

Mehmet'in Ali'ye söyledikleri hakkında neler düşünüyorsunuz? Siz Ali'nin yerinde olsaydınız nasıl davranırdınız?

Resim 23: İstemediği bir şeyi yapmaya zorlanma

Zarar verecek hareketler/davranışlar grubunda yer alan zorbalık davranış örnekleri, 1.Sınıf Ders Kitabı'nda sınıf kurallarının belirlenmesi ile ilgili metinde ortaya çıkmaktadır. Metinde öğretmenin öğrencilerin bu konudaki fikirlerini öğrenmek amacıyla söz vermesi sonucunda Elif isimli bir öğrenci "*Birbirimize nazik davranmayı unutmamalıyız. Birbirimize zarar vermemeliyiz.*" cümlesini kullanmıştır. Arkadaşların birbirlerine zarar vermeyecek şekilde davranmasını istemektedir. 2.Sınıf Ders Kitabı A'da Eda ve arkadaşları oyun

oyun oynarken uyulması gereken kuralları anlatan bir liste hazırlamıştır. Bu listede ‘Arkadaşlarımıza zarar verebilecek davranışlardan kaçınmalıyız.’ kuralı da vardır. Okulda arkadaşlar arasında oyun oynarken zarar verebilecek davranışlardan kaçınılması istenmektedir. Ayrıca oyun sırasında kazanmak kadar kaybetmenin de olabileceğini, bu nedenle öfkenin kontrol edilmesi gerektiğini de belirtmişlerdir. Kitabın başka bir bölümünde oyun oynarken bir öğrencinin yaptığı hareketler başka bir öğrenci tarafından ‘Karşı takımın oyuncularına zarar verecek hareketler yapmaktan çekinmedi.’ cümlesi ile ifade edilmiştir. Aynı bölümdeki boşluk doldurmalı etkinlik fiziksel zorbalık davranış örneklerinden kaba davranmayla beraber diğer olumsuz davranışları da yansıtmaktadır.

Okulda arkadaşlarımızla oynarken
kaçınmalıyız.

- Arkadaşlarımıza zarar verebilecek davranışlardan
- Takım arkadaşlarımızla iş birliği yapmaktan
- Kuralları isteğimize göre değiştirmekten
- Arkadaşlarımızla alay etmekten
- Öfkemizi kontrol etmekten
- Kaba davranışlar sergilemekten
- Mızıkçılık yapmaktan
- Neşeli zaman geçirmekten

Resim 24: Zarar verecek hareketler

Alay etme, 2.Sınıf Ders Kitabı A’da, bireysel farklılıkların anlatıldığı bölümde işitme cihazı kullanan bir öğrenci tarafından telaffuz edilerek yansıtılmıştır. 3.Sınıf Ders Kitabı B’de ‘Davranışlarımız Hepimizi Etkiler’ başlıklı metinde arkadaşlarla alay etmenin, onlara lakap takmanın onları üzebileceği ifade edilmiştir.

Aşağıdaki öğrencilerin düşüncelerine katılıp katılmadığınızı nedenleriyle belirtiniz.

Görünüşümüz, yeteneklerimiz, hoşlandıklarımız, öğrenme şeklimiz, duygularımız ve düşüncelerimiz arkadaşlarımızdan farklıdır. Bunlar, bizim bireysel farklılıklarımızdır.

Hepimiz bireysel farklılıklarımızı bilmeli ve kendimizi olduğumuz gibi kabul etmeliyiz. Böylece daha mutlu oluruz.

Başkalarını da oldukları gibi kabul etmeliyiz. İnsanların farklılıklarıyla alay etmemeliyiz. Onları bakışlarımızla bile rahatsız etmekten kaçınmalıyız.

Herhangi bir cihaz kullanmak zorunda olan arkadaşlarımıza yardımcı olmalıyız. Kullandıkları cihazların zarar görmemesine dikkat etmeliyiz.

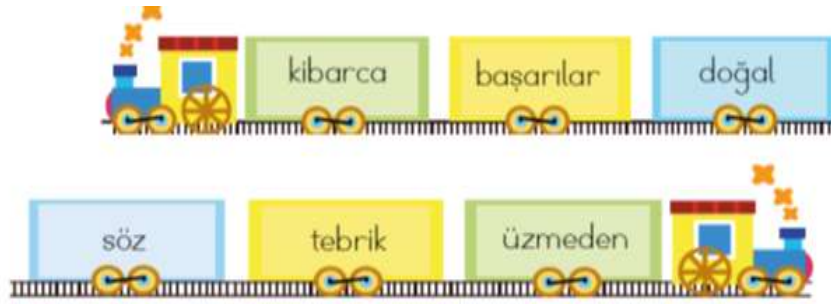

İnsanların bireysel farklılıklarına saygılı olmalıyız.

Resim 25: Alay etme

Kaba-kırıcı-kötü-nezaketsiz sözler söyleme/konuşma 2.Sınıf Ders Kitabı A,
 ”OKULDA İLETİŞİM KURARKEN” başlıklı metinde “*Bazı konularda çevrenizdekilerin görüşlerine karşı çıkmamız gerekebilir. Bu durumlarda elbette düşüncelerinizi söylemelisiniz ama itirazlarınızı nezaket kurallarına uyararak ifade etmelisiniz. Duygularınızı, düşüncelerinizi ifade ederken çevrenizdeki kişileri incitmemeye de özen göstermelisiniz. Özellikle olumsuz duygularınızı ve düşüncelerinizi ifade ederken dikkatli olmalısınız. Kaba ve kırıcı sözler kullanmaktan kaçınmalısınız.*” ifadeleri ile sözel zorbalık davranış örneği göstermektedir.

Oyun oynarken, arkadaşlarla konuşurken kaba konuşmalarda, nezaketsiz ifadeler kullanmaktan kaçınılması gerektiği ile ilgili cümleler bulunmaktadır.

1. Oyun sonunda kazananı etmeliyiz.
2. Oyunun kurallarına uymayan arkadaşımızı uymalıyız.
3. Oyun sonunda kaba, kırıcı ve kötü söylememeliyiz.

Resim 26: Kaba-kırıcı-kötü-nezaketsiz sözler

İsim ve lakap takma davranışı 1.Sınıf Ders Kitabı'nda öğrenciler arasındaki benzer ve farklı yönlerin işlendiği bölümde farklı özellikleri olan arkadaşlara isim ve lakap takılmaması uyarısı yapılmıştır. İlgili bölümde tekerlekli sandalye ve işitme cihazı kullanan öğrencilerin olduğu ortamlarda o arkadaşlara karşı dikkatli davranılması gerektiği söylenmiştir. 3.Sınıf Ders Kitabı B arkadaşlarla alay etmenin, onlara lakap takmanın arkadaşlarımızı üzeceği vurgulanmıştır.

Sözünü kesme, 1.Sınıf Ders Kitabı'nda, sınıf kurallarını belirleme ile ilgili bir metinde Efe isimli öğrenci tarafından "En önemlisi, söz alarak konuşmalıyız. Arkadaşlarımızın sözünü kesmemeliyiz." cümlesi kullanılarak ifade edilmiştir. Öğrenci söz alarak konuşmanın diğer sınıf kurallarına göre daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Sınıfta bir arkadaş konuşurken bir başka arkadaşının onun sözünü kesmemesi gerektiğini de belirtmiştir. 2.Sınıf Ders Kitabı B'de, dinlerken, konuşanın yüzüne bakılması, sözünün kesilmemesi gerektiği bir görselle ifade edilmiştir.

Resim 27: Dinleme

Zorla paranın/yiyeceğin alınması, 3.Sınıf Ders Kitabı A'da "*Güvenliğim Tehlikede mi?*" metninde "*Mahallede bizden büyük çocuklar zorla paramızı almak isteyebilir.*" cümlesi ile fiziksel zorbalık davranış örneği oluşturmaktadır. Bu durumun kabul edilemez olduğu da vurgulanmaktadır. Bu zorbalık davranışa bir örnek de 3.Sınıf Ders Kitabı B'de "*Güvende Olmak İstiyorum*" bölümünde "*Harçlığımızı zorla almak isteyen kişi veya gruplarla da karşılaşabiliriz.*" ifadesidir.

İtme davranışı, 3.Sınıf Ders Kitabı A'da "*Oyun Araçlarını Güvenli Kullanırım*" metninde geçmektedir. Metinde oyun araçlarının güvenli bir şekilde ve sıraya girilerek kullanılması gerektiği belirtilmiş, "*Arkadaşlarımızı itmemeliyiz.*" cümlesi ile de oyun araçlarının olduğu alanlarda dikkatli olunması uyarısında bulunulmuştur. 3.Sınıf Ders Kitabı B'de davranışlarımızın olumlu ya da olumsuz sonuçlarının arkadaşlarımızı etkileyebileceği bilgisi verilmiştir. Merdivenlerden inerken önümüzdeki arkadaşımızı itmenin, onun düşerek yaralanmasına sebep olabileceği örneği verilerek bu olumsuz davranışın zararlı olduğu söylenmiştir.

Tehdit, 3.Sınıf Ders Kitabı B’de “ *Güvende Olmak İstiyorum*” başlıklı bölümde ele alınmıştır. Günlük yaşantımızda bizleri doğru olmayan davranışlara yönlendirmeye çalışarak güvenliğimizi tehlikeye sokabilecek kişi veya grupların olabileceği ifade edilmiştir. Güvenliğimizi tehdit eden kişi ve gruplar karşısında kimlerden yardım alınabileceği de vurgulanmıştır.

Haksızlık yapma-Haksızlığa uğrama, 1.Sınıf Ders Kitabı’nda “*OYUN OYNUYORUZ*” metinde oyun oynamanın faydaları anlatıldıktan sonra “*Oyun oynarken birbirimize karşı nazik olmalı, haksızlık yapmamalıyız.*” uyarısıyla ifade edilmiştir. “*GÜVENLİ İLETİŞİM*” metninde ise haksızlığa uğranılması durumunda buna karşı çıkılması gerektiği vurgulanmış ve yetişkinlere haber verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Rahatsız edici davranma, 2.Sınıf Ders Kitabı A’da “*Bireysel Farklılıklarımız*” başlıklı konuda örneklendirilmiştir. Konu içinde bir grup düşünce verilmiş ve bu düşüncelere öğrencilerin katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Rahatsız edici davranışı örneklendiren cümleyi ifade eden öğrencinin sağlığı sebebiyle işitme cihazı kullanması da bu zorbalık davranış örneğinin farkındalığı açısından önemlidir. Aynı kitabın sınıf kurallarını anlatan bölümünde öğrencilerin söylediği kurallardan biri de “*Ders sırasında başkalarını rahatsız edecek davranışlardan kaçınmalıyız.*” kuralıdır.

Başkalarını da oldukları gibi kabul etmeliyiz. İnsanların farklılıklarıyla alay etmemeliyiz. Onları bakışlarımızla bile rahatsız etmekten kaçınmalıyız.

Resim 28: Rahatsız edici davranma

Emir verici cümleler yerine rica edici cümlelerin kullanılması gerektiği 2.Sınıf Ders Kitabı B’de “*İhtiyaç ve isteklerimizi söylerken emir verici cümleler yerine rica edici cümleler kullanmalıyız.*” cümlesi ile ifade edilmiştir. Bu cümlenin hemen ardından “*Duygu,*

düşünce ve itirazlarımızı söylerken kendimizi arkadaşımızın yerine koyarak empati yapmalıyız.” uyarısının geldiği de görülmektedir.

Eşyalara özensiz davranma, 1.Sınıf Ders Kitabı’nda sınıf kurallarını belirleme etkinliğinde geçmektedir. Öğretmenin sınıfta düzenli ve sorunsuz bir ortamın oluşması için bazı kurallara uyulması gerektiğini söyleyip ardından sınıf kurallarını belirlemek için öğrencilere söz verdiği sırada Ahmet isimli öğrenci ‘*Bence, birbirimizin eşyalarına da özen göstermeliyiz.*’ kuralını belirterek eşyalara özensiz davranma fiziksel zorbalık davranış örneğine dikkat çekmiştir.

İzinsiz eşya alımı, 3.Sınıf Ders Kitabı B’de ‘*Arkadaşlarımdan Etkilenirim*’ isimli metinde geçmektedir. ‘*Arkadaşlarınızda gözlemlediğiniz olumlu davranışlar nelerdir?*’ sorusuna verilen cevaplar şeklinde ifade edilen metinde öğrenci izin almadan bir arkadaşının kalemini kullanmasına üzüldüğünü söylemiştir.

Kaba davranma 2.Sınıf Ders Kitabı B’de ‘*İLETİŞİME ÖNEM VERİYORUZ*’ başlığı altında duygu, düşünce ve istekler anlatılırken yapmaktan kaçınılması gereken bir davranış olarak belirtilmiştir.

Ayrımcılık yapma davranışı 2.Sınıf Ders Kitabı A’da oyun oynarken uyulması gereken kurallar içinde ‘*Oyun arkadaşlarımıza karşı adil davranmalıyız. Kız erkek ayrımı yapmamalı, bireysel farklılıklara saygılı olmalıyız.*’ cümlesi ifade edilmiştir. Görsel oyun oynama esnasında oyun kuralları ile ilgili bir tartışma ortamını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Mızıkçılık yapma davranışı, 2.Sınıf Ders Kitabı A’da, ‘*OYUN OYNARKEN*’ isimli metnin etkinlik bölümünde boş bırakılan bir cümlenin seçeneklerden uygun olan bir ifade ile doldurulması çalışmasında ifade edilmiştir.

Resim 29: Ayrımcılık

Tablo 6, Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki zorbalığı önlemeye yönelik ifadelerin örneklendirilmesi bakımından incelendiğinde toplam 45 önleyici ifadenin olduğu tespit edilmiştir. Zorbalığı önlemeye yönelik ifadelerin örneklendirilmesi bakımından frekansı en yüksek olan ders kitabı 12 örnekle 2.Sınıf Ders Kitabı B'dir. Bunu sırasıyla 11 örnekle 2.Sınıf Ders Kitabı A, 8'er örnekle 3.Sınıf Ders Kitabı B ve 1.Sınıf Ders Kitabı, 6 örnekle 3.Sınıf Ders Kitabı A izlemektedir.

Tablo 7

Zorbalık Davranışlarla İlgili İfadelerin Ünitelere Göre Dağılımı

Ünite Adları	1.Sınıf Ders Kitabı	2.Sınıf Ders Kitabı A	2.Sınıf Ders Kitabı B	3.Sınıf Ders Kitabı A	3.Sınıf Ders Kitabı B	F
Okulumuzda	6	22	17	8	7	60
Hayat						
Evimizde	0	0	0	0	0	0
Hayat						
Sağlıklı	0	0	0	0	0	0
Hayat						
Güvenli	2	0	0	5	6	13
Hayat						
Ülkemizde	0	0	0	0	3	3
Hayat						
Doğada	0	0	0	0	0	0

Hayat

Toplam	8	22	17	13	16	76
--------	---	----	----	----	----	----

Tablo 7 incelendiğinde zorbalık davranış örneklerinin Okulumuzda Hayat, Güvenli Hayat ve Ülkemizde Hayat ünitelerinde geçtiği tespit edilmiştir. Zorbalık davranış örneklerinde frekansı en yüksek olan ünite Okulumuzda Hayat ünitesidir. Okulumuzda Hayat ünitesini içerdiği zorbalık davranış örnekleri bakımından sırasıyla Güvenli Hayat ve Ülkemizde Hayat üniteleri takip etmektedir. Evimizde Hayat, Sağlıklı Hayat ve Doğada Hayat ünitelerinde ise zorbalık davranış örnekleri tespit edilmemiştir.

Tablo 7 ders kitaplarının zorbalık davranış örneklerini içermesi bakımından incelendiğinde frekansı en yüksek ders kitabının 22 örnekle 2.Sınıf Ders Kitabı A olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla 17 örnekle 2.Sınıf Ders Kitabı B, 16 örnekle 3.Sınıf Ders Kitabı B, 13 örnekle 3.Sınıf Ders Kitabı A ve 8 örnekle 1.Sınıf Ders Kitabı izlemektedir.

5. Bölüm

Tartışma ve Öneriler

5.1.Tartışma

Bu araştırmada, Hayat Bilgisi ders kitaplarının zorbalığın tanımı, zorbalık türleri, zorbalığın etkileri, zorbalıkla başa çıkma ve mücadele yöntemlerine yer verilmesi bakımından incelenmesi amaçlanmıştır.

Yapılan incelemede, Hayat Bilgisi ders kitaplarında zorbalığın tanımını çağrıştıran ifadeler bulunsa da açık bir tanıma rastlanılmadığı, zorbalık başlığı altında olmasa da metinlerde alan yazındaki zorbalık türlerinin bazılarında yer verildiği, bazılarında ise yer verilmediği görülmüştür.

Ayrıca arkadaşlık, iyi arkadaş olma, arkadaşlar arasında olumlu ve olumsuz davranış örnekleri metinlerde doğrudan ifade edilirken, dünyada ve ülkemizde üzerine araştırmalar yapılan zorbalık konusuna Hayat Bilgisi ders kitaplarında doğrudan değinilmediği tespit edilmiştir. Bilimsel çalışmalarla zorbalık konusunun olumsuz etkileri yerel ve ulusal ortamlarda belirlenmiştir. Özellikle ilkokul seviyesinde görülme sıklığı günümüzde giderek artmaktadır. Bununla birlikte ders kitaplarında zorbalıkla ilgili tanım ve zorbalık türlerine, mücadele yöntemlerine yer verilmemiş olması ise düşündürücüdür. Ancak yapılan incelemeler ile zorbalık konusuna Hayat Bilgisi ders kitaplarında doğrudan yer verilmemesinin nedenlerine dair kimi sonuçlara ulaşılmıştır. Bunlardan ilki ders kitapları yönetmeliği olarak gösterilebilir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ders kitapları ile ilgili yönetmeliğinde ‘‘Görsel tasarım ve içerik tasarımı, öğrenmeyi destekleyecek nitelikte ve öğrencilerin gelişim özelliklerini dikkate alarak yapılır.’’ maddesi bulunmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2012). Bunun yanı sıra Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, içerikte kullanılan dilin, nezaket kurallarını gözetir nitelikte, her türlü olumsuz örnekten uzak, güvenlik kurallarına uygun olması gerektiğini belirtmiştir. Bireylere ve topluluklara yönelik

aşağılayıcı, dışlayıcı, müstehcen, korku, şiddet, hakaret, cinsel içerikli öge, mesaj ve ima içeren ifadelerin ders kitaplarında yer almamasını vurgulamıştır (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2019). Nitekim Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın amaçları incelendiğinde de *“İlkokulu tamamlayan öğrencilerin gelişim düzeyine ve kendi bireyselliğine uygun olarak ahlaki bütünlük ve öz farkındalık çerçevesinde, öz güven ve öz disipline sahip, gündelik hayatta ihtiyaç duyacağı temel düzeyde sözel, sayısal ve bilimsel akıl yürütme ile sosyal becerileri ve estetik duyarlılığı kazanmış, bunları etkin bir şekilde kullanarak sağlıklı hayat yönelimli bireyler olmalarını sağlamak”* ifadeleri görülmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018). Bu amaç doğrultusunda öğrencilerin gelişim düzeyleri düşünüldüğünde alanyazında tespit edilen zorbalık türlerinin tamamına dair örneklerin ders kitaplarında olmamasının sebepleri bu şekilde açıklanabilir. Öğrencilerin gelişim özellikleri de göz önünde bulundurulduğunda doğrudan, açık bir şekilde zorbalık davranış örneklerinin verilmemesinin uygun olduğu düşünülmektedir. Ders kitaplarında ya da diğer materyallerde öğrencilere zararı olabilecek açık veya örtük hiçbir unsurun bulunmamasının önemszenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ancak zorbalığın ilkokul öğrencileri arasındaki yaygınlığını gösteren araştırma sonuçları göz önüne alındığında (Fekkes, Pijpers, & Verloove-Vanhorick, 2005; Bilgin, Yatılı ve gündüzlü ilköğretim okulu öğrencilerinin zorbalığa ilişkin görüşleri, 2007; Hakan, 2011; Hamurcu, 2020) bu sorunun çözümü ve önlenmesine yönelik ders kitaplarının çok büyük katkısı olabileceği düşünülürken öğretim programları ve kazanımlarda zorbalık konusuna yer verilmemesi zorbalık konusunda atılması gereken en büyük adımlardan birinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Ders kitapları eğitim gereçleri içinde ilk sırada yer almaktadır ve en iyi şekilde öğretmen aracılığıyla anlamlandırılır. Öğretmenin bilgisi, tecrübesi kitabın içeriği ile birleştiğinde ders kitabı daha da zenginleşir, bu durum da uygulanan programların amaçlarının en üst düzeyde gerçekleşmesi sonucunu getirir. Ders kitaplarının o dönemin

güncelliğini taşıyan özellikte, canlı ve etkin bir yapıda hazırlanmış olması gerektiği söylenebilir. Günümüzde şiddet, saldırganlık, zorbalık gibi sorunlar artan bir şekilde yaşanmaktadır. Okullarda hayata hazırlamaya çalıştığımız öğrencileri, bu sorunlarla mücadele etmeleri noktasında yetiştirirken ders kitaplarının bu sorunların hem çözümüne hem de önlenmesine katkı sunması da beklenmektedir.

Ders kitaplarında zorbalığın tanımı ilgili net bir ifade bulunmamasına rağmen öğretim programında 3.sınıf Güvenli Hayat ünitesi içinde ‘‘*Günlük yaşamında güvenliğini tehdit edecek bir durumla karşılaştığında neler yapabileceğine örnekler verir.*’’ kazanımının açıklama kısmında akran baskısı geçmektedir. Açıklamada ‘‘*Olağanüstü durumlardan; akran baskısı, suç kaynağı kişi ve gruplar, terör, savaş, deprem ve sel sırasında yapılması gerekenler üzerinde durulur.*’’ denilmiştir. Buradaki ifadede doğrudan bir tanım veya kazanım yerine ‘‘zorbalık’’ konusunun öğrencinin güvenliğini tehdit eden durumlar başlığı altında işlendiği görülmüştür. Ancak Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki ‘‘acil durum’’ ile ilgili metinlerde akran baskısının açık bir şekilde işlendiği ya da akran baskısının bir deprem, sel, yangın, felaket gibi acil bir durum olarak nitelendirildiği örneklere rastlanmamıştır. Ülkemizdeki Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında zorbalık açık bir şekilde ele alınmamışken komşu ülkemiz Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Hayat Bilgisi Öğretim Programında, zorbalık konusu ve bu konudaki kazanımların açık bir şekilde ifade edildiği görülmektedir: ‘‘*Zorbalık ve şiddetle karşılaşıldığında başvurulacak kişi ve kurumları açıklar. Zorbalık ve Şiddet türlerini açıklar. Maruz kalınan zorbalık ve şiddet türü çerçevesinde yapılması gereken işlemleri açıklar.*’’ (KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 2016). Aynı programın dikkat edilecek hususlar kısmında da öğrenciler üzerinde olumsuz örnek davranışlara sebebiyet vermemek için ders kitaplarında şiddet içerikli etkinliklerin bulunmadığı belirtilmiştir (KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 2016).

Araştırmada sözel, fiziksel ve duygusal-ilişkisel olarak gruplandırılan zorbalık türleri içinde Hayat Bilgisi ders kitaplarında en çok ifade edilen zorbalık davranış türünün duygusal-ilişkisel zorbalık türünde davranışlar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ders kitapları içinde frekansı en yüksek zorbalık davranışlarla ilgili ifadelerin ‘‘kırıcı olma/üzme’’ davranışı ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Duygusal-ilişkisel zorbalık davranış türünü fiziksel zorbalık türündeki davranışlar takip etmiştir. Fiziksel zorbalık davranışlarla ilgili ifadelerin içinde frekansı en yüksek olanın ‘‘zarar verecek davranışlar yapma’’ olduğu belirlenmiştir. Zorbalık türleri arasında ders kitaplarında en az ifade edilen grupta sözel zorbalık davranışlara ait ifadeler yer almaktadır. Bu gruptaki frekansı en yüksek davranış ifadesi ise ‘‘kaba-kırıcı-kötü-nezaketsiz sözler söyleme/konuşma’’ grubundadır.

Mevcut araştırmada ders kitaplarında duygusal-ilişkisel zorbalık davranışlara ait ifadelerin daha fazla örneklendirilmiş olması alanyazın ile farklılık göstermektedir. Kartal ve arkadaşlarının (2019), ev ve okul yaşantılarında zorbalığa etki eden faktörlerin çok yönlü ve kapsamlı bir şekilde belirlenmesinin amaçlandığı çalışmada görüşme yapılan öğrenciler en çok vurma, dalga geçme ve küfretme şeklinde fiziksel ve sözel zorbalık yapıldığını belirtmişlerdir. Aynı çalışmada fiziksel zorbalığa uğrama sözel zorbalıktan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Akyol, Yıldız ve Akman’ın (2018), okul öncesi öğretmeni, sınıf öğretmeni, branş öğretmeni ve rehber öğretmen olmak üzere 30 öğretmenle yürütülen araştırmalarında, öğretmenlerin akran zorbalığına ve zorbalıkla baş etme stratejilerine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Araştırmada okul öncesi ve sınıf öğretmenleri sınıflarında en çok fiziksel zorbalık yaşandığını ifade ederken, ortaokul branş öğretmenleri ise sınıflarında en çok sözel zorbalık yaşandığını belirtmişlerdir. Millî Eğitim Bakanlığı’nın ilk ve ortaöğretim kurumlarında öğrenimini sürdüren öğrencilerin şiddet kavramını nasıl algıladıkları ve kendilerini şiddete yönelten etmenlerin neler olduğunun belirlenmesine yönelik isimli çalışmasında öğrencilerin sözel şiddeti diğer şiddet türlerinden daha fazla yaşadıkları ortaya

çıkıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2008). Aynı çalışmada öğrencilerin şiddetle karşılaşma durumu incelendiğinde %22'sinin fiziksel, %53'ünün sözel, %36.3'ünün duygusal, %15.8'inin cinsel şiddet ile karşılaştığı saptanmış, öğrencilerin şiddet uygulamasında ise %35.5'i fiziksel, %48.7'si sözel, %27.6'sı duygusal, %11.7'sinin ise cinsel şiddet uyguladığı saptanmıştır.

Öksüz ve arkadaşlarının (2012), 4. ve 5. sınıf öğrencileri ile yaptıkları araştırma sonucunda da öğrencilerin en sık karşılaştıkları zorbalık türünün sözel zorbalık olduğu, ardından fiziksel zorbalığın geldiği bulunmuştur. Gürhan'ın (2017), Siyez ve Kaya'dan aktardığına göre akran zorbalığı türlerinin yaygınlığı literatürde yer alan bilgilere göre kültürler arasında farklılıklar göstermektedir. Amerika ve Avrupa ülkelerindeki incelemelerde sözel ve fiziksel zorbalık en yaygın zorbalık türleri arasında yer alırken Japonya'da yapılan bir incelemede görmezden gelme ve gruptan dışlamanın daha yüksek olduğu görülmüştür. Görmezden gelme ve gruptan dışlama davranışları duygusal-ilişkisel zorbalık türünde yer almaktadır. Hayat bilgisi ders kitapları bulguları ile Japonya'da yapılan çalışmanın bulguları zorbalık davranış örnekleri bakımından bire bir örtüşmesine de zorbalık türü olan duygusal-ilişkisel zorbalık olarak örtüşmektedir. Bu örtüşmede kültürel benzerliklerin de etkileri düşünülebilir. Batılı kültürlerin bireyci, doğulu kültürlerin toplulukçu olduğuna yönelik bulgular sunan çalışmalar, bireyci kültürlerdeki kişilerin bireysel davranış gösterdiklerini, toplulukçu kültürlerdeki kişilerin ise ortaklaşa davranış gösterdiğini işaret etmektedir (Koyuncu, 2009). Toplulukçu kültürdeki insanların ait oldukları toplulukla olan bağı, bu bağıın değeri ve önemi, bu kültürlerde ben yerine biz olma düşüncesinin varlığı önemlidir. Bu durumun duygusal-ilişkisel zorbalık türlerinin neden bu kültürlerde sıklıkla görüldüğünü açıklamaya yardımcı olabileceği düşünülebilir.

5.1.1. Sözel zorbalık davranışlarına ait bulgular.

Hayat Bilgisi ders kitaplarında zorbalık türlerinden sözel zorbalık olarak; isim ve lakap takma, sözünü kesme, alay etme, kaba-kırıcı-kötü-nezaketsiz sözler söyleme/konuşma,

hakaret, tehdit, bağırp çağırma, emir verici cümleler kullanma ve dedikodu yapma tespit edilmiştir. Küfür, aşağılama, sataşma, kızdırma, takılma, laf atma, kaba şaka gibi diğer sözel zorbalık davranış örneklerine ise ders kitaplarında rastlanılmamıştır. Tespit edilen sözel zorbalık davranış ifadelerinde frekansı en yüksek davranış kaba-kırıcı-kötü-nezaketsiz sözler söyleme/konuşmadır. Ders kitaplarında sözel zorbalık davranış örneklerinin kaba konuşma, kırıcı konuşma, kötü söz söyleme, nezaketsiz ifadeler kullanma olarak geçmesi dilsel yönden tutarsızlık olduğunu gösterse de öğrencilerin gelişim düzeyleri, duygusal gelişimleri nedeniyle bu şekilde ifade edildiği düşünülebilir. Bu nedenle araştırmacı bu ifadeleri bir araya getirerek hem kategorize etmek hem de sürekli tekrara düşmemek için kaba-kırıcı-kötü-nezaketsiz sözler söyleme/konuşma şeklinde gruplamak zorunda kalmıştır. Yapılan incelemede hangi ifadenin kaba, kırıcı, kötü, nezaketsiz olduğu örneklendirilmemiştir. Bu ifadeleri sırasıyla alay etme, sözünü kesme, isim ve lakap takma, bağırp çağırma, tehdit, hakaret, dedikodu takip etmektedir. Bu yönüyle ders kitaplarında tespit edilen sözel zorbalık davranış örnekleri alanyazındaki örneklerle benzerlik göstermektedir (Çınkır & Kepenekçi, 2003; Kapıcı, 2004).

5.1.2. Fiziksel zorbalık davranışlarına ait bulgular.

Hayat Bilgisi ders kitaplarında, fiziksel zorbalık davranış ifadeleri arasında eşyalara özensiz davranma, izinsiz eşya alma, zarar verecek hareketler/davranışlar, kaba davranma, zorla paranın/yiyeceğin alınması, itme, tehdit bulunmuştur. Bu tür fiziksel zorbalık davranışlarının küçük sınıflarda sıklıkla görüldüğü gözlenmektedir (Balak, 2017; Çarkıt & Bacanlı, 2020). Frekansı en yüksek fiziksel zorbalık davranış ifadesinin ‘‘zarar verecek hareketler/davranışlar’’ içinde olduğu tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla izinsiz eşya alma, kaba davranma, zorla yiyeceğini alma, itme, eşyalara özensiz davranma ve tehdit takip etmektedir. Alanyazında fiziksel zorbalık davranışlarda ilk sırada genellikle itme, vurma gibi davranışlar görülürken (Hakan, 2011; Çankaya, 2011), diğer taraftan Hayat Bilgisi ders kitaplarında itme davranışı, zarar verecek hareketlerden sonra gelmektedir. Zarar verecek hareketler yapma

davranışı itme, vurma, kaba hareketlerde bulunmayı kapsayabilir. Ancak yapılan incelemede ders kitaplarında bu davranışlar ayrı ayrı ifade edildikleri için araştırmacı tarafından ayrı ayrı tespitleri yapılmıştır. Sözel zorbalık davranış örneklerinde olduğu gibi fiziksel zorbalık davranış örneklerinde de öğrencilerin gelişim düzeylerinin dikkate alındığı, bu nedenle zarar verecek hareketler olarak genel bir ifade kullanıldığı düşünülmektedir. Saçını çekme, kesici ya da ateşli aletle saldırı-korkutma, tekme, yumruk atma, tükürme, ısırma gibi fiziksel davranış örneklerine ise rastlanılmamıştır. Bu davranış örneklerinin verilmemesinin nedeni olarak öğrencilerin zihinsel ve duygusal gelişimlerinin olumsuz etkilenebileceği düşüncesi görülebilir.

5.1.3. Duygusal-ilişkisel zorbalık davranışlarına ait bulgular.

Hayat Bilgisi ders kitaplarında belirlenen duygusal-ilişkisel zorbalık davranışları; kırıcı olma, istemediği bir şeyi yapmaya zorlanma, olumsuz-hatalı davranışlar, ayrımcılık yapma, haksızlık yapma-haksızlığa uğrama, mızıkçılık, rahatsız edici davranma ve küçümsemedir. İftira atma, hakkında çirkin yazılar yazma, utandırma, küçük düşürme, dışlama, görmezden gelme gibi davranışlar ise Hayat Bilgisi ders kitaplarında tespit edilmemiştir. Frekansı en yüksek davranış “kırıcı olma”dır. Kırıcı olma davranışı ders kitaplarında; duygu, düşünce ve isteklerin ifade edilmesinde karşı tarafı kırmamaya, üzmemeye dikkat edilmesi olarak geçmektedir. Burada da kırıcı olma gibi genel bir ifade kullanılması söz konusudur. Bunun nedeninin öğrencilerin gelişim dönemlerinin dikkate alınması olduğu düşünülmektedir. İlkokul yaş grubu öğrencilerinin gelişimleri düşünüldüğünde birçok şeyi zamanla öğrenmektedirler. Öğretmenler, öğrencilerinin sınıf ortamında kabul edilmek, o sınıfın bir ferdi olduğunu, değerli olduğunu hissetmek için çaba gösterdiğini gözlemlerler. Ancak bu çaba zaman zaman istenen sonucu vermemektedir. Çünkü ilkokulun ilk yıllarında öğrenciler benmerkezci, arkadaşlığa, işbirliğine, paylaşımına önem vermeyi düşünemeyen, basit bir şekilde oyun kurup oynayabilirken çabuk küsüp-kavga

edip-barışabilen, başarılı olmaya çalışırken bir yandan da rekabeti seven, duyguları kızgınlık, mutluluk, kıskançlık gibi ani olarak değişebilen, alay, şaka ve eleştirileri bazen hoşgörü ile karşılıyıp bazen de aşırı tepkiler verebilen, ilgiyi üstünde tutmaktan zevk alabilen bir profil oluşturmaktadır (Can, 2005; Sarı, 2019). İlkokul ve ortaokul dönemleri arasında kız ve erkek öğrencilerin birbirlerine zıt gitmeleri ya da ilgisiz davranmaları, kendi cinslerinden arkadaş edinmeleri ve gruplar kurarak tartışmaları da görülebilmektedir (Baran, 2011). Durum böyle olunca öğrencilerin sınıf arkadaşlarıyla ya da akranlarıyla etkileşim sürecinde çatışmalar, kavgalar, küslükler yaşaması kaçınılmaz olmaktadır. İlerleyen süreçte bu tarz davranışlar duygusal-ilişkisel zorbalık davranışlara dönüşmektedir ve öğrenciler bunun sonucunda genellikle kırılıp, incindiklerini telaffuz etmektedirler.

İlişkisel zorbalık, fiziksel olmayan hareketle tehdit etme, arkadaşlığı-yakın ilişkiyi bozma gibi başkasını niyetli olarak incitme, zarar verme olarak tanımlanır (Aslan & Tuğrul, 2014). İncitme ve zarar verme niyetli öğrenciler bu niyetlerini kurbanlarına, arkadaş grupları arasında ya da oyunda dışlama, okul içinde-dışında görmezden gelme, konuşurken umursamama, arkadaşlık ilişkilerine zarar verme, herkesin içinde utandırma, istemediği birşeyleri yapmaya zorlamak için tehdit ya da kendi amacı için kullanma şeklinde özellikle okul ortamında göstermektedirler. Zorbalığın içerdigi zarar verme arzusu, kurbanını küçük düşürerek, aşağılayarak, başkalarının gözünde kötü, değersiz, sevimsiz, önemsiz hale getirmek, utandırmak, bunaltmak ve bunun gibi davranışlarla duygularını icitmek duygusal-ilişkisel zorbalığı da ortaya çıkarmaktadır (Ural & Özteke, 2010). Doğrudan gözlem yapılamadığı için de duygusal-ilişkisel zorbalığı farketmek kolay değildir.

Ders kitaplarındaki davranış örnekleri de kırııcı olma, olumsuz- hatalı davranma şeklinde duygusal-ilişkisel zorbalık davranışları kapsayıcı ifadelerle örneklendirilmiştir. Bu örnekler alanyazındaki duygusal-ilişkisel zorbalık türlerini birebir kapsamasa da araştırmacı, bu tarz davranış sonuçlarının bireylerde oluşturduğu duygu durumunu ve arkadaşlık

ilişkilerine etkilerini göz önünde bulundurarak bulgularını duygusal-ilişkisel zorbalık başlığı altında toplamıştır.

Hamurcu (2020), ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin maruz kaldıkları zorbalık türlerini, bunların görülme sıklığını, zorbalığın kim tarafından yapıldığını tespit etme, zorbalığın görülme türünü sınıf düzeyi, cinsiyet ve etnik kökene bağlı olarak inceleme amaçlı çalışmasında öğrencilerin fiziksel, sözel ve duygusal zorbalığa maruz kaldıklarını tespit etmiştir. Duygusal zorbalığa maruz kalma bulguları arasında, “diğer öğrenciler tarafından aralarına alınmama”, “küsme davranışına maruz kalma”, “görmezden gelme”, “oyuna alınmama”, “haksız yere şikâyet edilme” davranışları bulunmaktadır. Bu bulguların Hayat Bilgisi ders kitaplarında tespit edilen duygusal-ilişkisel zorbalık davranışlar ile uyumlu olduğu görülmektedir.

5.1.4 Zorbalık davranışlarının etkilerine yönelik bulgular.

Zorbalık davranışlar, hem mağdur hem zorba hem de bu duruma şahit olanlara etki edebilir. Zorba ile mağdur arasındaki güç dengesizliğinin etkileri çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Dake, Price ve Telljohann (2003), okul zorbalığının depresyon, öz saygı düşüklüğü, yeme bozuklukları, alt ıslatma, baş ağrıları, yorgunluk, kaygı, yalnızlık, uyku problemleri, okul devamsızlıkları gibi fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden pek çok zarara neden olabildiğini belirtmişlerdir. Kaçar (2015), ruhsal bozukluk tanısı olan çocuk ve ergenlerin akran zorbalığı ile ilişkisinin anlamlı düzeyde yüksek saptandığını belirtmiştir.

Mağdur ve şahit olanlar açısından mutsuzluk, incinme, üzülme, yeme bozuklukları, endişe, öz güven kaybı, utangaçlık, korku, şiddete başvurma, zorbalık yapma, okula gitme isteğinde azalma, akademik başarıda düşme, içe kapanma, depresyon, çeşitli sağlık sorunları, intihar gibi olumsuz birçok etkiye neden olabilir. Desteğe, yardıma daha fazla ihtiyacı olan, davranışlarının düzeltilmesi gereken zorba açısından ise etkiler, ileride suç unsuru taşıyan tehlikeli davranışlara yönelmedir. Başkasının veya kendinin canına, malına zarar verme,

şiddetle sorun çözme gibi ceza almaya sebep olabilecek durumlar içinde bulunmasıdır (Rigby, 2003; Ural & Özteke, 2010).

Ders kitaplarındaki zorbalık davranışların etkileri üzülme, incinme/kırılma, şaşırma/sessiz kalma, güven sarsılması, rahatsız olma, baskı olarak tespit edilmiştir. Borg (1998), zorbalıkla ilgili zorba ve kurbanların duygusal tepkilerini araştırdığı çalışmasında, kurbanların intikam, öfke, kendine acıma duygusu yaşadıklarını, zorbaların ise üzgün ya da kayıtsız olarak kendilerini ifade ettiklerini tespit etmiştir. Ayrıca zorbalığa maruz kalanların kaygı, kızgınlık, çaresizlik yaşadıklarının da belirtmiştir. Gökler (2007), yaptığı çalışmada kurban ve zorba-kurban öğrencilerin zorbalığa uğradıklarında neler yaptıklarına ilişkin bulgularında, öğrencilerin en fazla bir yetişkinden yardım istediklerini, ikinci sırada zorbalara durmalarını söylediklerini tespit etmiştir. Bu davranışları sırasıyla arkadaşlardan yardım isteme, görmezden gelme, ağlama ve kaçarak uzaklaşma davranışlarının takip ettiğini belirtmiştir. Aynı çalışmada 167 öğrenci zorbalık olgusunu çok büyük bir sorun olarak nitelendirirken, grubun yaklaşık yarısı ise orta düzeyde bir sorun olarak gördüğünü ifade etmiştir. Unnever ve Cornell (2004), yaptıkları çalışmada öğrencilerin %25'inin zorbalığa uğradıklarını hiç kimseye söylemediklerini, %40'ının ise hiçbir yetişkinle bu durumu paylaşmadıklarını ortaya koymuştur. Akran zorbalığı ile ilgili yapılan tanımlarda da vurgulanan, incitici, rahatsız edici, acı-sıkıntı-zarar verici, baskı altına alan, olumsuz davranış, ifadeleri ders kitabında tespiti yapılan zorbaca davranışların etkilerini göstermektedir (Furniss, 2000; Finnegan, Hodges, & Perry, 1998). Bu tür davranışlara maruz kalan öğrencileri okullarda gözlemlemek kaçınılmaz olmaktadır. Özellikle ilköğretim çağındaki çocukların sınıf öğretmenleri tarafından daha çabuk fark edilmeleri mümkündür. Üzgün, korkmuş, şaşırmış, güven sorunu yaşamış bir öğrenci ders içi etkinliklerde ya da sorumluluk verilen bir görevi yerine getirmeye çalışırken ortaya çıkabilmektedir. Örneğin okul merdivenlerinden inip çıkarken bir öğrencinin telaş durumu, tuvalete giderken sınıftaki en

yakın arkadaşıyla gitmek için öğretmeninden izin istemesi, devamsızlık yaptığı gün sayısının artarak hale gelmesi, kantinde sıraya girememesi gibi durumlar öğrenci için ters giden bir şeyler olduğunun habercisidir.

5.1.5. Zorbalık davranışlarına karşı verilen tepkilere yönelik bulgular.

Zorbalık davranışlarına karşı ders kitabında örneklendirilen tepkiler yardım alma/isteme, ortamdaki uzaklaşma ve uyardır. Bu tepkilerden frekansı en yüksek olanı yardım alma/istemedir. Yardım alınacak/istenecek kişiler yetişkinler, öğretmenler, okul yöneticileri, aile büyükleri, anne, baba, güvenlik görevlileri, polis ve tanıdıklarımız olarak örneklendirilmiştir. Zorbaca davranışlara maruz kalınması durumunda ya da güvenliğimizin tehlikeye düştüğünü hissettiğimizde yüksek sesle bağıarak yardım istenmesi vurgulanmıştır. İlkokullarda genellikle öğrencilerin herhangi bir olayda ilk olarak durumu kendi sınıf öğretmenlerine bildirdikleri gözlenmektedir. Çünkü bu yaş aralığındaki öğrenciler için kendilerinin tanıdığı ve kendilerini tanıyan, güvendikleri, çözüm bulabileceğine inandıkları kişi sınıf öğretmenleridir. Gökler'in (2007), araştırmasındaki kurban ve zorba-kurban öğrencilerin, zorbalığa uğradıklarını kimlere söylediklerine ilişkin bulgularının bu gözlemi doğruladığı düşünülebilir. Bu çalışmada öğrenciler zorbalığı en fazla sınıf öğretmenlerine (%46.21) söylediklerini belirtmişlerdir. Bunu sırasıyla arkadaşlarına (%36.82), anne-babalarına (%26.35) en az ise erkek ya da kız kardeşlerine (%3.61) söyledikleri izlenmektedir. Bunun yanında hiç kimseye söylemeyen (%20.94) öğrenciler de vardır. Ancak 1. Kademe öğrencilerin zorbalığa maruz kalma durumunda bunu sınıf öğretmenleri yerine daha fazla oranda arkadaşlarına anlattıkları Kartal'ın (2008), çalışması da mevcuttur. Bu çalışmada hem kız hem de erkek öğrencilerin zorbalığa uğradığında bunu en sıklıkla bir arkadaşına ve anne-babasına anlattığı, bununla birlikte kız öğrencilerin %30,9'unun erkek öğrencilerin ise %17'sinin zorbalığa uğradığını hiç kimseye anlatmadığını bildirdiği görülmüştür. Aynı

araştırmada hem kız (%12,7) hem de erkek öğrencilerin (%13,6) çok azının zorbalığa uğradığını öğretmenine bildirdiği dikkat çekmektedir.

Çarkıt ve Bacanlı'nın (2020), ilkokul ve ortaokullarda yaşanan akran zorbalığının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi isimli çalışmaları, akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin yaptıklarına ilişkin öğretmen görüşlerine frekansı en yüksek iki davranış öğrencilerin bu durumu öğretmenlerine şikâyet etmesi ve sessiz kalmalarıdır. Diğer davranışlar sırasıyla saldırganca karşılık verme, ailesine şikâyet etme, üzülme/ağlama, arkadaş grubuna söyleme, okuldan soğuma, okul idaresine şikâyet etme, başka birine zorbalık yapmadır.

Sessiz kalan seyirci olan öğrenciler akran zorbalığı ile mücadele etmede, zorbalığın gizli kalmasını önlemede çok önemli role sahiptirler. Eğer seyirciler zorbaları aktif olarak ya da pasif olarak destekler, mağdurları savunmazlarsa zorbalanın davranışları pekişir ve zorbalık davranışların akranlar arasında görülmesi devam eder (Salmivalli, 2014). Aksi durumda seyirciler sessiz kalmayarak mağdurları savunurlarsa zorbalanın zorbalık yapma ortamları da kalmayacaktır. Bu nedenle seyircilerin sessiz kalma, tepki vermeme ya da zorbanın zorbalık davranışlarını pekiştirecek davranışlarda bulunma durumunun değiştirilmesi okullarda zorbalık mağduriyetinin yok edilmesi açısından değerlidir. Sessiz kalan öğrencilerin cesaretlendirilmesi, zorbalığa tepki vermesi için çalışmalar yapılması önemsenmelidir. Özellikle küçük yaştaki öğrenciler zorbalıkla ilgili tanım ve kavramlara sahip olamadıkları için şahit oldukları zorbalık davranışlara müdahale etmede geri durabilmektedirler (Monks, Smith, & Kucaba, 2021). Zorba ve mağdur arasındaki ilişkiyi iki kişi arasında yaşanan ve onların çözmesi gereken bir durum olarak da algılayabilirler. Öğrencilerin öğretmenlerine, ailelerine, okul idaresine şikâyette bulunmaları, arkadaş gruplarında anlatmalarındaki amaç yardım isteği olarak da düşünülebilir. Bilgin (2007), gündüzlü ve yatılı ilköğretim okullarında öğrenim gören 4., 5. ve 6. sınıf öğrencisi 248 öğrenciyle yaptığı çalışmada

zorbalığa uğrayan öğrencilerin zorbalığa verdikleri tepkiler arasında ailesinden ve okuldaki bir yetiştikenden yardım almanın ilk iki sırada yer aldığını tespit etmiştir. Ancak yardımı alan öğrencilerin yanında çok yüksek oranda öğrenci hiçbir şey yapmadığını veya aldırmadan yürüyüp gittiğini belirtmiştir. Hollanda’da 9-11 yaş arası 2766 ilkokul öğrencisiyle yapılan bir çalışmada öğrencilerin %16’dan fazlasının düzenli olarak zorbalığa maruz kaldığını, zorbalığa uğrayan çocukların neredeyse yarısının zorbalığa uğradıklarını öğretmenlerine söylemediğini tespit etmişlerdir (Fekkes, Pijpers, & Verloove-Vanhorick, 2005). Ruhsal yakınması olan çocuk ve ergenlerde akran zorbalığı ve buna ait etmenleri değerlendiren Kaçar (2015), kurbanların %32,6’sının bu durumu kimseye söylemediğini, %67,4’ünün birisine söylediğini belirtmiştir. Kurbanlardan %18,4’ünün öğretmenine, %16,4’ünün ailesine, %12,2’sinin arkadaşlarına, %20,4’ün ise hem öğretmen hem de ailesine söylediğini ifade etmiştir. Özkan ve Çiftçi (2010), 4. ve 5. sınıfa devam eden öğrencilerin zorbalığa karşı verdikleri tepkilerde çocukların yarısından fazlasının zorbalıkla karşılaştığında, zorbalık yapan çocuktan uzaklaştığını (%53.6) veya durmasını söylediğini (%52.2) ifade etmişlerdir. Zorbalığa maruz kalan çocukların büyük bir kısmının (%81) bu durumu öğretmenlerine söyledikleri, yarısından fazlasının anne-babalarına söyledikleri, beşte biri (%20) okuldaki bir yetiştikine söyledikleri belirlenmiştir. Aynı çalışmada tepki olarak duruma aldırmayan ve hiçbir şey yapmayan öğrenciler de mevcuttur. Avustralya’da yapılan bir çalışmada, 6-16 yaş arası 685 çocukla çalışılmış ve yaş ilerledikçe, zorbalığın rapor edilmesinde düşük oranda ama anlamlı bir azalma olduğu saptanmıştır (Rigby & Slee, 1991). Bu çalışmalardaki öğrencilerin yardım alma/ isteme, sessiz kalma, üzülme davranışı bulgularının Hayat Bilgisi ders kitabındaki zorbalık davranışların etkileri ve zorbalık davranışlara verilen tepki bulgularıyla uyumlu olduğu düşünülmektedir. Ancak Resim-15 ile gösterilen konuşma balonlarındaki öğrencilerden birinin kendisine bağırarak arkadaşına karşı sessiz kalmaması, arkadaşının

kendisine bağırmasının onu üzdüğünü dile getirmesi alan yazında sessiz kalan öğrenci davranışlarından farklılık göstermesi bakımından önemlidir.

5.1.6. Zorbalık davranışlarını önlemeye yönelik ifadelere ait bulgular.

Hayat Bilgisi ders kitaplarında zorbalık davranışları önlemeye yönelik ifadeler bulunmaktadır. Öğrencilere yapılmaması gereken davranışlar ve dikkat edilmesi gereken durumlarla ilgili örnekler verilmiştir. İnsanların oldukları gibi kabul edilmesinin önemi vurgulanmış, herhangi bir engeli ya da özel durumu nedeniyle hiç kimseyle alay edilmemesi, lakap takılmaması, rahatsız edici şekilde bakılmaması gerektiği belirtilmiştir. İletişim kurarken nazik olunması, karşı tarafın söylediklerine önem verilmesi, kaba-kırıcı olmadan konuşulması-davranılması, istek ve ihtiyaçların emir verici değil rica edici bir dille ifade edilmesi istenmiştir. Öğrencilerin gerek sınıfta gerek okulda birbirlerine ve eşyalarına zarar vermeden hareket etmeleri gerektiği görsellerle de yansıtılmıştır. Özellikle oyun sırasında zarar verici hareketlerden uzak durulması, öfkenin kontrol edilmesi, ayrımcılık ve mızıkçılık yapılmaması gibi durumlar örneklerle anlatılmıştır. Okulda ya da okul dışında güvenliklerini tehlikeye sokabilecek durumlar karşısında dikkat edilmesi gereken hususlar vurgulanmış, istemediği bir şeyi yapmaya zorlanması halinde karşı çıkma ve yardım alma önerileri verilmiştir. Okullarda sıkça gözlenen harçlığın, yiyeceğin elinden alınması, okuldan kaçma, okul çıkışında aileden habersiz bir yere gitme gibi son derece tehlikeli davranışlar örneklerle desteklenerek dikkat çekilmiştir.

Zorbalık davranışların geçtiği ortamlar ders kitaplarında okul bahçesi, sınıf, kantin ve okul çevresi olarak görsellerle yansıtılmıştır. Zorbalık davranışların yapıldığı yerlere ait bulguların alanyazın ile uyum sağladığı görülmektedir (Craig & Pepler, 1998; Fekkes, Pijpers, & Verloove-Vanhorick, 2005; Kartal, Balantekin, Bilgin, & Soyuçok, 2019).

Zorbalık davranışları önleyici ifadelerin Hayat Bilgisi ders kitaplarında bulunması son derece önemlidir. Bu ifadelerin, çocukların başkalarını anlamaya çalışması, onlarla empati

kurabilmesi, onların duygu dünyalarını keşfedebilmesi açısından değerli olduğu düşünülmelidir. Öğrencilerin kendi güvenliklerini sağlama, tehlikeden uzak durma, yardım alma ve yardım etme davranışlarını öğrenmesi açısından da faydalı olduğu değerlendirilmelidir. Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki önleyici ifadelerin öğrenciler için farklı bakış açıları kazandırabileceği düşünülmektedir.

Sözel zorbalık davranış örneklerinden alay etme ile ilgili yapılan tespitlerde bir öğrencinin kilosunu ile alay edilmiştir. Bir diğer alay etme de işitme cihazı kullanan bir öğrencinin konuşması görsel ile yansıtılmıştır. İnsanların birbirlerinden farklı özellikleri ile kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanında tekerlek sandalyeli, koltuk değnekli, işitme cihazlı, beyaz bastonlu, uzun boylu, kısa boylu, Suriyeli, kıvrıkcık saçlı, akranlarına göre daha geç öğrenebilen, yetenekleri farklı olabilen öğrencilerin tanıtılması ve onlara farklı özelliklerinin kabul edilerek davranılması gerektiğinin Hayat Bilgisi ders kitaplarında işlenmesi sözel zorbalık davranışlarının ortaya çıkmasını önlemeye yönelik olduğu söylenebilir. Öğrencilerin boyları, kiloları, bedensel engeli nedeniyle tekerlekli sandalyeleri, işitme engeli nedeniyle işitme cihazları, görme engeli nedeniyle gözlükleri ya da yürüme araçları, saç şekilleri, göz ve ten renkleri, giyinmeleri, ekonomik durumları, hastalıkları, şiveleri, başka bir ülkeden gelme durumları vb. ile alay edilmesi ya da bunlarla ilgili isim-lakap takılması, hakaret edilmesi, okullarda sıkça gördüğümüz istenmeyen davranışlardır. Bu tarz istenmeyen davranışların süreklilik göstermesi durumunda da sözel zorbalık davranışlarının okullarda görülmesi kaçınılmaz olmaktadır. Zorbalığın nedenleri ile ilgili yapılan bazı çalışmalar da bu durumu desteklemektedir (Frisen, Holmqvist, & Oscarsson, 2008; Kartal & Bilgin, 2012). Sözü kesme davranışı, sınıf içinde öğretmenlerin ve öğrencilerin en sevmediği davranışlardan biridir (Özer, Bozkurt, & Tuncay, 2014). Bu nedenle sınıf kurallarını oluştururken “Arkadaşımız sözünü bitirdikten sonra söz hakkı almalıyız.” ya da “Arkadaşımızın sözünü bitirmesini beklemeliyiz.” şeklinde kurallar

koyulur ve bu tür davranışlar engellenmek istenir. Ders kitaplarında sözünü kesme davranışının sınıf kuralları olarak verilmesi çok önemlidir. Ayrıca yapılan tespitte konuşan bir öğrencinin karşısındaki arkadaşının onun yüzüne bakmaması, tavrıyla onu önemsememesi ve aklından geçenlerin düşünce balonunda ifade edildiği görsel, duygusal-ilişkisel bir zorbalık davranışlarına örnek teşkil etmektedir. Duygusal-ilişkisel zorbalık davranışlarında karşısındakini önemsememek, ona değer vermemek de vardır (Genç, 2007). ‘‘Tehdit davranışı’’ ders kitabında, öğretmenlerin bahçe ya da bina nöbetlerinde en çok şahit oldukları zorbalık davranışı olarak ele alınmıştır. Arkadaşlıkları güçlü, iyi anlaşabilen öğrenciler genellikle birbirlerini kollamakta ve zarar görmeleri halinde zarar veren kişiye karşı bir tepkide bulunmaktadırlar. Bu tepki ders kitabındaki arkadaşı düşürülen bir öğrencinin düşüren öğrenciye karşı, ‘‘Şimdi ben de seni düşüreyim de gör gününü!’’ şeklinde ifade edilmiştir. Tespit edilen ‘‘Hep yanlış oynuyorsun. Çok beceriksizsin!’’ hakaret davranışının öğrencinin zekâsına, fiziksel özelliklerine karşı değil, oyun oynamadaki becerisine yönelik olduğu görülmektedir.

Hayat Bilgisi ders kitaplarında tespiti yapılan eşyaların izinsiz alınması, eşyalara özensiz davranılması, zorla yiyeceğin/paranın alınması, zarar verici tehdit, itme davranışları okullarda öğrenciler tarafından sıklıkla dile getirilen şikâyetler içinde yer alan, öğretmenlerin de sınıfta, bahçede, kantin sırasında, merdivenlerde, koridorlarda, tuvaletlerde gözlemledikleri fiziksel zorbalık davranışlar kapsamındadır. Öksüz, Çevik, Sümen, Baba ve Güven’in (2012), öğretmen adaylarının, uygulama öğretmenlerinin ve uygulama okullarındaki ilköğretim öğrencilerinin zorbalık konusuna ilişkin görüşleri isimli çalışmaları da bunu doğrulamaktadır. Yapılan çalışmada öğrencilerin uğradıkları ve uyguladıkları eşyalara zarar verme zorbalık türleri ve sıklıklarına ilişkin incelemede öğrenciler kendilerine yapılan ve kendi yaptıkları eşyalara zarar verme zorbalık türlerinde, defter ya da kitaplarının çizildiğini, karalandığını, para ya da eşyanın zorla elinden alındığını ya da ödünç alındığında geri verilmediğini,

eşyalarına bilerek zarar verildiğini, çanta ya da eşyalarının izinsiz karıştırıldığını, kantinden zorla birşeyler ısmarlatıldığını ifade etmişlerdir. Küçük yaştaki öğrenciler için kalemleri, silgileri, boyaları, çantaları, oturdukları sıralar ve masalar, diğer sınıflara göre kendi sınıfları çok değerlidir. Onlara karşı yapılacak izinsiz her kullanım ya da hareket öğrenci tarafından saldırı gibi algılanabilmektedir. Bu nedenle özellikle ilkokulun ilk yıllarında öğrenciler arasında eşyaların izinsiz alınarak kullanılması noktasında anlaşmazlık yaşanmaktadır. Bu durum Kartal'ın (2008), sınıf düzeyine göre ilköğretim öğrencilerinin uğradığı zorbalık türleri içerisinde eşyaların izinsiz alınması ve tehdit zorbalık davranışının birinci kademe öğrencilerde ikinci kademe öğrencilere göre daha fazla olduğu tespiti ile örtüşmektedir. İtme davranışı, incelenen ders kitaplarında oyun alanında, okul merdivenlerinde ve ortak kullanım alanı olan stadyum ile örneklendirilmiştir. Öğrenciler teneffüse çıkarken ya da teneffüs dönüşünde, bina içinde inip-çıkarken birbirlerini istemli-istemsiz olarak itebilmektedirler. Bilerek, isteyerek yapılan itmeler fiziksel zorbalık davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır. Tehdit davranışı, ders kitabında güvenliğin tehdit edilmesi olarak ifade edilmiştir. Hangi durumlarda güvenliğin tehdit altında olduğu ise açıkça ifade edilmemiştir. Ancak okul arkadaşlarından ya da çevredeki tanınmayan kişi veya kişilerden gelebilecek tekliflerin güvenliği tehlikeye sokabileceği belirtilmiştir.

Ders kitabında kırıcı olma-üzme davranışları; duygu, düşünce ve isteklerin ifade edilmesinde yapılmaması gereken davranışlar olarak geçmektedir. İfadelerin bu şekliyle zorbalığa karşı farkındalık oluşturabileceği, zorbalığı önlemeye katkı sunabileceği düşünülebilir. Muhatap olduğumuz kişilerin ya da çevremizdeki insanların kalbini kırmadan, onları incitmeden, üzmeden, iletişim kurulması vurgulanmaktadır. Olumsuz-hatalı davranışlar da hoşça gitmeyen, arkadaşlar üzerindeki üzücü, kırıcı, olumsuz etkileriyle ifade edilmişlerdir. Buradaki olumsuz etki zorbalığın etkilerine dair farkındalık oluşturması açısından değerlendirilmelidir. Bulgularda tespit edilen, konuşanı dinlememek, konuşanın dikkatini

dağıtıcı hareketler yapmak, kişinin önemsenmediğini ve kişiye değer verilmediğini gösteren davranışlardır. Oysaki dinleme, karşıdaki kişiye ve düşüncelerine değer verildiğini gösterir (Memişoğlu, 2007). Ders kitaplarında hangi davranışların olumsuz, hangi davranışların hatalı olduğunun açıkça belirtilmemesi özellikle duygusal-ilişkisel zorbalık davranışların farkedilebilir olmalarının zorluğunu daha da karmaşık hale getirmiştir. Olumsuz, hatalı, kırıncı, üzücü, incitici davranışların öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak örneklendirilmesi zorbalıkla mücadele, ders kitapları aracılığıyla bu duruma dikkat çekme ve önleme açısından bir fırsattır. Çünkü ders kitapları çocuğun eğitim ve öğretim hayatında yol gösteren, iz bırakan, farkındalık oluşturan önemli gereçlerdendir. Hayat Bilgisi dersi akademik bilgiyle beraber günlük hayata uyum sağlamayı, yaşama dair temel bilgi ve beceriler kazanmayı, bireyin kendine ve kendinden farklı olana karşı saygılı, hoşgörülü olmasını, olumlu tutum ve görüş geliştirmesini önemser (Gündoğan, 2020).

İstemediği bir şeyi zorla yaptırmaya çalışma, okullarda gözlemlenen davranışlardandır. Özellikle öğrenciler arasında bunu yaparken arkadaşlık ilişkilerinin kullanılması ve tehdit etme ön plana çıkmaktadır. Örneğin, ‘‘Seni bir daha oyuna almam. Aramıza giremezsin, almayız seni. Hep ebe sen olursun. Bizim sınıftan kimseyle konuşamazsın. Senden küserim. Seni öğretmene söylerim, şikâyet ederim.’’ gibi ifadeler öğrenciler arasında sıklıkla geçmektedir. Bu cümlelerin empati kurma becerisi gelişmemiş, arkadaşlık ilişkilerini çıkar ilişkisi içerisinde yürütmeye çalışan öğrenciler tarafından kullanıldığı gözlenmektedir. İstemediği bir şeyi yaptırmaya çalışma, zorbalık davranışa maruz kalan öğrenci için haksızlığa uğramayı da ortaya çıkarmaktadır. Çünkü mağdur açısından oyuna alınmama, sürekli ebe olma, arkadaşlarıyla olan bağının koparılması ya da izole edilmesi haksızlığa neden olmaktadır. Arkadaşları tarafından bu şekilde dışlanan, sevgi, şefkat, yakınlık, merhamet, destek göremeyen, aitlik duygusu yaşayamayan öğrenci

istemediği şeyleri yapmak zorunda kalabilmekte ve bu durum olumsuz yaşantılara, psikolojik rahatsızlıklara neden olabilmektedir.

Ders kitaplarında yapılan tespitlerde de ‘‘Yüzmezsen seninle küserim. Oynamazsan sana kırılırım. Diğer arkadaşlarınla oynama.’’ gibi cümlelerin olduğu görülmektedir. Arkadaşlık ilişkisi üzerinden yapılan bu tür zorbalıklara karşı öğrencilerin dikkatli olmaları gerektiği belirtilmiş ve böyle durumlarda mantıklı düşünerek istenmeyen şeyin yapılması sonucunda olabilecekler hakkında düşünülmesi istenilmiştir. Bu ifadeler zorbalığın önlenmesi bakımından önemlidir. Ayrıca özellikle okulda arkadaşlara karşı haksızlık yapılmamasını, haksızlığa uğranıldığında ise bunun güvenilir kişilerle ya da yetişkinlerle paylaşılmasının önemi vurgulanmaktadır.

Ders kitaplarında, yanlış oynadığı için arkadaşını küçümseme, taraf tutularak ayrımcılığa uğrama örnekleri verilmiştir. Haklı olanı değil yakın arkadaşın tarafını tutmak, kız-erkek ayrımcılığı yapmak gibi hatalı davranış örnekleri dikkat çekmektedir. Küçümseme, görmezden gelinme, ayrımcılığa uğrama gibi zorbalık davranışları akranlar arasında yaşanmaktadır (Yöş, 2020; Uğur, 2020). Öğrenciler arasında sahip oldukları okul araç-gereçlerinden giyilen kıyafetlere, konuşma şivesinden doğduğu bölge ya da şehre, aile özelliklerinden ikamet edilen mahalleye, akademik başarıdan müzik, resim gibi sportif becerilere, fiziksel özelliklerden duygusal özelliklere kadar çok geniş bir alanda bu tür zorbalık davranışlara uğrayan çocuklar, kendilerini kötü, değersiz, başarısız, beceriksiz, sevimsiz hissedebilir. Bu durum çocuğun benlik algısını olumsuz etkileyebilir. Akranlarından bu şekilde karşılık gören çocuk zamanla kendine olan güvenini ve kendine verdiği değeri kaybederek olumsuz bir benlik algısı geliştirebilir (Kıran, 2008).

Mızıkçılık da öğrenciler tarafından şikâyet edilen davranışlardan biridir. Özellikle oyun oynarken ebe seçmede ya da oyun kurallarına uyulmaması durumunda ortaya çıkan bu davranış, zorbalardan kendileri tarafından kendi isteklerini yaptırmak, oyunu yönetmek, üstünlük sağlamak

amacıyla kullanılabilir. Bu durumda öğretmene mağdur ya da duruma şahit olanlar tarafından şikâyet iletilmektedir. Şad'ın (2007) aktardığı, Alpha-Bilbay ve Köseoğlu (1999) tarafından yapılan bir çalışmada çocuklar arasında en fazla yaşanan sorunun çocukların arkadaşları tarafından az kabul görmeleri olduğunun saptandığını ve bu sorunun yanında zorbalığın, arkadaş baskısının, karşı cinsle çatışmanın, alay edilmenin, mızıkçılığın, kıskançlığın ve küfretmenin de bulunduğunu aktarmıştır. Mızıkçılık, Tezcan'ın (2020), ilkokullarda öğretmenlerin ve öğrencilerin teneffüse ilişkin görüşlerini saptamaya çalıştığı araştırmasında da, teneffüslerde öğrencileri en çok rahatsız eden durumlar arasında tespit edilmiştir. Çalışmada başka öğrencilerin kendisine çarpması/itmesi, çok gürültü yapılması, kavga edilmesi, oyuna alınmama, oyununun bozulması, alay edilmesi, koridorda koşulması, kötü söz/küfür edilmesi, oyunda mızıkçılık yapılması, tükürülmesi kodları oluşturulmuş ve bu kodlardan frekansı en yüksek kod başka öğrencilerin kendisine çarpması/itmesi, frekansı en düşük kod ise oyunda mızıkçılık yapılmasıdır. Mızıkçılığın öğrenciler arasında çatışmaya, sorun olmaya neden olmasının alanyazında tespit edilmesi, Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki mızıkçılık ile ilgili bulguyu desteklemektedir.

Rahatsız edici davranma, ders kitabında; bakışlar ile insanların farklılıklarıyla alay etmeme ve ders sırasında rahatsız edici davranışlardan kaçınma olarak örneklendirilmiştir. Sullivan, Cleary ve Sullivan (2004), rahatsız edici bakışları, hareketleri, surat ifadelerini doğrudan sözel olmayan zorbalık olarak kategorize etmişlerdir. Ders kitabındaki rahatsız edici davranma bulgusunun bu kategorideki ifadelerle uyum gösterdiği düşünülmektedir. Zorbalar birilerini korkutmak, üzerinde baskı, korku oluşturmak, tedirgin ederek her an bir şey yapabileceğini hissettirerek gücünü göstermek için bu tür zorbalık davranışları yapabilirler. Mağdurları sindirerek, korkutarak güven ortamlarını bozabilir, rahatsızlık verebilirler.

5.1.7. Zorbalık davranışlarının ünitelere göre dağılımına ait bulgular.

Ders kitaplarında akran zorbalığı bulgularının Okulumuzda Hayat, Güvenli Hayat ve Ülkemizde Hayat ünitelerinde yer aldığı görülmektedir. Bu örnekler en yoğun olarak Okulumuzda Hayat ünitesinde örneklendirilmiştir. Akran zorbalığının, özellikle çocukların akranlarıyla bir arada daha uzun süre bulunduğu okul ortamında (İnan, 2005) gerçekleşmesi ve bunun Okulumuzda Hayat ünitesi içinde örneklendirilmesi beklenen bir durumdur. Okul yaşamına dair bilgilerin, kuralların paylaşıldığı bu temada diğer temalara göre daha fazla akran zorbalığına ait bilgi bulunmaktadır. Olumlu ve olumsuz öğrenci davranışları, okul eşyalarının kullanımı, sınıf içindeki düzen, olumlu okul iklimine yönelik süreç bu temada işlenmektedir. Okulumuzda Hayat ünitesi içindeki ‘*Okula geliş ve okuldan gidişlerde güvenlik kurallarına uyar. İhtiyaç duyduğu durumlarda okul çalışanlarından yardım alır. Sınıf içi kuralları belirleme sürecine katılır. Okul kurallarına uyar. Okulda iletişim kurarken nezaket kurallarına uyar. Oyunlara katılmaya ve oyun oynamaya istekli olur. Bireysel farklılıklara saygı duyar. Sınıfta ve okulda yapılan etkinliklerde grupta çalışma kurallarına uyar. Okulda iletişim kurarken kendini anlaşılır ve açık bir dille ifade eder. Okulda arkadaşlarıyla oyun oynarken kurallara uyar. Davranışlarının kendisini ve arkadaşlarını nasıl etkilediğini fark eder. Arkadaşlarının davranışlarının kendisini nasıl etkilediğini fark eder. Arkadaşlık sürecinde dikkat edilmesi gereken hususları kavrar.*’ kazanımları akran zorbalığına doğrudan olmasa da dolaylı olarak dikkat çekmektedir. Hayat Bilgisi dersinin temel konusunun çocuğun içinde bulunduğu çevreye ait nesne ve olaylar olması ve bu çevrede beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan olayların da Hayat Bilgisi derslerinde birer inceleme konusu yapılabilir olması (Binbaşoğlu, 2003) akran zorbalığı gibi doğrudan işlenmeyen konular için bir fırsat oluşturabilir. Sınıfta, bahçede, koridorda, tuvalette, kantinde ya da okulun herhangi bir yerinde akran zorbalığının yaşanması durumunda ilgili kazanımlardan hareketle akran zorbalığı konusu işlenebilir ve somut yaşantılar üzerinden örnek olaylar,

dramalar gerçekleştirilebilir. Güvenli Hayat ünitesine ait “Çevresindeki kişilerle iletişim kurarken güvenlik kurallarını uygular. Güvenliğini tehdit eden bir kişi olduğunda ne yapacağını ve kimlerden yardım isteyebileceğini açıklar. Günlük yaşamında güvenliğini tehdit edecek bir durumla karşılaştığında neler yapabileceğine örnekler verir. Acil bir durum olduğunda ne yapacağını ve kimlerden yardım isteyebileceğini açıklar.” (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018) kazanımları, akran zorbalığının etkileri ve akran zorbalığına verilen tepkiler ile ilişkilendirilebilir. Güvenli Hayat ünitesinde yangın, deprem, sel, trafik, kazalar gibi olaylar işlense de akran zorbalığı da bu olaylar kadar aciliyet taşımaktadır. Özellikle kurbanların yaşadığı korku, stres, üzüntü, panik gibi duygular acil bir şekilde güven ve huzura dönüşmelidir. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim programında “Olağanüstü durumlardan; akran baskısı, suç kaynağı kişi ve gruplar, terör, savaş, deprem ve sel sırasında yapılması gerekenler üzerinde durulur.” (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018) açıklaması yapılmış olmasına rağmen ders kitaplarında akran baskısı ifadesi geçmemektedir. Güvenliğin tehdit edildiği durumlarda uzaklaşma, kaçma, yüksek sesle veya bağırarak yardım isteme, ailesini haberdar etme, güvenlik personeline başvurma gibi durumlar örneklendirilmiştir. Ülkemizde Hayat ünitesindeki “Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların sorunlarına yönelik sosyal sorumluluk projelerine katılır.” (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018) kazanımı, ülkelerinden zorunlu olarak ya da kendi istekleriyle göç etmiş kişilerden hareketle farklı kültürdeki insanların yaşam şekillerine ve alışkanlıklarına saygı duyulması üzerinden akran baskısı bulguları değerlendirilebilir.

Bu kazanımlar ile öğrencilere kendilerinin ve akranlarının fiziksel özelliklerini tanıma, özel gereksinimi olan arkadaşlarına ve kullandıkları gözlük, işitme cihazı, tekerlekli sandalye gibi araçlara dikkat etme, arkadaşlarına ve onların eşyalarına zarar vermeme, kantinde sıraya girme, oyunda kurallara uyma, güvenliğini tehdit eden tekliflere karşı reddetme davranışı gösterme becerileri kazandırılması hedeflenmektedir. Öğrencinin olumlu ya da olumsuz

davranışlar sergilemesinin kendini ve arkadaşlarını nasıl etkileyeceğinin farkına vardırılması önemsenmektedir.

Zorbalıkla mücadelede kitaplar, kısa filmler ve kamu spotları etkili olabilir. TRT ÇOCUK TV’de yayınlanan ‘‘Kâğıttan Uçak’’ filminde iki çocuk arasındaki bir diyalogda daha önce de zorbalık yapan çocuk ile zorbalığa uğrayan çocuk barıştıktan sonra fiziksel olarak zayıf olan güçlü olana şunu söylüyor.

Kurban durumundaki çocuk:

- Zorbalık yapma yeter. Zorbalığa tahammül edemem. Bir de iğne olmaya (Connoly, 2014)!

Bu diyalogda zorbalığa uğramanın vücuda bir iğne batması kadar etki ettiğini, acı verdiğini söyleyebiliriz. Zorbalığa maruz kalmanın olumsuz birçok etkisi olduğu yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır (Bayram, 2017). Mutsuzluk, üzüntü, okula devam etmede isteksizlik, kaygı düzeyinin artması gibi psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklar akran zorbalığına uğrama sonucunda karşılaştığımız sorunlardır.

Çocuklar için kitap, kapağı, renkleri, içindeki resimleri, çizimleri ve içeriği ile çok önemlidir. Çocuk kitap ile farklı kişilik özelliklerine sahip bireyleri ve onların iletişim tarzlarını, ilişkilerini, farklı yaşamları dolaylı yollarla tanır. Kendi hayatında tecrübe etmediği yaşantıları görebilir ve yaşanan olaylara, problemlere bakış açısını gözden geçirmesine katkı sunar. Çocuklar için okuduğu kitapta, kendisi gibi olaylar yaşayan, benzer duygular hissedilen kahramanlar tanınması çok değerlidir. Yaşadığı bir travmayı, korkuyu, şoku, gerginliği başka birilerinin de yaşadığını görmesi yalnız olmadığını, yapabileceği bir şeyler olduğunu, kendi gücünü keşfetmesi açısından yönlendiricidir. Kitapların insanlara yol gösterici, yardım edici, iyileştirici özellikleri de olduğu bilinmektedir. Ders kitapları, metinler aracılığıyla öğrencilerin dil gelişimine ve okuma becerilerini geliştirirken onların çok yönlü düşünmesine, olumlu davranışlar edinmesine, çevreye uyum sağlamasına katkıda bulunur. Çağın

sorunlarından biri olan akran zorbalığını, zorbaca davranışları, zorbalıkla mücadele etmede kullanılabilecek yöntemleri, zorbalığın etkilerini ve zorbalığa karşı verilecek tepkileri kitaplar aracılığı ile tanımak ve tanıtmak mümkündür. Hem zorba hem de kurban ve seyirci için davranışlarını yönetmesi açısından kitapların katkı sunabileceği düşünülmelidir. Çocuk kitapları ya da ders kitapları bir çeşit bibliyoterapi gibi öğrencilerin kendilerine benzer olan kişilerle özdeşim kurmasına, kendi problemlerini çözmede farklı yollar aramasına, başkalarının problemlerini nasıl çözdüğünü görmesine, duygularını açığa çıkarmasına yardımcı olur (Öner, 2007; Bulut, 2010).

Çocukların kendi çizimleri ve çizimlerine ait yazılı anlatımları, onların deneyimlerini ve beklentilerini yansıtır ve çocukların okul hakkında neler hissettikleri, okulda neler yaşadıkları, nelere şahit oldukları, okula uyum sağlayıp sağlayamadıkları hakkında fikir verir (Dockett & Perry, 2005). Kartal ve Bilhan (2021), ilkokul öğrencilerinin okurken nasıl hissettiklerini ve aradan iki yıl geçtikten sonra bu duygulardaki değişim ve gelişimin belirlenmesini amaçladıkları çalışmada; öğrencilerin okurken nasıl hissettiklerine yönelik verdikleri cevapların ve çizimlerin büyük bir kısmında kitap okurken kendilerini mutlu hissettiklerini ve okumaya karşı olumlu duygular beslediklerini tespit etmişlerdir. Taş (2018), ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıklarını ve okumaya ilişkin tercihlerini belirlemek ve değerlendirmek amacıyla yaptığı araştırmada katılımcıların büyük çoğunluğunun okumaktan çok keyif aldıklarını, okumaya ilişkin olumlu tutum sergilediklerini saptamıştır. İlkokul öğrencilerinin okumaya yönelik olumlu duyguları ve kendilerini okurken mutlu hissettikleri çalışmalar ortadayken akran zorbalığı ile mücadelede kitapların ve içeriklerindeki metinlerin gücünden zorbalıkla mücadele sürecinde yararlanılabilmelidir. Okumaya karşı olumlu duygular hisseden ilkokul çocuklarını zorbalığı önleyici metinlerle, kitaplarla buluşturmanın faydası üzerinde düşünülmelidir. Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki

metinlerin de bu sürece katkıda bulunabilecek şekilde hazırlanması bu yönüyle büyük önem taşımaktadır.

Akran zorbalığı ile mücadelede öğrencinin ve öğretmenin bireysel çabası ya da ailenin tek başına çözüm arayışları başarılı sonuçlar ortaya koymada yeterli olmayabilir. Çünkü zorbalığın türü ve sıklığı konusunda öğrenci, öğretmen ve ailenin bilgisi, algısı, tutumu farklılıklar gösterebilir. Bu farklılıklar da sorunun çözümünde kimi durumlarda engel teşkil edebilir. Zorbalıkla mücadelede bu durum bireysel sorumlulukların yanı sıra gerek okul yönetiminin gerek okulun eğitim kadrosunun çözüm bulması gereken bir sorumluluk halini almıştır. Tüm paydaşların seferberlik ilan edercesine zorbalıkla mücadelede katkı sunması gerekir. Sosyal medya, sanal ortam, televizyon dizileri ve teknolojinin sağladığı diğer görsel ve işitsel iletişim araçlarında zorbalık örneklerinin sıklıkla yer alması zorba davranışların tümünün giderek tehlikeli boyutlara ulaştığını göstermektedir (Hoşgör, 2006; Kartal, Balantekin, Bilgin, & Soyuçok, 2019).

Zorbalıkla mücadelede değerler eğitiminin katkısı da değerlendirilebilir. Özellikle merhamet, sevgi, hoşgörü, saygı, özgüven, paylaşma, yardımlaşma, doğruluk, adalet, dürüstlük, dayanışma ve güven değerlerinin zorbalığın ortaya çıkmasını engelleyici gücünün olduğu söylenebilir. Değerlerin sosyal hayatı kontrol etme, davranış ve tutumlara etki etme, olumlu davranışların ortaya çıkmasına yardımcı olma, toplumun beklentilerine ve yapısına uymayan istek ve hareketleri sınırlandırma işlevleri vardır (Aydın & Gürler, 2012). Zorbalığın kabul edilemez olması ve bu tür davranışlarla mücadele edilmesi gerçeği düşünüldüğünde değerlerin akran zorbalığı ile mücadelede katkı sunması beklenir. Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda, hayatta karşılaşılan sorunlarla baş etmede harekete geçmeyi sağlayan kudret ve gücün kaynağı olarak ifade edilen değerlerin, öğretim programlarında adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik olarak kök değerler şeklinde geçtiği belirtilmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018).

Zorbalıkla mücadelede öğretmenin zorbalık ile ilgili bilgisi ve tutumu da önemlidir. Öğretmenin, okulunda yaşanan zorbalığın boyutlarının farkında olamaması, zorbalık türlerini; özellikle fiziksel zorbalık kolay fark edilebilirken dışardan kolay gözlenemeyen sosyal-dolaylı zorbalığı gözlemleyememesi, zorbalık olaylarını öğrencilerin kendi aralarında çözmesi gerektiğini düşünmesi, zorbalık konusunda kendini donanımlı hissedememesi gibi faktörler zorbalıkla mücadelede olumsuz yönde etki etmektedir. Öğrencilerin öğretmenlerinin zorbalıkla mücadelede etkin olamadıklarını tecrübe etmesi durumu ve okul idarecilerinin okullarının zorbalık gibi hoş olmayan bir konu ile anılmasını istemediklerinden dolayı bu tür vakaları rapor etmek istememesi ihtimali de zorbalıkla etkin mücadeleyi olumsuz etkilemektedir. (Dölek, 2002).

Sürekli değişen dünyada insanlar farklı sorunlarla karşılaşmakta ve bu sorunların çözümünde insanların bilgisi, becerisi ve tutumları etkili olmaktadır ya da etkisiz kalmaktadır. Hayat Bilgisi dersleri aracılığıyla bireyin ihtiyaçları ile toplumun beklentileri arasında bir köprü sağlanırken gerekli bilgi, beceri ve tutum kazandırma sorumluluğunu da bu ders üstlenmektedir. Ders kitabının içeriği günlük hayatın getirilerine, ihtiyaçlarına göre ilişkilendirilmeli, bilimsel, doğal, sosyal, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlar içinde ele alınmalıdır (Şahin H. , 2004).

Bir halk sağlığı sorunu olarak tanımlandığı (Espelage & Rue, 2012) da görülen zorbalığın alt edilebilmesinde Hayat Bilgisi öğretim programının ve ders kitaplarının küçük yaştan itibaren öğrencilere katkı sunması beklenir. Kitaplardaki metinler ve görseller öğrencilerin yaygın olarak maruz kaldığı akran zorbalığını öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak her türüyle tanıtmalıdır. Bu konuda farkındalık oluşturarak akran zorbalığının olumsuz etkilerini yok etmeye çalışırken, zorbalıkla başa çıkma stratejilerini, mücadele yöntemlerini de içermelidir. Bibliyoterapide çocukların gerginlik yaşadığı, korktuğu olayların, sorunların aşılmasında hikâyelerin üstlendiği yol gösterme, iyileştirme, keşfetme becerisi

kazandırma görevi, (Öner, 2007) Hayat Bilgisi ders kitaplarından da özellikle akran zorbalığı ile mücadelede sunabileceği katkılar ile ele alınabilir.

Her çocuğun eğitim hakkı vardır ve bu hak kimse tarafından engellenemez. Bilgi, beceri, değer, istedik yönde olumlu davranışlar kazanmak için okula gelen öğrenci için güvenli bir eğitim ortamı çok önemlidir. Sadece öğrenci için değil aile, toplum için de çok önemlidir. Zorba davranışlar insan hakları göz önüne alınarak tüm insanların insan oldukları için hiç kimse tarafından müdahale edilemeyecek, ellerinden alınamayacak hakları olduğu bilincine dayandırıldığında, değerlendirildiğinde zorbalıkla mücadele daha sağlam bir şekilde yapılacaktır. Her insanın özel olması, değerli, kıymetli olması hiçbir zorbalık türünün basite indirgenemeyeceğini gerekli kılar (Özdinçer & Savaşer, 2008). Böylece sadece doğrudan zorbalıkla değil, dolaylı zorba davranışlara da odaklanmak kolaylaşacaktır ve basit görülen, geçirtilen, dikkate alınmayan zorbalık türleri de engellenmiş olacaktır.

5.2.Öneriler

Öğrencilerin fiziksel, zihinsel, sosyal-duygusal gelişimlerinin eğitimcilerin önem verdiği önemli konulardan biri olduğu bilinmektedir. Bu önem eğitim programlarının hazırlanmasından, uygulanıp ve değerlendirilmesine kadar olan süreç için yol gösterici olabilir. Öğrencilerin eğitimin herhangi bir kademesinde akran zorbalığı ile tanışma ihtimaline karşılık planlanan eğitim programları akran zorbalığına karşı farkındalık oluşturmalıdır. Bu tür durumlara karşı koyabilme, mücadele etme, sessiz kalmama, yardım isteyebileceği kişi ya da kurumları bilme noktasında temel davranışları kazanmasına yardımcı olabilecek, gerçek hayatla ilişkili ders içerikleri hazırlanmalıdır. Zorbalığın ne olduğunu öğrenen çocuklar zorbalığı daha iyi tanıyabilir, zorbalığa karşı nasıl karşı koyabileceğini, kendini güvenli bir şekilde nasıl savunabileceğini, kimlerden yardım alabileceğini bilir.

Zorbalık olaylarıyla ilgili olarak çocuklar, ebeveynler, öğretmenler ve okul yöneticileri arasında güçlü bir iletişim olmalıdır. Okul yöneticilerinin, öğretmenlerin,

ailelerin, öğrencilerin zorbalık olaylarıyla başa çıkmanın etkili yollarını öğrenmeleri gerekir. Okulların, zorbalık karşıtı müdahaleleriyle tüm okul yaklaşımını benimsemeleri gerekir (Fekkes, Pijpers, & Verloove-Vanhorick, 2005). Zorbalıkla mücadelede önleme programlarının da etkisi vardır. İlk basamak zorbalıkla ilgili farkındalık yaratmaktır. İkinci basamak okulun tüm üyelerinin zorbalıkla ilgili neler yapılabileceğini beraber planlamasını kapsar. Üçüncü basamak öğrenci ve velileri de içeren bilgilendirme ve tartışma yöntemlerinin okul çapında uygulanmasıdır. Dördüncü basamak zorbalıkla başa çıkma planının sınıflarda öğretmenler tarafından uygulanmasıdır. Beşinci basamak okuldaki tüm çocukların birbirleriyle yardımlaşmasının sağlanmasıdır. Altıncı basamak süreç boyunca velilerle dayanışma ve yardımlaşmanın devam ettirilmesini içerir. Yedinci ve son basamak zorba ve kurbanlarla bireysel terapi sürecinin başlatılmasıdır (İnan, 2005).

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda başta ilkokul Hayat Bilgisi ders kitapları aracılığıyla olmak üzere zorbalığın azaltılması ve önlenmesine yönelik şu öneriler getirilebilir:

1. Hayat bilgisi Dersi Öğretim Programında ve ders kitaplarında zorbalıkla ilgili tanımlar açıkça ifade edilmelidir.
2. Akran zorbalığına karşı farkındalık oluşturacak içerikler hazırlanmalıdır.
3. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim programında akran zorbalığının önlenmesine yönelik kazanımlar yer almalıdır.
4. Zorbalık türleri öğrenci yaş grubu göz önüne alınarak tanıtılmalı ve örneklerle anlatılmalıdır.
5. Zorbalıkla ilgili davranış örnekleri ve bu davranışlardan korunma yöntemleri ders kitaplarında daha zengin içerikle yer almalıdır.
6. Zorbalıkla mücadelede kimlerden yardım alınabileceği kitaplarda örneklerle işlenmelidir.

7. Zorbalığa dair davranışlar resimlerle daha fazla görsel ile yansıtılmalıdır.
8. Özellikle zorbalığa şahit olanları harekete geçirecek etkinlikler kitaplarda yer almalıdır. Böylelikle sessiz kalan, korkan, bir şekilde zorbalığı önlemek isteyen ancak o gücü kendinde bulamayan öğrenciler cesaretlenebilecek ve zorbalığı önlemek için akranlarına yardımcı olabilecektir.
9. Hayat Bilgisi ders kitaplarının düzenlenmesinde öğrencilerin sorunları, istekleri, ihtiyaçları ve toplumun beklentileri ile bilimsel araştırma verileri gözletilmelidir.

Kaynakça

- Akduman, G. G. (2012). Okul öncesi dönemde akran zorbalığının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 107-120.
- Akyol, A. K., & Bilbay, A. (2018). Ergenlerin akran zorbalığı yapmaları, zorbalığa maruz kalmaları ve empatik eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(2), 667-675.
- Akyol, N. A., Yıldız, C., & Akman, B. (2018). Öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin görüşleri ve zorbalıkla baş etme stratejileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 439-459.
- Alemdar, Ç. (2019). *İlkokul hayat bilgisi 1 ders kitabı*. Ankara: Ardıç Yayınları.
- Arslan, S. Ö., & Savaşer, S. (2009). Okulda zorbalık. *Milli Eğitim*(184), 218-227.
- Aslan, Ö. M., & Tuğrul, B. (2014, Ocak). Okul öncesi dönemdeki çocukların oyunlarında ortaya çıkan zorbalık ve mağdur olma davranışlarının içerik analizi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 7(1), 60-77.
- Aydın, M. Z., & Gürler, Ş. A. (2012). *Okulda değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aykaç, N. (2011). Hayat bilgisi dersi öğretim programında kullanılan yöntem ve tekniklerin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Sinop ili örneği). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 113-126.
- Balak, D. (2017). *İlkokul öğrencilerinin duygusal zeka düzeyleri ile akran zorbalığı ve okula aidiyet duyguları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. İstanbul: (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Baldry, A. C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 27, 713-732.
- Baran, G. (2011). Sosyal gelişim. N. Aral, & G. Baran içinde, *Çocuk Gelişimi* (s. 193-221). İstanbul: YA-PA Yayın A.ş.
- Bayır, Ö. G., & Gültekin, M. (2017). İlkokul dördüncü sınıf sosyal bilgiler dersinde çatışma çözme becerilerinin gelişiminin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 86-103.
- Bayram, G. E. (2017). Aile içi şiddet ile okulda şiddet ilişkisi: Sinop üniversitesi turizm işletmeciliği ve otelcilik yüksekokulu örneği. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 18-24.
- Beale, A. V., & Scott, P. C. (2001). "Bullybusters": Using drama to empower students to take a stand against bullying behavior. *Professional School Counseling*, 4(4), 300-305.
- Besag, V. E. (1989). *Bullies and victims in schools*. Milton Keynes: Open University Press.
- Bilgin, A. (2007). Yatılı ve gündüzlü ilköğretim okulu öğrencilerinin zorbalığa ilişkin görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi* 2007, 8(1), 1-18.
- Bilgin, A. (2008). *Okullarda şiddeti önlemede bir yöntem: Çatışma çözme*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Binbaşıoğlu, C. (2003). *Hayat bilgisi öğretimi* (1. b.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Borg, M. G. (1998). The emotional reactions of school bullies and their victims. *Educational Psychology*, 18(4), 433-444.

- Boulton, M. J., Trueman, M., & Flemington, I. (2002). Associations between secondary school pupils' definitions of bullying, attitudes towards bullying, and tendencies to engage in bullying: Age and sex differences. *Educational Studies*, 28(4), 353-370.
- Bulut, S. (2010). Bibliyoterapi yönteminin okullarda psikolojik danışmanlar ve öğretmenler tarafından kullanılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(34), 17-31.
- Can, G. (2005). Kişilik gelişimi. B. Yeşilyaprak içinde, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi* (s. 111-142). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Candan, D. G., & Ergen, G. (2014). 3. Sınıf Hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.
- Connoly, R. (Yöneten). (2014). *Kağıttan uçaklar* [Sinema Filmi].
<https://www.filmmodu.org/paper-planes-turkce-dublaj-izle> adresinden alındı
- Coşkun, A. (2018). *Ortaokula devam eden öğrencilerde akran zorbalığına neden olan etkenlerin incelenmesi*. Ankara: (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Craig, W. M., & Pepler, D. J. (1998). Observations of bullying and victimization in the school yard. *Canadian Journal of School Psychology*, 13(2), 41-59.
- Çalık, T., Özbay, Y., Özer, A., Kurt, T., & Kandemir, M. (2009). İlköğretim okulu öğrencilerinin zorbalık statülerinin okul iklimi, prososyal davranışlar, temel ihtiyaçlar ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15(60), 555-576.
- Çankaya, İ. (2011). İlköğretimde akran zorbalığı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 81-92.

- Çarkıt, E., & Bacanlı, F. (2020). Okullarda akran zorbalığı: Öğretmen görüşlerine göre nitel bir çalışma. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(24), 2545-2583.
doi:10.26466/opus.644848
- Çelikbaş, E., Gürel, F., & Özcan, N. (2019). *İlkokul hayat bilgisi 3 ders kitabı* (2. b.). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.
- Çinkır, Ş., & Kepenekçi, Y. K. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34(34), 236-253.
- Dake, J. A., Price, J. H., & Telljohann, S. K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *Journal of Scholl Health*, 75(5), 173-180.
- Delveaux, K. D., & Daniels, T. (2000, October). Children's social cognitions: Physically and relationally aggressive strategies and children's goals in peer conflict situations. *Merrill-Palmer Quarterly*, 46(4), 672-692.
- Dennen, J. M. (2005). Theories of Aggression: Psychoanalytic theories of aggression. *Default Journal*. (<https://core.ac.uk/download/pdf/148195228.pdf>) adresinden alındı
- Dikbıyık, C., & Yılmaz, E. (2016). Tekirdağ ölçeğinde akran zorbalığı araştırması ve bulguların değerlendirilmesi. *Humanitas*, 4(7), 127-139.
- Dockett, S., & Perry, B. (2005). Children's drawings: Experiences and expectations of school. *International Journal of Equity and Innovation in Early Childhood (IJEIEC)*, 3(2), 77-89.
- Dokumacı, A., Gök, N. Ö., & Dokumacı, Z. (2019). *İlkokul hayat bilgisi 2 ders kitabı* (1. b.). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları.
- Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli*. İstanbul: (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü .

- Espelage, D. L., & Rue, L. D. (2012). *School bullying: Its nature and ecology*. De Gruyter
Web Sitesi: <https://doi.org/10.1515/ijamh.2012.002> adresinden alındı
- Fekkes, M., Pijpers, F. I., & Verloove-Vanhorick, S. P. (2005). Bullying: Who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research*, 20(1), 81-91.
- Finnegan, A. R., Hodges, E. V., & Perry, G. D. (1998). Victimization by peers: Associations with children's reports of Mother–child interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(4), 1076-1086.
- Frisen, A., Holmqvist, K., & Oscarsson, D. (2008). 13- Year- Olds' perception of bullying: Definitions, reasons for victimisation and experience of adults' response. *Educational Studies*, 34(2), 105-117.
- Furniss, C. (2000). Bullying in schools: It's not a crime—is it? *Education and Law*, 12(1), 9-29.
- Genç, G. (2007). *Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökler, R. (2007). *İlköğretim öğrencilerinde akran zorbalığının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Ankara: (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 515-537.
- Guy-Evans, O. (2020). *Bronfenbrenner's ecological systems theory*. Simply Psychology: <https://www.simplypsychology.org/Bronfenbrenner.html> adresinden alındı

- Gündoğan, A. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının görüşlerine göre değer eğitiminin gerekliliği ve hayat Bilgisi dersi bağlamında işlevselliği. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 599-628.
- Gür, N. (2019). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde akran zorbalığı ve eşlik eden duygusal davranışsal sorunlar; Bursa ili örneklemi*. Bursa: (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakóltesi.
- Gürhan, N. (2017). Her yönü ile akran zorbalığı. *Türkiye Klinikleri*, 175-181.
- Güven, S., & Püsküllü, M. A. (2017). Hayat bilgisi ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmaların içerik analizi. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 3(2), 75-86.
- Hakan, S. (2011, Bahar). İlköğretim öğrencilerinin farklı zorbalık türleri ile karşı karşıya kalma sıklığının ve boyun eğme davranışı ile durumluluk-sürekli öfke ile ilişkisinin karşılaştırılması. *Milli Eğitim*, 41(190), 54-71.
- Hamurcu, S. (2020). *İlkokul öğrencilerinde akran zorbalığı: Ankara porsaklar örneği*. Ankara: (Yüksek lisans tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü .
- Healy, K. L., & Sanders, M. R. (2014). Randomized controlled trial of a family intervention for children bullied by peers. *Behavior Therapy*, 45(6), 760-777.
- Hoşgör, A. G. (2006). Okul ortamında yaşanan şiddet olgusunun düşündürdükleri. *Çalışma Ortamı Dergisi* (85), 7-9.
- İnan, H. Z. (2005). Okullarda çocuklar arası zorbalık. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakóltesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(22), 161-170.

- Juvonen, J., & Graham, S. (2014). Bullying in schools: The power of bullies and the plight of victims. *Annual Review of Psychology*, 65(1), 159-185.
- Kaçar, M. (2015). *Psikiyatrik yakınmalarla başvuran çocuk ve ergenlerde akran zorbalığının ve buna ait etkenlerin değerlendirilmesi*. İzmir: (Tıpta uzmanlık tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Kapıcı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Karabıyık, E. Ü. (2019). *İlkokul hayat bilgisi 3 ders kitabı*. Ankara: Evren Yayınları.
- Karataş, Z. (2017). sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel Yaklaşımın yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-86.
- Kartal, H. (2008). İlköğretim okullarında zorbalık yapanlar ve zorbalığa uğrayanlar. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 3(4), 712-730.
- Kartal, H., & Bilgin, A. (2009). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenler ve öğrenim gören öğrencilerin zorbalığa yönelik görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 539-562.
- Kartal, H., & Bilgin, A. (2012). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığın nedenleri ile ilgili algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 25-48.
- Kartal, H., & Bilhan, D. (2021). Okuma üzerine sanat temelli boylamsal bir araştırma: İlkokul öğrencileri okurken nasıl hissediyor? *Türk Kütüphaneciliği*, 35(2), 274-312.
- Kartal, H., Balantekin, Y., Bilgin, A., & Soyuçok, M. (2019). Ev ve okul yaşantılarında zorbalığa etki eden faktörler: Bir karma yöntem araştırması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 50-85.

- Kıran, S. (2008). *Okulöncesi dönem çocuklarına yönelik hazırlanan masal ve öykü kitaplarında geçen iletişim engelleri*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı. (2016). *Hayat bilgisi dersi 1 öğretmen el kitabı*. 12.12, 2020 tarihinde talimterbiye.mebnet.net/OgretmenElKitaplari/HayatBilgisi-ogretmElKitabi.pdf adresinden alındı
- KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı. (2016). Hayat bilgisi dersi 1-3 sınıflar öğretim programı. *Temel Eğitim Hayat Bilgisi Dersi 1-3 Sınıflar Öğretim Programı*. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.
- Koyuncu, O. (2009). *Bireyci ve toplulukçu kültürün yönetim üzerine etkileri: Yönetici adayları üzerinde bir araştırma*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kutlu, F., & Aydın, G. (2010). Akran zorbalığı ölçek geliştirme ön çalışması: Kendini bildirim formu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 1-12.
- Kuzgun, Y. (2008). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Labuschagne, A. (2003). Qualitative research - airy fairy or fundamental? *The Qualitative Report*, 8(1), 100-103.
- Markham, U. (2010). *How to deal with difficult people [Zor insanlarla başa çıkma yolları]* (2. b.). (A. Başcı, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Memişoğlu, S. P. (2007). Sınıfta iletişim süreci. M. Şişman, & S. Turan içinde, *Sınıf Yönetimi* (s. 85-95). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2008). *Öğrencilerin şiddet algısı*. Ankara: Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı. https://www.meb.gov.tr/earged/earged/siddet_algisi.pdf adresinden alındı
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2012, 09 12). *Milli eğitim bakanlığı ders kitapları ve eğitim araçları yönetmeliği(28409)*.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Hayat bilgisi dersi öğretim programı. *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 1, 2 ve 3. Sınıflar)*. Ankara.
- Monks, C. P., Smith, P. K., & Kucaba, K. (2021). Peer victimisation in early childhood; observations of participant roles and sex differences. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(2), 1-12.
- Mynard, H., & Joseph, S. (2000). Development of the multidimensional peer-victimization scale. *Aggressive Behavior*, 26(2), 169–178.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among us youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Jama*, 285(16), 2094–2100.
- Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *J. Child Psychol Psychiatry*, 35(7), 1171-1190.
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: Facts and interventions. *Current Directions in Psychological Science*, 4(6), 196–200.
- Olweus, D. (1997). Bully/Victim problems in school: Knowledge base and an effective intervention programme. *The Irish Journal of Psychology*, 18(2), 170–190.

- Opotow, S. (2006). Aggression and violence. M. Deutsch, P. T. Coleman, & E. C. Marcus içinde, *The handbook of conflict resolution: Theory and practice* (s. 509–532). Wiley Publishing.
- Öksüz, Y., Çevik, C., & Kartal, A. (2012, Summer). İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencileri arasındaki zorbalık olaylarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi (Rize ili örneği). *Turkish Studie-International Periodical For The Languages*, 7(3), 1911-1934.
- Öksüz, Y., Çevik, C., Sümen, Ö. Ö., Baba, M., & Güven, E. (2012, February). Öğretmenlik uygulaması yapılan ilköğretim okullarındaki zorba davranışların incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(1), 205-229.
- Öner, U. (2007). Bibliyoterapi. *Journal of Arts and Sciences*(7), 133-150.
- Özbilen, F. M., Canbulat, T., & Soylu, Y. (2017). Okul zorbalığı ve sınıf içi istenmeyen davranışlara ilişkin öğretmen tutumlarının değerlendirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7(47), 1-15.
- Özdiñer, S. A., & Savaşer, S. (2008). İnsan hakları ve çocuk hakları bağlamında okulda zorbalık. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 16(61), 65-70.
- Özer, B., Bozkurt, N., & Tuncay, A. (2014, Mayıs). İstenmeyen öğrenci davranışları ve öğretmenlerin kullandıkları başa çıkma stratejileri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 1(2), 152-189.
- Özkan, Y., & Çifci, E. G. (2010). Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ilköğretim okullarında akran zorbalığı. *İlköğretim Online Dergisi*, 9(2), 576-586.

- Öztürk, H. (2019). *Ortaöğretim öğrencilerinin akran zorbalığı ilişkisinde zorba veya kurban olma durumlarını etkileyen faktörler ve okul sosyal hizmeti*. Ankara: (Yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Öztürk, T., & Özkan, Z. S. (2018). Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 2148-2624.
- Pellegrini, A., & Long, J. D. (2002). A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*, 20(2), 259-280.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562.
- Pişkin, M. (2006). Zorbalığa ilişkin yanlış algı, inanç ve düşünceler. *Öğretmen Dünyası*(317), s. 13-15.
- Pişkin, M., & Ayas, T. (2011). Akran zorbalığı ölçeği: Çocuk formu. *Akademik Bakış Dergisi*(23), 1-12.
- Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *Can J Psychiatry*, 48(9), 583-590.
- Rigby, K., & Slee, P. T. (1991). Bullying among Australian school children: Reported behavior and attitudes toward victims. *The Journal of Social Psychology*, 131(5), 615-627.
- Rivers, I., Poteat, V., Noret, N., & Ashurst, N. (2009). Observing bullying at school: The mental health implications of witness status. *School Psychology Quarterly*, 24(4), 211-223.
- Salmivalli, C. (2014). Participant roles in bullying: How can peer bystanders be utilized in interventions? *Theory Into Practice*, 53(4), 286-292.

- Salmivalli, C., Voeten, M., & Poskiparta, E. (2011). Bystanders matter: Associations between reinforcing, defending, and the frequency of bullying behavior in classrooms. *J Clin Child Adolesc Psychol.*, 40(5), 668-676.
- Sarı, F. H. (2019). *Çocuk gelişimi*. Çocuklu Dünya: <https://www.cocukludunya.com/uzman-yazilari/cocuklarda-ay-ay-duygusal-gelisim-ozellikleri.html> adresinden alındı
- Sidelinger, D., Guerrero, A. P., Rodríguez-Frau, M. V., & Mirabal-Colón, B. (2005). Training healthcare professionals in youth violence prevention: An overview. *American Journal of Preventive Medicine*, 29(5), 200-205.
- Smith, P. K., & Myron-Wilson, R. (1998). Parenting and school bullying. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 3(3), 405-417.
- Stein, B. D., Jaycox, L. H., Kataoka, S. H., Wong, M., Tu, W., Elliott, M. N., & Fink, A. (2003). A mental health intervention for schoolchildren exposed to violence: A randomized controlled trial. *JAMA*, 290(5), 603-611.
- Sullivan, K., Cleary, M., & Sullivan, G. (2004). *Bullying in secondary schools: What it looks like and how to manage It*. California: Corwin Press.
- Şad, E. D. (2007). *Akranları tarafından reddedilen ve kabul edilen ilköğretim II. kademe öğrencilerinin özsaygı, sosyal beceri, davranış problemleri ve okul başarılarının karşılaştırılması*. Ankara: (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şahin, H. (2004). Etkili bir sosyal bilgiler ders kitabının nitelikleri. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9.
- Şahin, M. (2009). Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye’de hayat bilgisi dersi programlarının gelişimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 402-410.

Şener, N. Ü., Başar, M., Şen, B., & Göncü, A. (2015). Öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin zorba davranışlara başvurma düzeyleri ve öğrenme ortamlarının incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 41(41), 157-173.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2019). *Taslak ders kitabı ve eğitim araçları ile bunlara ait e-içeriklerin incelenmesinde değerlendirmeye esas olacak kriterler ve açıklamaları*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_08/26172658_Kitap_Ynceleme_deg_kriter.pdf adresinden alındı

Tanhan, F., & Şentürk, E. (2011). Sınıf içi istenmeyen öğrenci davranışlarına yönelik öğretmen tutumları ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 44-53.

Taş, H. (2018). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ve tercihleri üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(3), 1947-1975.

Tezcan, Ö. A. (2020). İlkokul çocukları için bir mola mı?: Teneffüs gerçeği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(29 Ekim Cumhuriyet Armağan Sayısı), 1-14.

Tezcan, Ö., Baysal, Z. N., & Nemli, B. D. (2017). Hayat bilgisi ders bütünlüğünün ve gerekliliğinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*(30), 476-492.

Topçu, A. E. (2018). Okullarda akran zorbalığının yaygınlığı ve doğası üzerine bir derleme. *Kriz Dergisi*, 26(2), 34-43.

Uğur, Ç. (2020). *Akran zorbalığı*. ÇU web sitesi: <https://cagatayugur.com.tr/akran-zorbaligi/> adresinden alındı

- Ulusoy, Y. (2018). *İlkokul hayat bilgisi 2 ders kitabı*. Ankara: Beşgen Yayınları.
- Unnever, J. D., & Cornell, D. G. (2004). Middle school victims of bullying: Who reports being bullied? *Aggressive Behavior, 30*(5), 373-388.
- Ural, B., & Özteke, N. (2010). *Okulda zorbalık*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Uysal, H., & Akman, B. (2015, Winter). Erken müdahale programlarının erken çocukluk eğitimindeki rolü: Erken çocukluk eğitimine yapılan yatırım geleceğe yapılan yatırım mıdır? *Turkish Studies-*, *10*(3), 1053-1068.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. *IDS Practice Papers*, 1-10. https://www.researchgate.net/publication/259828893_Learning_about_Qualitative_Document_Analysis adresinden alındı
- Wu, W. C., Luu, S., & Luh, D. L. (2016). Defending behaviors, bullying roles, and their associations with mental health in junior high school students: A population-based study. *BMC Public Health, 16*(1), 1066. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3721-6> adresinden alındı
- Yaman, E., & Çuha, N. C. (2014). Sınıf öğretmenlerinin okul zorbalığına ilişkin tutumları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3*(2), 435-448.
- Yaşaroğlu, C. (2013, Summer). Hayat bilgisi dersi kazanımlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8*(7), 849-858.
- Yeşilyaprak, B., & Balanuye, I. D. (2012). Okul zorbalığına ilişkin öğretmen tutumları ölçeği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4*(37), 38-48.

Yöş, B. (2020). *Akran zorbalığı*. Doktor Takvimi Web sitesi:

<https://www.dokortakvimi.com/blog/akran-zorbaligi6> adresinden alındı

EKLER

Ek:1 Kontrol Listesi

Zorbalık davranış örnekleri

İsim ve lakap takma

Alay etme

Sözünü kesme

Kaba sözler

Kırıcı sözler

Hakaret

Tehdit

Kaba konuşma

Nezaketsiz ifadeler kullanma

Bağırıp çağırma

Kaba söz söyleme

Emir verici cümleler

Kötü sözler söyleme

Dedikodu yapma

Eşyalara özensiz davranma

Rahatsız edici davranışlar

İzinsiz eşya -yiyecek alma

Kaba davranma

Zarar verecek hareketler-davranışlar yapma

Zorla paranın alınması

İtme

Haksızlık yapma

Haksızlığa uğrama

İstemediği bir şeyi yapmaya zorlanma

Bakışlar ile rahatsız etme

İncitme

Küçümseme

Mızıkçılık

Kuralları isteğe göre değiştirme

Kırıcı olma-davranma

Hatalı davranma

Kız erkek ayrımı yapma

Kalbini kırma

Üzme

Konuşanın dikkatini dağıtıcı hareketler

Olumsuz davranma

Tarafli davranma

Saygısızlık

Güvensizlik

Doğru olmayan davranışlar

Zorbalık davranışa verilen tepkiler

Yardım alma/isteme

Ortamdan uzaklaşma

Uyarma

Zorbalık davranışın etkileri

Rahatsız olma

İncinme

Kırılma

şaşırma

Sessiz kalma

Üzülme

Zarar görme

Güven sarsılması

Baskı

ÖZ GEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı:

Öğr. Gördüğü Kurumlar	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	2001	2004	Gemlik Lisesi
Lisans	2005	2006	Atatürk Üniversitesi
Lisans	2006	2009	Bursa Uludağ Üniversitesi
Yüksek Lisans	2017	2021	Bursa Uludağ Üniversitesi

Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi: İngilizce-Orta

Çalıştığı Kurumlar:	Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Kurum Adı
	1-2010-2011	Gönlüaçık İlkokulu (Patnos/AĞRI)
	2-2011-2016	Fıstıklı İlkokulu (Armutlu/YALOVA)
	3-2016-2021	Çınar İlkokulu (Gemlik/BURSA)
		24.06.2021 Abdulsamet SÖNMEZ